

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİMDALI

16. YÜZYILIN SONLARINA DOĞRU OSMANLI- İNGİLİZ İLİŞKİLERİ
(1570- 1600)

Tezli Yüksek Lisans Tezi

(Büşra ÖNCÜ ÇAKIR)

Ankara,2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ) ANABİLİMDALI

16. YÜZYILIN SONLARINA DOĞRU OSMANLI- İNGİLİZ İLİŞKİLERİ
(1570- 1600)

Tezli Yüksek Lisans Tezi

(Büşra ÖNCÜ ÇAKIR)

Dr. Öğretim Üyesi Abdullatif ARMAĞAN

Ankara,2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğretim Üyesi Abdullatif ARMAĞAN danışmanlığında hazırladığım **“16. Yüzyılın Sonlarına Doğru Osmanlı- İngiliz İlişkileri (1570- 1600)”** (Ankara.2023) adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

05.08.2023

Büşra ÖNCÜ ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SEYRİ VE TİCARİ, SİYASİ, SAVUNMA, EKONOMİK BOYUTLARI	20
1.1. İttifak Öncesi Türkler ve İngilizler.....	20
1.2. Mektup Diplomasisi Trafiği ve Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Resmen Başlaması.....	27
1.3. İngilizlerin Osmanlı İhsan ve Korumasına Girmesi	37
1. 4. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve İspanya Politikası.....	64
II. BÖLÜM: WILLIAM HARBORNE'UN İSTANBUL'A UZANAN TİCARİ MACERASI, DİPLOMASİ VE TEKSTİL GÖREVİ.....	68
2.1. Temsilci William Harborne	68
2.2. Elçi William Harborne.....	68
2. 3. Harborne ve İstanbul	69
2. 4. Kraliçe'nin Harborne'a Yardım Arayışı	72
2. 5. Mustafa Çavuş'un Kraliçe ve Avrupalı Diplomatlarla İlişkisi.....	76
2. 6. Harborne'un Tekstil Görevi.....	87
III. BÖLÜM: OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI	94
3. 1. Türkleşmek Tabiri.....	94
3.2. İngiliz Yaşamında Türk Tarzı	95
3.3. İngiliz Dramasında Türk ve Müslüman Figürü.....	103
3.3.1. Aziz George mu yoksa Hızır İlyas mı?.....	111
3.5. İngiliz Aydınlarının Türk ve İslam Anlayışı	116
3.6. İngiliz-Türk ve İslam İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme.....	118
IV. BÖLÜM: HARBORNE SONRASI DÖNEM	120
4. 1. Edward Barton İstanbul'da	120
4. 2. Sultan III. Murad'ın Ölümü.....	125
4.3 Lello Dönemi.....	126
4.4. Kraliçenin Hediyeleri.....	127
4. 5. Safiye Sultan'dan Kraliçeye Hediye ve Yahudi Kira	131
SONUÇ.....	138
BİBLİYOGRAFYA	143
EKLER.....	152
ÖZET	206
ABSTRACT	207

KISALTMALAR

CSPD Calender of State Papers Domestic

CSPF Calender of State Papers Foreign

CSPS Calender of State Papers Spain

CSPV Calender of State Papers Venice

DVNSMHM. d... Dîvân-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme defterleri

TDV İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

TNA The National Archives

TNA SP The National Archives State Papers

vol volume

TTT Türk Tarih Kurumu

SBE Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖNSÖZ

Bu konuya olan ilgimi geliştirmemde ve bu tezi yazmamda bana yardımcı olan herkese teşekkür etmek istiyorum. Özellikle yüksek lisans eğitimim esnasında gerek ders ve gerekse tez döneminde benden bilgi ve tecrübesini esirgemeyen, tez çalışmamı sürdürürken yaşadığım sıkıntıları aşmamda büyük katkıları olan tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdullatif ARMAĞAN hocama şahsıma karşı sergilemiş olduğu desteği ve hoşgörüsü için sonsuz minnettarlığımı sunmayı borç biliyorum.

Yine yüksek lisans eğitimim süresince benden güler yüz ve ilgilerini esirgemeyen Prof. Dr. Hülya Taş, Prof. Dr. Jülide Orat, Prof. Dr. Levent Kayapınar ve bilimsel hazırlık sınıfında derslerine girdiğim Prof. Dr. Haldun Eroğlu hocalarıma gösterdikleri yakınlık, anlayış ve değerli katkıları için içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Dr. Öğr. Üyesi Ertan Ünlü hocama yardımları için teşekkür ediyorum.

Son olarak çok değerli vakitlerini ayırıp, emeklerini esirgmeden yaptıkları rehberlik, yorum ve geri dönüşleriyle bu tez çalışmama önemli katkılar sunan jüri üyeleri Prof. Dr. Hülya Taş, Doç. Dr. Sıddık Çalık ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullatif Armağan hocalarıma da çok minnettar ve müteşekkir olduğumu ifade etmek istiyorum.

Tez çalışmalarım sırasında büyük bir özveri göstererek maddi ve manevi olarak benden hiç bir zaman desteklerini esirgemeyen başta aileme ve ayrıca motive edici sözleriyle bana her zaman pozitif enerji veren arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

Bu çalışma, XVI. yüzyılın sonlarına doğru birbirinden tamamen farklı iki kültür olan Osmanlı ve İngilizler arasında başlayan ilk resmi ittifakın başlangıcını ve çeşitli sonuçlarını incelemektedir. Bir başka ifadeyle, ticaret bahanesiyle İngiltere kraliçesinin başlatmış olduğu siyasal, dinsel ve diplomatik ilişkilerin karşılıklı olarak iki ülkeyi nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Yine bu tez çalışması bilhassa Osmanlı-İngiliz ortaklığının İngiltere'yi nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır. Literatür taramasına bakıldığında daha önceden bu konunun genellikle belli bir dönem verilerek “Osmanlı-İngiliz ilişkileri”, “Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz ilişkileri”, “Kraliçe Elizabeth dönemi Türk-İngiliz ilişkileri” ya da “Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcı” vb başlıklar altında siyasi ve ticari yönleriyle ele alındığı görülmektedir. Fakat özellikle kendi literatürümüzde “Sultan Murad dönemi Türk-İngiliz ilişkileri” üzerinde ayrıntılı, özel bir çalışma tam olarak yapılmamıştır. Bu çalışma konuyla ilgili farklı detaylar vererek yapılmış olan diğer çalışmalara katkı sunacaktır. Ticaret kamufлаjı altında başlayan bu süreç İngiltere için bambaşka yönlere evrilmiştir. Gerçekte İngiltere'nin Katolik hegemonyasına karşı gizli bir savunma gereksinimi nedeniyle ön ayak olduğu bu ortaklığın Avrupa'da Hristiyanlığın düşmanı imajına sahip Osmanlı Devleti ile olması konuyu daha ilginç hale getirmektedir. Hem İngiliz halkı hem de saray mensupları, Osmanlılar ve İslam'la diyalogu Katolik mezhebinin bağınaz buldukları ilkelerine tercih etmişlerdi. Üstelik bunu mensubu oldukları Avrupa'nın çoğunun benimsediği Katolikliğe ve Katolik Dünyasından tepki görebileceklerini bilmelerine rağmen apmışlardı.

Yukarıda ifade edildiği gibi, bu süreçle ilgili daha önce yapılmış çalışmalarda olmayan bazı ayrıntılar verilerek literatürün genişletilmesi ve böylece literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile yollarının

kesişmesi, İngiltere'nin Osmanlı algısı ile Avrupa'nın İngiltere algısını değiştirmiştir. Aynı zamanda o dönemki İngiliz tekstil sektörü ve yurtdışı ticaretinin gelişimi, İngilizlerin öz-kimlik kavramları, Katoliklik ve İslam algıları da bu karşılaşmadan etkilenmiştir. Birinci elden kaynaklar kullanarak bu ittifakın birbiriyle içiçe geçmiş etkileri kapsamlı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca literatürden de yararlanılarak konuya ilişkin analiz ve sentezleri yapılmaya çalışılmıştır.

16. yüzyılın sonlarına doğru, diplomatik ve siyasi avantajlara sahip bir ticari girişim olarak başlayan bu ittifak, İngiltere için içeride ve dışarıda etki alanı geniş olan tamamıyla farklı sonuçlara evrildi. Levant şirketi ve William Harbourn'un elde ettiği haklar ve ayrıcalıklar yoluyla İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ticaret anlaşması İngiliz toplumunu bilmediği yeni bir dünya ile tanıştırdı. İngiliz mezhep savaşlarının bitmesiyle coğrafi olarak Akdeniz dünyasında ve etrafındaki bölgede, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve diğer İslam dünyası ile işbirliği yapması kendileri için sadece diplomasi ve ticarete çığır açmadı, aynı zamanda onların kafalarındaki Osmanlı ve İslam imajı algısını da değiştirdi. Bu ortaklık İngiliz Protestan kimliği ve siyasi kimliğinin sağlamlaşmasına da katkı sağladı. İki ülke hükümdarları diplomasi, siyaset, din ve ticaret alanlarında yaptıkları bu işbirliğini karşılıklı olarak daha da ilerlettiler. (Aksoy, 1990, s. 28-32; Burian, 1992, s. 571)

1570 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in Katolik kilisesinden aforoz edilmesi, onu Osmanlı ve İslam dünyası ile işbirliği yapmaya sevk etmişti. Üstelik İspanya ile bozuk olan ilişkiler daha da kötüleşmişti. İngiliz tacirlerin Osmanlı pazarlarına adım atması, Papalığın satılmasını yasakladığı silahları ve savaş malzemelerini Osmanlıya satması, İngiltere'yi sadece üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nda "en ayrıcalıklı devlet" statüsüne yükseltmemiş, aynı zamanda Habsburg, İspanya ve Katolik mezhebi

karşıtı siyaset gütmesine de yol açmıştı. *Devlet-i Osmâniye Tarihi*'nde ¹ Hammer, İngiltere'nin siyasi çıkarları için Osmanlı Devleti ile geç diyaloga geçtiğini, inanç ve siyaset olarak ters düştükleri için İngiliz kraliçe ve II. Philip'in birbirlerine düşman olduğunu yazmıştır. Yine aynı eser kraliçenin Osmanlı'dan İngiltere ticareti için elverişli koşullar elde etmeyi başardığını da kaydetmiştir. Hammer, 1579'un Mart ayında William Harbourne, Edward Osborne ve Richard Staper'in ticaret serbestisi ve name-i padişahî talep ettiklerini belirtmiştir. 1581 yılı Ocak ayında kraliçenin sultana uygun bir cevap yazarak ülkesindeki iç karışıkları halledince İstanbul'a bir elçi göndereceğini de ifade etmiştir. (Ata Bey, 1947, s. 39-40)

Erken modern dönem bakış açısıyla İngiltere'nin içinde ve dışında büyük infial yaratan Osmanlı-İngiliz ittifakı sonuçları açısından endişelere yol açmış ve karmaşık duygular uyandırmıştı. En nihayetinde Osmanlı Devleti Hristiyanlığın düşmanıydı. Levant bölgesine giden seyyahlar bambaşka bakış açıları, deneyimler, zevkler ve farklı tarzda giyimlerle döndüler. Bu saray çevrelerinin, devlet adamlarının ve moda tabirle toplum mühendislerinin aynı şekilde hemen dikkatini çekti. I. Elizabeth, yönetiminin son dönemlerinde Osmanlı ile olan diplomasi ve ticari bağlarını koşulsuz şartsız bir şekilde bitirmeye zorlandı. Onlara göre artık bu yanlış olan işbirliğini bitirmek gerekiyordu. Zararın neresinden dönülse kârdı. Ama Doğu Akdeniz bölgesindeki kazançlı ticari faaliyetler öyle kolay kolay biteceğe benzemiyordu. Çünkü burada yapılan ticaretten elde edilen sermaye ikiye katlanmıştı. Bu tacirler bizzat kendileri Osmanlının refah düzeyini ve gücünü görmüşlerdi. Bütün bunlar İngiliz tacirlerin aydınlanma yaşamasına yol açtı. Artık hem Hint hem de Atlas Okyanusu'nda ticari ve sömürgeleşme girişimleri akıllarına düşmüştü. Bütün bu zenginliklere sahip olmak

¹ *Büyük Osmanlı Tarihi* Mehmed Ata Bey tarafından J. J. Hellert'in Fransızca çevirisinden Türkçeye çevrilmiştir.

istiyorlardı. Doğu Akdeniz bölgesine olan İngiliz farkındalığı artmış Hristiyanlığın ve Avrupa'nın ötesine geçmişti. Elizabeth Dönemi'nde Osmanlı ve İslam etkisiyle hızla üretilen ve hızla tüketilen kültürel öğelerin tümü, oyun yazarlarının eserlerinde, seyahat günlükleri ile esirlerin anılarında görülüyordu. İngilizler açısından Akdeniz'in doğusu ve batısı arasında derin toplumsal, siyasal ve kültürel farklılıklar olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu İslam dünyasını temsil ediyordu. İslam her zaman Türk dini, Kur'an ise Türklerin kutsal kitabı oldu. İngilizler, İslam hususunda birbirine zıt duygular taşıyorlardı: İslam'dan korkma ve İslam'ı çok ilgi çekici bulma (Burian, 1992, s. 587-588). Bu karmaşık duygular onları İslam'a yöneltti. Kendi tabirleriyle "Türkleşen" İngilizlerin sayısı bir hayli arttı. Bunun sebebinin Osmanlıların Akdeniz ve Orta Avrupa'ya sürekli akınlar düzenlemesinden kaynaklandığını düşünüyorlardı. Oysa ki Osmanlı Devleti'nin refah düzeyi gelen seyyahları, tacirleri vs çok şaşırtmış, hatta büyülemişti. Bu etkilenme onları rahatsız etmişti. Çünkü Osmanlı Hristiyanlığın düşmanıydı. Aslında 8. yüzyılda Türklerin Avrupa'ya yaptığı seferlerle başlayan Türklere karşı olan öfke, 1453'te Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle sürekli bir hale gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü varlığı ve Hristiyan dünyasının doğunun zenginliklerine ulaşmasına engel olması, Avrupa Rönesansını kamçılıyarak yeniden yapılanmasına yol açtı. Bir başka ifadeyle 1453 yılında Hristiyanlığın kaybettiği, fakat Osmanlı'nın elde ettiği ve üzerinde daha da büyüdüğü bu zenginliği ve gücü İngiltere kendisine de istiyordu. Bu yüzden içlerinde Türkiye şirketinin kurucusunun da bulunduğu İngiliz yatırımcıların ve Doğu Hindistan Şirketi kurucu üyelerinin çoğu, Osmanlı ile ticaret yaparak bu zenginlik ve güce ulaşma arzularını göstermişlerdi. (Maclean, 2007, s. 76) Levant şirketi, pazarlara girmek için sermayesi ve ticari ferasetiyle büyük çabalar sarfederek, deyim yerindeyse ilk kurulan başarılı ve lisanslı anonim şirketlerden biri oldu. İngiltere için Osmanlı ve İngilizin yollarının kesişmesi ve Levant şirketinin kurulması bir dönüm noktasıydı. Bu ittifak, sadece Osmanlı'nın diğer

Avrupa devletleriyle olan ilişkisinin ötesine geçmedi, aynı zamanda İngiltere'nin deniz aşırı memleketlerde ticaret yapmak için ihtiyaç duyduğu motivasyonu da sağladı ve yükselişine ivme kazandırdı. İslam ve Osmanlı ile yapılan ortaklık karmaşık duygulara yol açmasına rağmen Akdeniz'de İngiliz ticaret gemilerinin faaliyetleri devam ediyordu. Osmanlı ve İslam kültürünün etkisi İngiliz toplumu üzerinde oldukça artmıştı. İngilizler bunu kültürel yozlaşma olarak görüyorlardı. Bu kimliklerini yok eden bir etkiydi. Bu döneme hakim olan duygular karmaşıktı. Bir yandan Osmanlı ve İslam nefreti, diğer yandan Osmanlı ve İslamın albenisi, Osmanlı ve Müslüman gibi olmaya özenti hepsi inanılmaz ölçüde birbirine karışmıştı. Şunu da unutmamak gerekir ki; eğer Osmanlı'nın İngilizlere verdiği ticari ayrıcalıklar, yani Osmanlı ihsan ve koruması olmasaydı, ne Levant şirketi kurulabilirdi ne de İngiltere varlığını devam ettirebilirdi. İngiltere'nin Avrupalı ve üstelik Hristiyan olmayan bir devlet ile karşılıklı diplomatik, siyasi ve ticari ilişkiler kurması İngiliz toplumunda İslam ve Türklerle alakalı her şeye müthiş bir şekilde ilgiyi arttırdı. Bir yandan sahnelenen bazı oyunlar Hristiyanlık, İslam ve Museviliği eşit bir şekilde yerden yere vururken diğer yandan bazıları da bilhassa Osmanlı ve İslam düşmanlığı yapıyordu. Sultan III. Murad ve Kraliçe I. Elizabeth'in ittifak yaptığı bu dönem, Osmanlı-İngiliz işbirliğinin İngiliz insanının kafasını çok karıştırdığı ve "Biz bu ittifakla iyi mi yapıyoruz, kötü mü yapıyoruz?" şeklinde sürekli kendisini sorguladığı bir dönemdir. Aslında bütün bu Osmanlı ve İslam karşıtlığı düşüncelerin ve bu karmaşık yaklaşımların arkasında yatan çok güçlü hissedilen bir Katolik karşıtlığıdır. İngiliz gezginlerin Osmanlı topraklarına seyahatleri İslam dini hakkında bir fikir edinme şansı verdi. Bir yandan bahsedilen kapsamlı fikirselle değerler dizisi içinde bocalarlarken, batıl ve putperest Katolikliğe karşı İslam ve Osmanlı işbirliğini kabul etmeye çoktan hazır hale gelmişlerdi

Bu araştırmayı yaparken online kütüphanelerden dijital ortamlara aktarılmış birinci el kaynaklara kadar ulaşılmıştır. Pandemi döneminin olumlu sonuçlarından biri

de dijitalleşmenin hızlanması olmuştur. Bu hızlı dijitalleşme sayesinde dünyanın her yerindeki kaynaklar bir tıklama mesafesine gelmiştir. Milyonlarca kitap, film, yazılım, müzik, ve benzeri kaynakları dijital ortama döken, ücretsiz kullanıma açan ve websiteleri paylaşan, dijital kütüphanelerden literatür taraması yapılarak konuyla ilgili kaynaklardaki bilgi ve belgeye ulaşılmıştır. Dijitalleştirilmiş bu kaynaklardaki konu hakkında bilgi ve görüşler değerlendirilip ve belgeler üzerindeki tarihsel olaylar incelenmiş, bu olaylar arasında ilişkiler kurularak analizler yapılmış ve tarihsel gerçeklere ulaşılmaya çalışılmıştır. (Ercan, 2010, s. 47) Araştırmayı yapmak için ulaşılan kaynaklardaki metinlerin içerikleri tahlil edilip ve bağlam ilişkileri analiz edilmiş verilmiş mesajlardan yola çıkarak bu iki devlet arasındaki ittifaka ilişkin yargılarda bulunulmaya çalışılmıştır. Muhteva analizi yapılan metinlerin kapsamı kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, tarihsel belgeler gibi yazıya dökülmüş ortamlardır. Belgelerin dili o döneme ait Osmanlı-İngiliz işbirliği ve kapsamına dair sorulan sorulara tutarlı cevaplar vermiştir. Toplanmış verilerden yola çıkılarak elde edilen istatistikî bilgiler yorumlanmış ve birtakım yargılarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Örnek verecek olursak bu dijital ortama sunulmuş önemli birinci el kaynaklardan olan Richard Hakluyt'un 1500'lerin sonlarında yazmış olduğu Glasgow Üniversitesi matbaasında 1927 yılında basılmış *The Principal Navigations Voyages Traffiques and Discoveries of the English Nation* isimli 12 ciltlik kitabının beşinci cildinden alınmış ve eklerde paylaşılan belgelerdeki bilgilere sadık kalınarak fikir yürütülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Devlet Arşivlerinin resmi internet sitesinden konuyla ilgili Bab-ı Asafî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterlerinden ekler bölümünde orijinal ve transkripsiyonları paylaşılan name-i hümayunlar da bu araştırmaya aynı şekilde ışık tutmuştur. İngiltere'nin ulusal arşiv sitesinden online paylaşımına açılmış belgelerden yararlanılmıştır. Ankara Üniversitesi online kütüphanesinden konuya ilişkin bir takım literatüre de ulaşılmıştır.

Osmanlı-İngiliz ilişkileri konusunda literatürümüzde yapılmış muhtelif çalışmalar vardır. Bu konuda Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi sitesinde olan 1998-2020 yılları arasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin muhtelif yönleriyle ele alındığı beş yüksek lisans ve dört de doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan sadece biri İngiliz Dili ve Edebiyatı, dördü Uluslararası İlişkiler, diğerleri ise Tarih alanında yapılmış çalışmalardır. Arif Uğur Gülsaran'ın 2020 yılında İstanbul Yeditepe Üniversitesi'nde yaptığı yüksek lisans tez çalışması *19. yüzyıl Osmanlı İngiliz ilişkileri çerçevesinde David Urkuhart'ın rolü* başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada Türk dostu olarak Urkuhart'ın siyasi, ekonomik ve kültürel yönlerden Osmanlı Devleti hakkında görüşleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca Urkuhart'ın hem bir İngiliz diplomatı hem de kişisel olarak iki devletin diyaloguna nasıl destek olduğu ve ne gibi katkılar sunduğu değerlendirilmiştir. (Gülsaran, 2020, s. 1-3) Yine aynı yıl Egit Serindağ'ın *Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde Balkan Komitesinin rolü* yüksek lisans tezi mevcuttur. 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi SBE'nde Mustafa Malhut'un I. *Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1876-1914)* başlıklı ve bir doktora tezi bulunuyor. Malhut bu çalışmasında, Osmanlı-İngiliz ilişkilerini başladığı tarihten itibaren kopma noktasına girdiği sürece kadar kategorileştirerek bir bütün olarak ele almış ve ilişkilerin olumsuz yöne evrildiği, kopma noktasına geldiği 1864'den 1914'e kadar olan döneme yoğunlaşmıştır. (Malhut, 2019, s. 32) 2018'de KTÜ SBE'de yapılan *Osmanlı İngiliz İlişkilerindeki Rusya faktörünün realist perspektiften incelenmesi (1853-1878)* başlıklı doktora tez çalışmasında Adil Calap 19. yüzyılda 1853-78 yılları arasında Osmanlı, İngiltere ve Rusya üçgeninde olan ilişkilerin çözümlemesini yapmıştır. (Calap, 2018, s. 8) Yine bir diğer yüksek lisans tezi "Tamburlaine the Great adlı eserdeki şarkiyatçılık ve Elizabeth Dönemindeki Osmanlı-İngiliz ilişkileri" başlıklı 2016'da Bingöl Üniversitesi SBE'de Halil İbrahim Arpa'ya ait bir yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Christopher Marlow'un oyunu baz

alınarak Elizabeth Döneminde Osmanlı ile kurulan ittifak değerlendirilmiştir. (Arpa, 2016, s. 1-4) 2015 yılında Erciyes Üniversitesi SBE’de Erhan Şigan’a ait *İngiliz Yakındoğu Şirketinin kuruluşu 1583-1630 Osmanlı – İngiliz ilişkileri* başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması vardır. Konu olarak iki devlet arasında ilişkilerin koyulaştığı 1583’ten 1630’a kadar olan dönemi ele alır. (Şigan, 2015, s. 1-16) *Osmanlı-İngiliz ilişkileri: diplomasi ve reform (1833-1841)* başlığına sahip 2013 yılında Selçuk Üniversitesi SBE’de Ahmet Dönmez’e ait bir doktora tez çalışması adından da anlaşıldığı gibi iki ülke ilişkilerini diplomasi ve reform açısından değerlendirmiştir. (Dönmez, 2013, s. 1-10) *Osmanlı – İngiliz ilişkilerinde Balkanların yeri: Bosna – Hersek ve Bulgaristan’daki ayaklanmalar 1875 - 1876* başlığı ile 2002 senesinde Ankara Üniversitesi SBE’de Mithat Aydın doktora tez çalışması yapmıştır. Bu tez çalışmasında Aydın Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde dönüm noktası olarak gördüğü 1875-1876 Balkan krizine odaklanarak iki ülke ilişkilerini dönemlere ayırarak irdeliyor. (Aydın, 2002, s. 1-20) Son olarak *Tanzimat Dönemi Osmanlı-İngiliz ilişkileri (1833-1878)* başlıklı Deniz Can’ın yüksek lisans tez çalışmasının 1998 yılında HÜ SBE’de kayıtlı olduğunu görüyoruz. Fakat sadece çalışmanın özet bölümüne erişim izni verilmiştir. Can’ın bu çalışmasının merkezi İki ülke arasındaki ilişkilerin en ileri düzeyde olduğu dönemi (1833-1878) incelerken başından sonuna Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tarihini seyrini de veriyor. (Can, 1998, s. (Özet sayfası)) İngiliz Bu yüzden Osmanlı İngiliz ilişkilerinin ilk resmi başlangıcı olan III. Murad ve I. Elizabeth dönemini (1574-1595) kapsayan ve 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin son otuz yılını konu alan bu araştırma bu yönüyle Osmanlı İngiliz ilişkileri konusunda bir boşluğu dolduracaktır. Bir başka ifadeyle bu çalışma, konunun diğer yönleriyle ele alındığı çalışmalarla birlikte, bu yönüyle konuya ayrı bir katkı sağlayacak ve literatürü genişletecektir.

Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri konulu yayınlanmış kitaplar ve makalelerin belli başlılarını sıralayacak olursak; Prof. Dr Hasan Baktır'ın 2020 yılında Kopernik Kitap'tan 1. Baskısı çıkan *İngiliz-Osmanlı İlişkileri: 1578-1632* adlı kitabı ticaret, siyaset ve keşifler sacayağında konuyu irdelemiştir. Kendisi konuyu genellikle batı literatürü bazlı ele aldığını ve bu yüzden çalışmasının bu sınırlarda kaldığını belirtmiştir. Türk literatürünün de bu batı literatürünü kullandığı için çalışmasında diğer çalışmalarla benzerliklerin çok olduğunu ifade etmiştir. O dönemle ilgili Osmanlı ve İngiliz arşivlerinin yok denecek kadar azının gözden geçirilip düzenlendiğini ve yine o dönem Osmanlı tarih yazıcılığında bu konu hakkında dikkate değer bir çalışma olmadığını ifade etmiştir. Bir de yabancı literatürün Türklerle ilgili verdiği bilgi ve görüşleri bir Türk yazarın değerlendirip eleştiriye tabi tutmasını da konunun Türk okuyucusu açısından daha kolay anlaşılmasını sağlayacağını dile getirmiştir. (Baktır, 2017, s. 169-179) Bu çalışmasında, kökleri 1500'lü yılların sonlarına kadar uzanan Akdeniz dünyasındaki bugünkü huzursuzluğun İngiltere, Fransa ve Almanya gibi emperyal devletlerin Akdeniz ve Ortadoğu üzerindeki planlarından kaynakladığını ileri sürerek geçmişten bugüne ışık tutmuştur. Baktır, 16. Asrın sonlarına doğru Akdeniz'in Osmanlı-İngiliz ittifakının merkezinde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Fransa, Venedik ve İspanya gibi Avrupalı devletlerin ticaret ve siyasette hem birbirleriyle, hem de zaman zaman Osmanlıyla kapıştıkları bir arena olduğuna işaret etmiştir. Bu eserde, İngilizlerin Akdeniz dünyasına girmek için Osmanlıyla yakınlaşıp sömürge düzenine giden yola girdiği gösterilerek o dönemki Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tarihi boyutları ortaya konmuştur. Yine *Türkler ve İngilizler: Tarihteki ilk Münasebetler* adlı makalesi 2017 yılında *The Journal of Academic Social Science Studies* dergisinde yayınlanmıştır. Bu makalesinde H. Baktır Osmanlı-İngilizlerin diyalog başlangıcının 1579 öncesine giderek, İ. Hakkı Uzunçarşılı ve Akdes Nimet Kurat'ın çalışmalarına atıfta bulunmuştur. Türkler ve İngilizlerin ilk karşılaşmalarını değerlendirerek bahsettiği bu

çalışmaların Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin sadece siyasi yönden ele aldıklarını ve önemli bir boyut olan Akdeniz ticaretine değinmedikleri konusuna işaret ederek bunu bir eksiklik olarak göstermiştir. Çarşılı'nın 16. yüzyıl öncesi Türk-İngiliz ilişkileri üzerinde pek durmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla çalışmasının bu ihtiyacı karşılamak olduğunu belirtmiştir. Çünkü Akdeniz'in Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin resmen başlamasına yol açan ticari ve siyasi öneme sahip olduğuna dikkat çekmiş ve iki devletin ilişkilerinin başlangıcını bu dönemi de dahil ederek ele almıştır. (Baktır, 2017, s. 169-179)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk-İngiliz Ticari İlişkileri başlıklı Dr. Lütfi Arslan'ın yazdığı metin Mavi Atlas dergisinde Ağustos 2022 yılında yayınlanmış yakın tarihli bir çalışmadır. XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam eden dönemde Türk-İngiliz ticari ilişkileri ekonomik ve politik açıdan ortaya konmuştur. (Arslan, 2022, s. 419-437)

Çağdaş yabancı literatürden Londra Queen Mary Üniversitesi profesörlerinden Jerry Brotton Rönesans çalışmaları ile bilinmektedir. Bilhassa yeniçağ tarih, edebiyat, kültür, ticaret ve doğu batı ilişkileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. 2016 yılında Penguin Random House yayınevinden uluslararası baskısı çıkan *This Orient Isle (The Queen and the Sultan)* adlı kitabı 16. Yüzyılın ortalarından itibaren ve 17. yüzyılın başlarına kadar olan süreci kapsar. Kraliçe Elizabeth Dönemi'nde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ve İslam dünyası ile olan yakın ilişkilerini bugünün çağdaş dünyasına sunarak o dönemle ilgili çalışmaları adeta günceller. Kitabında hem akademik hem de edebi bir tarzı bir araya getirerek sadece akademik değil daha geniş kesimlere de konuyu ulaştırmaya çalışır. Eser, I. Elizabeth'in 1570'te afroz edilmesinin kraliçenin Katolik Hristiyan dünyasının bir parçası olmayacağına işaret ettiğini belirtir. I. Elizabeth'in, Papa tarafından afroz edilmesine çözüm olarak 'Düşmanımın düşmanı dostumdur.' anlayışına sarıldığından bahsetmiştir. Kraliçenin, Katolik İspanya'nın İslam

dünyası ile Akdeniz’de savaşması ve kendisinin aforoz edilmesini kullandığını belirterek daha önceden görülmemiş ve modern zamanlara kadar da hiç olmayacak bir İngiliz-Osmanlı ittifakını kurduğunu ifade eder. Bu ittifakın İngiltere’yi İslam dünyası ve Osmanlı ile derinlemesine diplomatik, siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel alışverişe soktuğuna dikkat çeker. Ayrıyeten kraliçenin Fas’tan gelen elçileri sarayında kabul ettiği ve Fas’a savaş malzemeleri sattığı, Osmanlı Devleti ile anlaşmalar yaptığının üzerinde durarak bu ilişkilerin boyutlarını verir. 1580 yılından itibaren İngiliz tacir, denizci, zanaatkar, konsolos, seyyah ve korsan kesiminin Osmanlı, Fas ve İran’da görüldüğünü ve ticari faaliyetlerde bulunduğunu ifade eder. Bunların arasında en fazla ismi duyulanlardan Halep’te ticaret yapan Anthony Jenkinson’ın bu tarihten önce bizzat Kanuni’den şahsı adına 1553’te ticaret misaadesi aldığı ve İran Şahı Tahmasp ile tanıştığını yazar. İlk İngiliz büyükelçisi olarak William Harborne’un 1582’de İstanbul’da göreve başladığı bilgisini de vermiştir. Yine kitabında maceraperest Sir Anthony Sherley’in de bu kesim arasında yer aldığını ve Kraliçe I. Elizabeth’in III. Mehmed’e hediye ettiği saat mekanizmalı orgla beraber Osmanlı başkentine gelen demirci ustası Thomas Dallam’dan da bahsetmiştir. Kısacası o dönem kendi ülkesinden Osmanlı Ülkesine olan insan trafiğine değinerek İngilizlerin Osmanlı ile ilişki düzeyini ortaya koymuştur. Bu İslam ve Osmanlı ile tanışmış İngilizlerin İngiltere’ye getirdikleri İslam ve Osmanlı anlayışının, en tanınmış İngiliz oyun yazarlarının eserlerine konu olduğunu belirtmiştir. Marlowe’un Tamburlaine’i ve Shakespeare’in Titus Andronicus ve The Merchant of Venice gibi o dönemin kültürel yapıtlarını örnek olarak gösterip kitapta belirttiği görüşlerini desteklemiştir. Fas büyükelçisi ve diplomatik heyetinin Londra’da altı ay geçirmesinin Shakespeare’e ilham kaynağı olduğunu ve Othello’ya malzeme olduğunu ifade etmiştir. This Orient Isle , İngiltere'nin Müslüman ve Osmanlı dünyasıyla ilişkilerinin sanıldan çok daha ileri boyutlarda ve çoğunlukla dostane olduğuna değinmiştir. Bu ilişkilerin etkisinin Elizabeth dönemi İngilteresinin siyasi,

ticari ve yerel manzarasında hissedildiğini gösteren bir eserdir. Brotton İngiliz tarihinin ulusal ve uluslararası bir bölümünün sıradışı portresini çizmiştir. (Brotton, 2016, s. 1-376) Kitapta I. Elizabeth'in Osmanlı-İngiliz ittifakını kurmak için konsolos olarak atadığı William Harbourne'un bu görevi ile ilgili yaptığı faaliyetler bütün ayrıntılarına kadar verilmiştir ama kraliçenin ona, Türk tekstiliyle ilgili bilgi ve teknikleri öğrenip, ülkesine götürme görevini vermesi ve bu alanda Harboune'un yaptığı çalışmalardan hiç bahsedilmemiştir. Bu çalışmamın II. bölümünde bu konuya bir başlık açılarak değinilmiştir. Ayrıca Ekler bölümünde Richard Hakluyt'un kitabındaki konuyla ilgili belge paylaşılmıştır.

Prof. Dr. Taha Niyazi Karaca'nın *Journal of Anglo-Turkish Relations* dergisinde Ocak 2020 sayısında *Dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk ilişkileri* çalışması, başlangıcı 16.yüzyılın sonlarına doğru olan Türk-İngiliz ilişkilerini diplomatik açıdan aşama aşama ele almıştır. Bu ilişkileri üç evreye ayırarak ve bu evrelerin ilkinin dostluk, ikinci aşamasını İngiltere'nin Osmanlı'ya destek olduğu ve günümüze kadar olan son aşamayı da düşmanlığa evrildiği evre olarak ortaya koymuştur. (Karaca, 2020, s. 11-32)

Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi Ocak 2016'da Dr. Tuğrul Arık'ın *Osmanlı İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri* yazısı, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcına giden süreci değerlendirdikten sonra, iki tarafın 1675 senesine kadar bu ilişkiyi umduklarını bulup bulamadıkları şeklinde bir kategori içerisinde ilişkileri değerlendirmiştir (Arık, 2016, s. 137-152). 2003 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınlarından II. Baskısı çıkmış Prof. Dr. Nazan Özsoy'un kitabı *Rönesans İngiltere'sinde Türkler* 16. Yüzyıl öncesi Hristiyan Avrupa'nın Müslüman ve Doğu algısı, 16. yüzyıl Osmanlı-İngiliz ilişkileri Kraliçe Elizabeth Dönemi tarih kitaplarında Türkler, 16. yüzyılın seyahatnameleri, Türkleri konu alan tiyatro oyunları, Ortaçağ ve Rönesans Türk imgesi gibi konu içeriklerine sahiptir. (Aksoy, 1990, s. 10-112) Özer Ergenç'e ait 1995 yılında yayınlanan *16. Yüzyılda*

Ankara Konya alışması şer'ine sicillerine dayanarak İngilizlerin Anadolu'da 1600'lü yılların başında ticaret yaptıkları bilgisini geçmiştir. (Ergenç, 1995, s. 116-117)

Orhan Fuad Köprülü 12 Nisan 1985 tarihindeki Türk Tarih Kurumu'nda verdiği bir konferansını makale olarak yayınlamıştır. Bu makalesinde 1985 yılına kadar olan Osmanlı Tarihinde İngilizce yayınlanmış yerli ve yabancı literatüre değinmiştir. Bu konuda çalışma yapmak isteyenler için çok büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Aşağıda onun bu makalesinde belirtilen Kraliçe Elizabeth Dönemi Osmanlı-İngiliz ya da Türk-İngiliz İlişkilerini konu alan yayınlanmış kitap ve metinler verilmiştir. (Köprülü, 1985, s. 261-277)

Shirley Howard Weber tarafından hazırlanan ve 1953 senesinde Princeton niversitesinde yayınlanmış *Voyages and Travels in the Near East and Adjacent Regions Made Previous to the Year 1801* iki cilt bir seyahatname kataloğu olup 2.066 kayıt içerir. Kataloglar yayınlandığı zamana göre düzenlenmiş ve tarihlerin altında alfabetik sırayla yazar isimleri konulmuştur. Bazı kayıt içeriklerinde kısa bir zet bulunur. Her iki kataloğun içeriğinde "Gezginler ve Yazarlar Dizini" ve bir "Genel Dizin" vardır. Sadece seyahatname türündeki kitapları değil farklı tür kitapları inceleyen İngiliz Oryantalist Howard Bowen'in 1948 yılı Londra'da Longman Green and Co yayınevinden çıkan TTK kütüphanesinde mevcut olan 60 sayfalık kitapçı *British Contributions to Turkish Studies* nemli bir yer tutar. *Türklerle ilgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası* , *onbeşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar* başlıklı çalışma 1964 yılında İstanbul'da yayınlanmış İngiliz Edebiyatı Profesörü Berna Moran'ın bir çalışmasıdır. Berna Moran bu eserini oluştururken Edward Godfrey Cox'un kitabından kapsamlı bir şekilde yararlanmıştır. Kültür Bakanlığı yayınlarından Tülay Reyhanlı'nın bibliyografya açısından çok zengin içeriğe sahip alışması *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda Hayat (1582-1599)* 1983'te basılmış bu konudaki güzel bir başvuru kitabıdır. Seyhatname kitap türünde yazılmış bir takım Türkçe ve İngilizce

kaynakların başında Edward Godfrey Cox'un Washington Üniversitesi yayınlarından Seattle'da, ilk baskısı 1935 ve son baskısı 1949 Mayıs ayında çıkan kitabı *A Reference Guide to the Literature of Travel* gelir. Cox'un bu bilimsel çalışmasında, yabancı seyahatler, coğrafi anlatımlar, maceralar, gemi kazaları ya da batık gemiler ve deniz seferleri hakkında bilinen tüm kitapların ve el yazmalarının detaylı bir listesi kronolojik olarak verilir. Sayısı 10.000'nin üzerinde kayıt bulunur. 1. cilt Eski Dünya, 2. cilt Yeni Dünya, 3. cilt Büyük Britanya adını taşır. (Köprülü, 1985, s. 261-277)

Ahmet Refik Altunay'ın 1932 tarihli Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası Eylül sayısında *Türkler ve Kraliçe Elizabet* adlı makalesi Kraliçe Elizabeth dönemi İngiltere ve Osmanlı Devleti ilişkilerini anlatmış ve makalesinin sonunda "Vesikalar" başlığı altında bu ilişkileri dayandırdığı arşiv belgelerinin transkripsiyonunu vermiştir. (Altunay, 1932, s. 03-29) Türk-İngiliz ya da Osmanlı-İngiliz ilişkilerini siyasi ve ticari açıdan nasıl başladığını ele alan Prof. Dr. Orhan Burian'ın *Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları* (Burian, 1951, s. 1-41) isimli makalesi 1 Ocak 1951'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmıştır. Yine aynı yıl, Belleten sayı 57'deki *Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyehatnamesi* adlı makalesinde 1580-1600 arası yıllarda Osmanlı Devleti'ne gelmiş dört İngiliz seyyahın yazdıklarından yola çıkarak o dönemin sosyal tarihiyle ilgili değerlendirmelerde bulunulduğu ifade edilmektedir. (Burian, 1951, s. 223-224) Orhan Burian 1952 yılında Londra British Museum'da bulunan Osmanlı Devleti'ne gönderilen üçüncü İngiliz Elçi Henry Lello'nun el yazması *The Report of Henry Lello, Third English Ambassador to the Sublime Porte'u Türkçe'ye çevirmiştir.* (Burian, 1952, s. 1-80) Prof. Dr. Hamit Dereli'nin *Kraliçe Elizabet Döneminde Türkler ve İngilizler* başlıklı araştırması 16ncı yüzyılda uluslararası ilişkiler açısından bu konuyu ele almıştır. (Dereli, 1951, s. 1-135) Bu araştırma 1951 yılında Ankara'da yayınlanmıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 1949 Mart sayısında Nimet Akdes Kurat'ın *İngiliz Devlet Arşivinde ve*

Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair isimli makalesi İngiliz arşivlerinde ve kütüphanelerinde Osmanlı hakkında kayıtlara geçmiş bilgilerin içeriği ile bulunduğu yerler hakkında bilgiler vermiştir (Kurat N. A., 1949, s. 1-18). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi 1553-1610* isimli kitabı Anthony Jenkinson'un Kanuni'den aldığı ve muhtemelen kullanmadığı ilk mürur tezkeresi ile başlayan Osmanlı-İngiliz ilişkilerini 1610 yılına kadar inceleyen bir çalışma olmuştur (Kurat A. N., 1953, s. 1-230). Daha sonra 2010 yılında *Fuad Köprülü Armağanı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu* yayınlarından çıkan Hoca Saadettin Efendinin *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü* isimli makalesi tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır. Makalede, Hoca Saadettin Efendi'nin Luteriyan ve putperestlik karşıtı olan İngilizleri İspanya'ya karşı desteklediği yorumunda bulunulmuştur. Bunun nedeni olarak da İspanya Kralı II. Philip'in İspanya'daki Endülüs Emevilerinden geride kalan Müslümanlara baskı yapması gösterilmiştir. Hoca Saadettin Efendi'nin III. Murad'ı Osmanlı-İngiliz ilişkilerini destekleme konusunda etkilediğinin ifade edildiği bir makaledir. (Kurat N. A., 2010, s. 309, 311) 1971 yılında Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'nun Ankara'da basılmış *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1538-1838)* isimli monografisinin ilk cildi Balta Limanı Ticaret Muahedesine götüren sürecin sonuçları ile daha iyi anlaşılabilmesi için iki devlet arasındaki ilişkilerin başlangıcına gidilerek Osmanlı Devleti iktisadî yönden değerlendirilmiştir. (Kütükoğlu M. S., 1974, s. 1-378)

Yabancı kaynaklardan Prof Dr. Bernard Lewis'in *Some English Travellers in the East* adlı makalesi *Middle Eastern Studies* 1968 Nisan'ında IV. cildinde çıkmıştır. Bu çalışma *Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş Ege Üniversitesi *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nde 1984 yılında yayınlanmıştır. (Lewis, 1984, s. 245-264) Dr. Susan Skilliter'in ilk Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerine bir inceleme olan kitabı *William Harboure and Trade with Turkey 1578-1582* 1977'de Oxford'da

basılmıştır. Diğer bu dönemi kapsayan bir kaç çalışmasının adları şöyledir: Life in Istanbul 1588 yine aynı yıl yayınlanmıştır. 1979 senesinde yayınlanan The Organization of the First English Embassy in Istanbul 1583 çalışmasını da belirtmek gerekiyor. Alfred C. Wood 1964 yılında Londra’da basılmış kitabı A History of the Levant Company yine Osmanlı-İngiliz ilişkileri için referans kitaplardan birisidir. İngiliz asillerinin Levant Kumpanyası şirketi kurarak Osmanlı topraklarında başlattıkları ticari faaliyetlerinden kazanılan tecrübe ve birikimlerin tarihinin kuşaklar boyunca paylaşılmasının konu edildiği bir eserdir Bizim bu çalışmada incelediğimiz dönemle ilgili bilgiler, şirketin kuruluşu ve ilk yılları başlıkları altında sayfa 41’e kadar verilmiştir (Wood, 1964, s. 1-41). The Crescent and the Rose: Islam and England During the Renaissance 1937 Oxford Üniversitesi Yayınlarında basılmış 1453 Doğu Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden 1642 İngiliz dramasının çöküşüne kadar olan dönemde Osmanlı Devleti, İran ve uzakdoğu ve Müslüman İspanya’yı kapsayan coğrafyalarda bulunan İngiliz gezginlerin seyahat anılarını içerir. Yazar, kitabın tarih ve topografyanın karışımı bir plana sahip olduğunu belirtmiştir. (Chew, 1937, s. VII)

Osmanlı kaynaklarında değil ama yabancı kaynaklarında İngiliz tacirlerin 1500’lü yılların başlarında Akdenizdeki ticaret trafiği hakkında bilgiler bulunuyor. Bu kaynaklara en güzel örnek Richard Hakluyt’un çalışmasıdır. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte 1553 ile 1616 yılları arasında yaşamış olan Richard Hakluyt, önce tek cilt şeklinde Londra’da bastırılmış olduğu ve ileride üç cilde çıkaracağı edebi düzyazı türünde tarihi coğrafya ve sömürgeleşme içeriği ile benzersiz olarak kabul edilen The Principal Navigations Voyages Traffiques and Disco veries of the English Nation isimli çalışması tercüme ve derlemelerden meydana gelmektedir. Bu kitap R. Hakluyt’u yaşadığı çağın tanınmış tarihi coğrafya yazarları arasına sokmuş ve İngiliz edebiyatına ayrı bir kimlik kazandırmış, farklı bir renk katmıştır. Yazar seyahatname içinde farklı seyyahların ve vakanüvislerin yaptığı gözlem ve deneyimlerini isim ve diğer kişisel

ayrıntılılarıyla vermeye özen göstermiş ve hepsine verdikleri bilgilerin mesuliyetini yüklemiştir. Kitabın İçeriği belirli konu başlıklarıyla verilmiş olup, doğuya batıya, güneydoğuya ve kuzeye yapılan deniz seyahatleri tarihi oluş sırasına göre dizilmiştir. Kitapta seyahatnameler, yol hükümleri ve belgeler farklı bölüm olarak, yazılmış olduğu orijinal dilde ve beraberinde İngilizce çevirisi ile konulmuştur. 1598 ve 1600 yılları arasında ikinci defa üç cilt şeklinde yayınlanmıştır. Kitabın içindeki malzemeleri Hakluyt kendisi elde etmiştir. Kitabın içerisine kendi mektuplaşmalarını da dahil eder. Kitabın her iki baskısı Türkler ile alakalı birçok materyal içerir. İlk baskıdaki önsöz, o zamanki dışişleri bakanı Sir Francis Walsingham'a ithafen yazılmıştır. R. Hakluyt kitabında Osmanlı İngiliz ticari faaliyetlerinin Elizabeth döneminin en başta gelen hadiselerinden olduğunu belirtiyor. Kitabın 12 ciltlik baskısının V. cildinde Osmanlı ile ilgili daha çok doküman bulunmaktadır. (Ekler bölümüne bu belgelerden bazıları konulmuştur.) Diğer malzemeler W. Harborne, Richard Staper ya da Levant şirketi arşivlerinden alınarak kullanılmıştır. Doğal olarak 1600'lü yıllara kadar Osmanlı Devleti'ne yolu düşmüş neredeyse her İngiliz seyyahın anıları R. Hakluyt'un kitabında yer almıştır. Hakluyt Latince ve İtalyanca belgeleri İngilizceye tercüme etmiştir. Ayrıca bu dokümanları elde etmekle kalmamış, İngiltere'nin başka devletlerle olan ticari yazışmalarını da dahil ederek ülkesine hizmet etme amacı göstermiştir. Hakluyt Levant Kumpanyasının bir çalışanına mektup göndermiş ve ondan Türkiye'deki tekstil sektöründe kullanılan boyalar hakkında araştırma yapmasını istemiştir. Bir diğer yazışmasında halı dokuma işinde usta olan bir kişi getirmesinin çok iyi olacağını belirtmiştir. Hakluyt elindeki materyallerin hepsini bastırmamıştır. Bu materyaller Samuel Purchas'ın eline geçmiş ve bir kısmı bu kişi tarafından baskıya verilmiştir. Basılmayan materyalleri de Oxford Bodleian Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Reyhanlı, 1983, s. 10-11) Bu değerli kaynak, İngiliz tüccarların ticaret yapmak için Akdeniz limanlarına geldiğinden bahsetmiş ve hatta onların gemilerinin isimlerine

kadar bilgi vermiştir. İngiltere'nin Londra, Southhampton ve Bristol şehirlerinin limanlarından Akdeniz'de bulunan Sicilya, Kandiye, Sakız, Trablusşam ve Beyrut limanlarına düzenli gemi seferleri yapıldığını ve bu seferlerde İngiliz tacirlerinin şayak², çuha ve bez gibi İngiliz kumaşlarını satarak ipek, şarap, zeytinyağı, susam yağı, pamuk, Türk halıları, biber, tarçın alıp İngiltere'ye götürdüklerini anlatmış. (Cezar, 2011, s. 1373)

İlk olarak ticari ilişkiler kurma görüntüsü altında Kraliçe I. Elizabeth, aslında Osmanlı Devleti ile siyasi bir diyaloga geçme girişiminde bulunmuştur. "III. Murad ve I. Elizabeth nasıl bir diyalog kurmuşlardır?" sorusuyla bu diyalogun nerelere kadar uzandığına bakılacaktır. Bu diyaloga başlarken kraliçe iki hususa ortak nokta vurgusu yapmıştır: Her iki devletin dini putperestlik karşısındadır ve dolayısıyla neredeyse "biz din kardeşiyiz" demek istemiştir. Kraliçenin bu iddiası iş birliğine dayanak olarak gösterilmiştir. Gerçekten de kraliçenin gönderdiği mektuplarında böyle iddia ettiği gibi halk arasında da din bir ortak payda olarak görülüyor muydu? Başta sahnelenen tiyatro oyunları baz alınarak ve toplumsal yaşama bakarak bu sorunun cevabı aranmıştır. Yine kraliçe dini benzerlikten yola çıkarak putperest İspanya'nın ortak düşman olduğu üzerinde durmuş ve iş birliği teklif etmiştir. Osmanlı bu teklife nasıl bir yaklaşım sergilemiştir? Osmanlı'nın bu iş birliğine olan tutumunun etkilerinin tarihi sonuçları nasıl olmuştur? Bu iş birliğinin boyutları nerelere kadar gitmiştir? Bu sorulara karşılıklı yazılan mektuplar ve dönemin tiyatro oyunları, literatürü vesaire üzerinden cevaplar verilmeye çalışılırken o dönemki Osmanlı İngiliz ilişkileri de gözler önüne konulmuştur. Kraliçenin bu ilk diyalog girişimi mektupla başlamıştır ve arkası gelecek olan diğer mektuplarla iki ülke arasında diplomasi yürütülmüştür. Bu mektuplar incelenerek kraliçe ve sultanın ifadelerinden yola çıkılarak ilişkilerin ticari, siyasi, diplomasi, askeri vb boyutuna bakılmıştır. Bu karşılıklı mektuplarda ticaret bahanesi

² Dokuması kaba olan ama dayanıklılığı sağlam bir çeşit yünden yapılmış kumaş.
Bkz. <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>

öne sürülerek ilişki kurulmaya çalışılmış ama aslında siyasi, askeri destek aranmış ve savunma işbirliği yapılmak istenmiştir. Akabinde bu ittifakın ekonomi, günlük ve toplumsal yaşama ve kültürel etkileri de olmuştur. Bütün bu gelişmelerin başlayış ve işleyiş süreçleri göz önüne alınarak tarihi etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Problem durumu birbirinden tamamen farklı iki kültür olan Osmanlı ve İngilizlerin ilk resmi ittifakına giden süreci, başlangıcını ve bu ilişkinin XVI. yüzyılın son otuz yılında birbirine bağlı ve çeşitli sonuçlarını kapsar. İngiliz kraliçenin III. Murad'la başlatmış olduğu ticaret, siyaset, kültür, din ve diplomasi ilişkileri ve etkileri bu çalışmanın içeriğini oluşturur.

Shakespeare ve Marlowe vb. oyun yazarlarının yazmış olduğu ve sahneye konulmuş olan senaryolar ele alınarak işin kültürel, dini ve toplumsal boyutuna değinilmiştir. Sahnelenen oyunlarda, aydınların ve seyyahların kitaplarında Osmanlı-İngiliz ittifakı nasıl değerlendirilmiş ve Türk ve İslam imajları nasıl yansıtılmıştır? Bu sorular doğrultusunda konu ele alınmıştır.

Ekler bölümünde gösterilen devlet aşivleri resmi sitesinden Osmanlı Sultanı III. Murad'ın İngiliz kraliçesine yazdığı nameyi hümayün ve İngiltere konulu nameler belge özetleriyle birlikte alınarak kaynak olarak kullanılmıştır. İngiliz ulusal arşiv sitesinden online yayınlanan bazı belgeler kullanılmıştır. Yayınlanmış arşiv belgeleri kullanılmıştır. Konuyla ilgili online kütüphanelerden paylaşılan dijital ortama dökülmüş literatüre başvurulmuştur.

I. BÖLÜM: OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SEYRİ VE TİCARİ, SİYASİ, SAVUNMA, EKONOMİK BOYUTLARI

1.1. İttifak Öncesi Türkler ve İngilizler

Kayıtlarda görülen Haçlı seferleri, Niğbolu Savaşı ve Akdeniz ticareti Türkler ve İngilizlerin yollarının kesiştiği ve temasa geçtiği ilk olaylardır. (Baktır, 2017, s. 170) Coğrafi konum olarak birbirinden çok uzak olduğundan dolayı İngiltere ve Osmanlı devleti birbirleriyle ticari ekonomik ve siyasi alanlarda çok geç ilişki kurmuşlardır. Osmanlı Devletinin yükselme dönemi olan 15'inci yüzyılın ortalarından 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında siyaseten hiçbir ilişki görülmesine de, hacı olmak için Osmanlı İmparatorluğu'na yolu düşen ve Kudüs'e giden İngilizler vardı. İngilizler Osmanlı'yı dinlerinin düşmanı olarak görmüşler ve tanımak istememişlerdi. Bir başka karşılaşma da bir haçlı seferinde olmuştur. İngiltere İstanbul'un fethinden 100 sene önce Fransa ile fasilalı olarak tam yüzyıl süren, Yüzyıl Savaşları olarak bilinen ve Fransa'nın galibiyetiyle sonuçlanan veraset savaşları yaptı. Bu veraset savaşları esnasında bin kişilik İngiliz kuvveti Niğbolu Savaşına (1396) katılmıştı. (Uzunçarşılı, 1988, s. 215, 243) Tabii bu savaş sadece Haçlı-Müslüman mücadelesi olduğundan bu karşılaşmayı resmi bir ilişki olarak görmek mümkün değil. Ortaçağda vakayiname ve romanslarda Türklerden bahsedildiği görülür. Ancak "Doğulular, Araplar ve Müslümanlar" Türkler olarak tanımlanmaktadır. O dönemden önceki İngiliz kültüründe savaşçı ve asil ruhlu karakteri temsil eden bir Türk tiplmesi bulunur. (Moran, 2012, s. 73-83) Türkler ve İngilizler birbirleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildi. İngilizler, Türkleri taassub sahibi Hristiyan din adamlarının yazdığı kitaplardaki çok olumsuz nitelermelerle biliyordu. Mesafenin uzaklığı da iki milletin birbirini tanmasına fırsat vermemişti. Tudor Hanedanı döneminde denizcilik ve dolayısıyla gemiciliğin gelişmesiyle İngiliz tacirlerden bazıları doğuya seferlere

çıkma ve ticari girişimlerde bulunmaya başladı. (Cezar, 2011, s. 1084-1085) İngiltere'nin deniz aşırı memleketlere sahip olma ve büyük devlet olma yolundaki çalışmalarının temelleri XVI. yüzyıl sonlarına doğru atılmıştır. Türklerle İngilizlerin resmi bir şekilde ilişkileri de XVI. yüzyıl son çeyreğinde başlar. Ticari düzeyde ilk Osmanlı İngiliz ilişkilerinin resmi başlangıç noktası 1580 yılı olarak görülür. O tarihte İngiltere Kraliçesi ve Sultan III. Murad arasında süren mektuplaşmalar sonucunda Osmanlı Devleti İngiltere'ye 22 maddeden oluşan ticari ayrıcalıklar veya kapitülasyonlar vermiştir. (Kurat A. N., 1953, s. 7)

On altıncı asrın ilk yarısı içinde, Londra, Southhampton ve Bristol limanlarından gelen İngiliz gemileri ticaret için Akdeniz'de Sicilya, Kandiye, Sakız, Kıbrıs gibi limanlarda dolaşmışlardı. Ayrıca Kandiye, Ragusa, Sicilya, Cenova, Venedik, İspanya ve Portekiz gemileri ile de ticari faaliyetlerini yürütüyorlardı. (Dereli, Kraliçe Elizabeth döneminde Türkler ve İngilizler: Bir araştırma, 1951, s. 16) Richard Hakluyt ünlü kitabında İngilizlerin uğradıkları Osmanlı limanlarında pamuktan yapılmış çuha, şayak ve bez gibi İngiliz kumaşları sattıklarından bahseder. Yine bu tacirlerin İngiltere'ye götürmek için ipekli kumaşlar, çeşitli şaraplar, pamuk, zeytin, susam yağı, biber, tarçın ve Türk halısı satın aldıklarını da bildirir. (Dereli, Kraliçe Elizabeth döneminde Türkler ve İngilizler: Bir araştırma, 1951, s. 36; Searight, 1979, s. 16) Fakat III. Murad zamanına gelinceye kadar, İngiliz tüccar gemilerinin Osmanlı limanlarıyla bağlantıları sürekli olamamış, hatta 1552-1573 arasında İngiliz gemilerinin Osmanlı limanlarına uğraması kesilmiş ve dolayısıyla siyasî ilişkiler başlamamıştı. İngiliz gemilerin uğramamasının nedenlerinin, İngiltere'deki ekonomik kriz ve Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğinin olabileceği konusunda pek çok İngiliz tarihçi hem fikirdir. (Braudel, 1972, s. 614-615) Ancak yukarıda bahsedildiği gibi III. Murad zamanında birkaç İngiliz tacirin çığır açan girişim ve gayretleri, İngiltere'yi Osmanlı ile siyasi, askeri ve kültürel olarak çok yönlü bir ilişkiye sokmuştur. (Cezar, 2011, s. 1373)

Katolik dünyası için Protestan İngiltere büyük bir sorundu. Bunun nedenini anlamak için biraz geriye gitmek gerekiyor. XV. yüzyılın başlarında Avrupa'da iç savaşlar ve veba salgını neticesi çok insan ölmüştü. Osmanlı Devleti Asya'ya giden ticaret yollarına hakimdi. Bütün bunların neticesi olarak Avrupa çıkış yolları aramaya başladı. Kolomb'un keşif yolculuklarına çıkması ve Amerika'nın keşfi bu çıkış yolları aranmasının sonuçlarından biridir. (Bayatlı, 2022, s. 39-91) 1492 yılında Amerika kıtası bulunmuş ve daha sonra tarihler 1498 yılını gösterdiğinde Portekizliler Ümit burnunu dolanarak Hindistan'a gitmeyi başarmıştı. Portekiz Prensi Gemici Henrique'in Afrikaya olan merakı ve Hristiyanlığı yayma arzusu, Afrika'nın kıyılarının adım adım haritalandırılması için çalışmaları başlatmış ve bu keşiflere büyük etkisi olmuştur. (İnalçık, 2010, s. 281) Önceleri İspanya, bulduğu Amerika Kıtası'nı Hindistan sanıyordu. Portekiz, Hindistan'a ulaştığının bilinciyle, çetin şartlar altında gerçekleştirdiği yolculuklarla doğu ticaretini başlattı. Amerika Kıtası bol altın ve gümüşü ile İspanya'yı zenginleştirirken, Hindistan'ın zenginlikleri de Portekiz'e akıyordu. Portekizli denizcilerin Afrika'nın güneyine inerken fazla açılmasıyla farkında olmadan Brezilya'ya ulaşmaları ve orada koloni kurmaları Hindistan'a yaptıkları yolculuk sayesinde olmuştur.

Bilindiği üzere 16. yüzyılda Osmanlı Devleti güçlü bir cihan devletiydi. İspanya da 16. yüzyıl Avrupasında en kuvvetli Hristiyan devletiydi. "Türk Asrı" olarak bilinen 16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile İspanya arasında Levant bölgesi başta olmak üzere Afrika'nın kuzeyi ve Avrupa'da savaşlar ve oldukça yoğun çekişmeler yaşanıyor. XVI. yüzyılın son yarısında İngiltere 4 milyon nüfusa sahipti. Londra'dan başka bir şehri yoktu. İngiliz devlet arşivlerinde kayıtlı olayların bir çoğu lokal düzeydeydi. Bu yüzden öyle görünüyor ki kendi halinde içe kapanık bir millettir. Kanaldaki adalar ve İrlanda İngiltere'nin kontrolünde olan tek yerlerdi. İngilizlerin coğrafi keşifler yapabilecek gücü olmadığı çok açık görünüyor. Doğuyu tanımıyorlardı ve sadece

Müslümanların yaşadığı bir yer olarak düşünüyordular. Din o dönemde İngiliz aydınlar arasında kimlik olarak ayırdedici bir nitelik olarak görülüyordu. İngiltere'nin özgür bir dünya ile tanışması Kraliçe I. Elizabeth'in izlediği siyaset, seçtiği liyakatli danışmanlar, cesur seyyahlar ve kaşifler ile girişimci tacirlerin sayesinde olmuştu. Onlar sayesinde İngiliz hayatına yeni mallar, kimlikler ve kültürler girmişti. Bütün bunlar İngiltere'yi üzerinde güneş batmayan bir ülke olmasına giden yolun başlangıcıydı. (Baktır, 2020, s. 25)

16. yüzyılda Akdeniz, Cenova ve Venediklilerin hakimiyetinde idi. Osmanlı Devleti'nde dış ticarete Venedik hakimdi ama ticaret tamamıyla onlara bağlı değildi. Bu iki devlet gemicilikte ileri seviyelerde idi. Müslümanlar da o dönemde aslında ticaret yapıyordu. O dönemde Venedik, Müslüman tacirler için ticari düzenlemeler bile yapıyordu. Kubbealtı vezirleri, çavuşlar ve üst düzey Osmanlı görevlileri Venedikte ticarete çok faaldiler. Sermaye koyup gemi kiralyor ve ticaret yapıyorlardı. (Kafadar, 2012; Dursteler, 2012) Akdeniz'de yüzyıllardır ticaret yapılıyordu. Akdeniz'de, Okyanus gibi büyük denizleri aşmak için çok tehlikeli ve bir o kadar meşakkatli yolculuklar yapmaya gerek yoktu.

Portekiz, Hindistan'da kolonizasyonu sürdüremedi çünkü aşırı yozlaşmışlardı. Umursadıkları tek şey paraydı. Rüşvet, yolsuzluk, aşırı para kazanma hırsı, yerli halka kötü muamele, çalışmayı bırakma ve kendilerine tanınan ticari ayrıcalıkları istismar gibi davranışları sonucu sömürgelerini kaybettiler. İngiltere ve Hollanda diğer Avrupa devletleri İspanya ve Portekizden çok daha sonra Hindistan'ın zenginliği konusunda bilgi sahibi oldu. Çünkü İngiltere taht yüzünden yaşadığı iç karışıklıklardan dolayı etrafını görececek halde değildi. (Sağlam, 2009, s. 1-199)

İngiltere Kraliçesi Mary ölünce kızkardeşi I. Elizabeth tahta geçti. Bu sırada tarihler 1558'i gösteriyordu. Katolik İspanya İngiltere'nin varlığını tehdit ediyordu. Kadın olmasından dolayı yöneticiliğine karşı çıkan bağınaz ama nüfuzlu bir kesim vardı.

Bunların arasında John Knox ve John Lyster Elizabeth'in başarısız olacağı ve komik duruma düşeceğini iddia ediyorlardı. Üstelik Papa da VIII. Henry'nin Ann Boleign ile evliliği gayri meşru olduğunu ve dolayısıyla bu evlilikten olma kraliçenin tahtın varisi olamayacağını ilan eder. Bu durumda kraliçe Katolik muhalefeti bir siyaset gütmek zorunda kalır. (Baktır, 2020, s. 20) Kraliçenin Katolik dünyası ile yaşadığı bu sıkıntının kökleri babası VIII. Henry'ye kadar uzanıyordu. VIII. Henry abisi Kral I. Arthur ölünce onun dul karısı İspanya Kralı hemde kutsal Germen-Roma İmparatoru II. Ferdinand'ın kızı olan Aragonlu Catherine ile evlenmek zorunda kalmıştı. İspanya bu sayede İngiltere'nin iç işlerine zaman zaman müdahale ediyordu. VIII. Henry bundan rahatsızdı. Boşanmak istemesinin nedeni olarak sadece aşkının olduğunu söylemek hiç doğru olmaz. Papalık VIII. Henry'nin boşanması ve Kraliçe I. Elizabeth'in annesi Ann Boleign ile evlenmesine karşı çıktı. VIII. Henry de Papalığın bu kararını kabul etmeyerek A. Boleign ile gizlice evlendi. Sonuç olarak VIII. Henry aforoz edildi. Bunun üzerine VIII. Henry de kendi Anglikan kilisesini kurup başına geçti. İngiltere'nin kendi kilisesini kurması koyu Katolik Avrupa'yı birden İngiltere'ye düşman etmişti.

Kral II. Philip ve I. Elizabeth'in üvey kardeşi I. Mary'nin evliliği İngiltere'yi Katolik dünyasına yaklaştırmayı amaçlamıştı. Bu evlilik Habsburg prensi İspanyol Philip'i evlilik yoluyla Tudor İngilteresi ve İrlanda'nın İngiltere kralı yaptı. Kral VIII. Henry'nin ilk karısı İspanyol Aragonlu Catherine'den en büyük kızı Mary 6 yaşındayken, annesinin yeğeni kutsal Roma İmparatoru V. Charles ile nişanlanmıştı. Bu akraba evliliği, nişanlandığı kişi V. Charles ile değil onun oğluyla gerçekleşti. VIII. Henry'nin İngiltere Kilisesi'ni kurma Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılma kararından önce, İspanya ve İngiltere'de iki ülke ittifakı için kraliyet kuzenleri arasında evlilik uygun bir formalite olarak kabul edilirdi. Ancak Martin Luther'in ilan ettiği doksan beş madde papalığın otoritesine meydan okuyordu (1517). VIII. Henry'nin 1533'te yaptığı gibi Catherine'i boşama kararlılığı da buna eklenince her şey değişmiş ve reformun

etkisini çabuklaştırmıştı. Mary'nin hastalıklı ve çocuğu olmayan koyu Protestan olan küçük kardeşi Kral VI. Edward 1553'te öldüğünde, İngiltere ve İspanya din olarak birbirlerinden çoktan ayrılmışlardı. (Brotton, 2016, s. 25)

Kraliçe Mary ile evliliğinden sadece beş gün önce II. Philip, yirmi sekiz İngiliz gemisinden oluşan bir filonun eşlik ettiği bir İspanyol filosuyla Southampton'a görkemli bir giriş yaptı. Shrewsbury Kontu Francis Talbot, İngiliz topraklarına ayak basarken, törenle yirmi yedi yaşındaki İspanyol prensen en yüksek şövalyelik nişanını takdim etti. II. Philip'in İspanyol danışmanları beş yıl boyunca John Calvin'in reforme edilmiş dini inançlarını resmi devlet politikası olarak büyük ölçüde benimseyen İngiltere'ye güvenmiyorlardı. İspanyolların gözünde İngilizler, keşişleri öldüren, Tanrı'yı, onun azizlerini önemsemeyen, barbar ve son derece sapkın bir halktı. İspanya'nın İngiltere'ye yerleşmiş büyükelçisi Simon Renard'a göre Mary ve Philip'in evliliğini Katolik inancından uzaklaşmış bir ülkeye kabul ettirmek zordu. Üstelik İngiliz halkının çoğu köleleştirileceklerinden korkuyorlardı. (Brotton, 2016, s. 26) Philip için bu siyasi bir evlilikti. Ona göre bu evlilik İngiltere'yi papalık yönetimi altına geri getirecekti. II. Philip yargı yetkisine sahip olacak ve İngiltere üzerinde zahmetsizce egemen olacaktı. Fakat bu evlilik beş yıl sonra Kraliçe Mary'nin ölümüyle sona erecekti.

1558'de Kraliçe Mary Tudor ölüp yerine I. Elizabeth geçtiğinde İngiltere ve İspanya mezhep savaşlarında Fransa'ya karşı müttefikti. Savaş sona erdiğinde, İspanya Kralı II. Philip yeni kraliçe Elizabeth ile iyi ilişkiler içinde kalmak istedi ve hatta evlilik teklif etti. Ama I. Elizabeth reddetti. Fakat kraliçeye göre, İskoçya ile Fransa arasında bir ittifak olması İngiltere için tehlikeli bir durumdu ve bu yüzden İspanya ile dostluğunun sürmesini istiyordu. Elizabeth evlenip çocukları olana kadar, taht için sıradaki akrabası İskoçya Kraliçesi Mary Stuart idi. Pek çok Katolik, VIII. Henry'in Anne Boleyn ile evliliğinin yasal olmadığına inanıyordu, bu da Elizabeth'in kraliçe olmaması ve İskoç Kraliçesi Mary Stuart'ın hemen tahtı devralması gerektiği anlamına

geliyordu. Daha da kötüsü, Mary Stuart Fransız prensiyle evlenecekti, bu yüzden Fransız ve İskoç ordularının Mary'i kraliçe yapmak için İngiltere'yi işgal etmesi mümkündü. Neyse ki I. Elizabeth için II. Philip, Fransa'nın bu kadar güçlü hale gelmesini görmek istemiyordu. I. Elizabeth İngiltere'yi yeniden Protestan yapsa da. II. Philip kraliçeyi korumaya istekliydi. II. Philip, Hollanda'da bir isyana müdahale etmek için, gemilerini İngiliz Kanalından geçirmesi gerekiyordu. Bunun için İngiltere ile arasının iyi olması önemliydi. Ancak İngiltere, Hollanda'daki insanların Protestan olmak istemesini ve bu yüzden İspanya'ya isyan etmelerini destekliyordu. Bunun da ötesinde, II. Philip'in, İspanya'nın Orta ve Güney Amerika'da kontrol ettiği bölgelerde bulunan zenginliği diğer ülkelerin paylaşmaması İngiliz denizciler ve tüccarları çok öfkeliyordu. Bu arada İskoç Kraliçesi Mary'nin kocası ölmüş; Fransa ile bağı kopmuş ve İskoçya'ya geri dönmüştü. Dolayısıyla İngiltere için Fransa tehdidinin ciddiyeti hafiflemişti. Ayrıca, Fransa'da iki grubun ülkenin başına geçmek için birbirleriyle savaşması İngiltere için çok daha az tehlike olduğu anlamına geliyordu. 1580'lerde iki ülke açıkça birbirine düşmandı. İspanya, İngiltere'nin yeniden Katolik mezhebine dönmesini istiyordu. Bu yüzden İspanya'nın İngiltere'yi işgal planı 1585'te başladı, ancak Francis Drake birkaç İspanyol gemisini yakıp çok sayıda su varilini imha ettiğinden, bu işgal planı ertelenmek zorunda kaldı. Drake buna "İspanya Kralı'nın sakalını yakmak" şeklinde niteledi. Ama bu saldırı 1588'de İngiltere'yi işgal için Armada'nın denize açılmasını engellemeye yetmedi.

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/> adresinden alındı.

1.2. Mektup Diplomasisi Trafiki ve Osmanlı İngiliz İlişkilerinin Resmen Başlaması

16. yüzyılda Osmanlı Devleti Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarında hüküm süren güçlü bir devletti. Avrupa'nın en güçlü Hristiyan devleti de İspanya idi. Osmanlı ve İspanya arasında Akdeniz başta olmak üzere Afrika'nın kuzeyi ve Orta Avrupa'da sürekli çatışmalar yaşanıyordu. Osmanlı Devleti Fransa ile iyi ilişkiler içindeydi. İngiliz kraliçe bunun farkındaydı ve Osmanlı Devleti ile kendisi de güzel bir diyalog kurmak istiyordu. İngiliz ekonomisinin durumu hiç parlak değildi. Üstelik Katolik İspanya kendisi için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Kraliçenin desteklediği korsan Francis Drake Güney Amerika'nın hazinelerini İspanya'ya taşıyan İspanyol gemilerini talan ediyordu. Bu şekilde dolaylı olarak İngiltere İspanya'nın gücünü kırmaya çalışıyordu. İngiltere'nin İspanya'ya karşı koyabilmesinin yolu güçlü bir donanmaya, gerekli silah teçhizatına sahip olabilmekten geçiyordu. Tabii ki bütün bunlar ancak para ile gerçekleştirilebilirdi. Bunu başarmak ancak dışarı açılıp Akdeniz ve Doğu Asya'da ticaret yapmakla mümkün olabilirdi. 16. yüzyılın yarısından sonra İngiliz tacirler Hindistan'la ticaret yapabilmek için Moskova, Kafkaslar ve Hürmüz bölgesine yöneldiler bir müddet ama karşısında Osmanlı'yı buldu. Hem batıdan hem doğudan okyanuslara açılmak istese o zaman da karşısına Portekiz ve İspanya çıkıyordu. Bu iki ülke doğudan getirdiklerini Avrupaya satıp büyük kazançlar elde ediyordu. Osmanlı Devleti Fransa'ya ticari ayrıcalıklar tanımıştı. İngiliz tacirler sadece Fransa kontrolünde Levant bölgesi ve Osmanlı Devleti'nde ticaret yapabiliyorlardı.

Venedikli korsanlar yüzünden Osmanlı devleti Kıbrıs'ı fethetmek istiyordu. Bu yüzden 1570 yılında Venedik'e karşı fetih hazırlıklarına girişti. Osmanlı Devleti fetih hazırlıkları yaparken Fransa ile diyalogunun iyi olması gerektiğine inanıyordu. Bu yüzden Venedik'e verilmiş kapitülasyonlar baz alınarak Fransa'ya da kapitülasyonlar hazırlandı. Venedikliler de bundan hiç hoşnut olmadı. Fransa'nın kopardığı bu

ayrıcalıklar onun Levant denizindeki ticaretine çok olumlu yansıdı. (İnalçık, 2000, s. 245-252) 1571 senesinde Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı fethederek Doğu Akdeniz'in egemenliğini Venedik'ten kapmış oldu. Kıbrıs'ın fethi dünyaca ünlü İngiliz şair ve yazar W. Shakespeare tarafından yazılmış tiyatro oyununa (Othello) konu oldu. Oyunun konusu Kıbrıs'ta geçiyordu. Shakspeare oyununda Türk donamasını Akdeniz'in sularına gömüyordu. I. Elizabeth Osmanlı ile ittifak yolları arıyor ve bu konuda türlü çabalar sarfediyorken, ünlü oyun yazarı oyununda İngiliz insanının Türk hakkındaki olumsuz düşüncelerini sahneliyordu. Bu konuda Shakespear'in kraliçenin Osmanlı dış politikasına muhalif düşünceye sahip olduğunu gösteriyor. Oyunlarındaki Türk ve İslam imajına bakacak olursak, Osmanlı İngiliz ittifakına hiç olumlu bir tavır sergilemiyor. Shakspeare'in oyununda Türk donanmasının Akdeniz'e gömülme sahnesi Kıbrıs'ın Osmanlı'ya geçmesinden dört hafta sonra İnebahtı Savaş'ında gerçek oldu.

Osmanlının Kıbrıs'ın fethiyle Doğu Akdeniz'e hakim olması İngiltere'nin Osmanlı ile ittifak yapması gerektiği düşüncesini kuvvetlendirdi. 1575 yılında Padişah III. Murad'a İngiliz tacirler kendileri için ticari ayrıcalık başvurusunda bulundu. Fransa ile olan kapitülasyonlar henüz yenilenmemişti. Ama İngiliz tacirlerin bu talebi o zaman kabul edilmedi. Daha sonra İngiliz, Portekizli, İspanyol, Katalan, Sicilyalı, Anconalı ve Raguzalı tüccarlar Fransız bayrağı altında Osmanlı ile ticaret yapabilme izni verildi. (İnalçık, 2000, s. 245-252) Sultan III. Murad döneminden önce Osmanlı Devleti ticari ayrıcalıkları sadece Fransa, Venedik ve Lehistan'a vermişti. Bu sayede bahsi geçen bu devletler Osmanlı topraklarında serbest bir şekilde ticari faaliyetlerini yürütebiliyorlardı. İngiltere'de bu devletler gibi ticari kapitülasyonlar olarak Osmanlı Devleti'nde hem karada hem denizde ticaret yapmak istiyordu. Bunun için 1578'de harekete geçen İngiltere Osmanlı sultanıyla bu konuyu görüşmek üzere William Harbourn'u İstanbul'a gönderir. Harbourn yanında kraliçeden bir mektup getirir. 1579 yılında William Harbourn bir takım temaslarda bulunduktan sonra Osmanlı padişahının cevaben

kraliçeye mektubuyla ülkesine döner. (Kütükoğlu M. S., 1974, s. 11-12) 1579'ta Osmanlı Devleti, ilk başta sadece üç İngiliz tüccarının ticaret yapmasına izin verdi, ardından bu sayı on ikiye çıktı. 1580 yılının mayıs ayında elde edilen ticari imtiyazların ardından İngiltere, çok uzak bir yerde bulunan Türk topraklarında ticaret yapmanın kolay olmadığını biliyordu. Ticareti düzgün ve planlı bir şekilde yapmak için birçok tacirin aynı çatı altında toplanıp ortak bir şirket kurmaları gerektiğini düşündüler. Sadece bu şirket vasıtasıyla İngiltere Osmanlı Devleti arasında güvenli ve sürekli ticaret yapılabilirdi. 11 Eylül 1581 tarihinde 12 İngiliz tacirin kraliçenin de desteklemesiyle bir araya gelip kurdukları adı Türkiye olan bu anonim şirket yedi yıl boyunca bu iki ülke arasındaki ticareti elinde bulundurma hakkına sahip oldu. Şirketin lisansı 1586 senesinde yenilendi ve üye sayısı 12 den 53'e çıktı. Şirket hem İstanbul hem Halep'te aktif bir şekilde faaliyetlerini sürdürüyordu. İngiliz Arşivlerindeki Walsingham'ın 1580 yılı Türkiye ticareti konulu yazısında bu ticaretin olumlu bir potansiyele sahip olabileceği ve Osmanlı ile ticaret yapan diğer devletlerin Osmanlı ile ittifak yapmak isteyen İngiltere'ye karşı zorluklar çıkartabilecekleri ve yaptırımlarda bulunabileceklerini öngörerek bu konuda akıllı davranmaktan bahseder. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Venedik ve Fransa'nın o dönem Osmanlı'da resmi temsilcisi olan devletler oduğunu da yazısında belirtir. (Epstein M. , 1968, s. 9-15 & 255-258)

16. yüzyılın sonlarında ve 17. Yüzyılın başlarında Ankara sakinleri de yurtdışı ile ticaret yapıyorlardı. Bu ticaretlerinde özellikle bembeyaz renkli Ankara keçisinin yününden yapılmış ipek görünümlü biraz sert ve ince bir kumaş olan Ankara sofunu satıyorlardı. Ankara sicilleri incelendiğinde başta Hollanda olmak üzere Venedik ve Lehistan gibi Avrupa ülkelerinden tüccarlar da Ankara'ya ticaret yapmaya geliyor ve bu Ankara sofunu satın alıyorlardı. Bu Avrupa ülkelerinin arasına 1604 yılının ilk yarısında İngiliz tacirler de katılmışlardı. O dönemde Ankara sofunun popüler bir kumaş türü olduğu ve onun sayesinde Ankara'nın Avrupalı tacirlerden önemli miktarda gelir elde

ettiği görülüyor. İngiliz tacirler 1500'lü yılların son yirmi yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne ticaret yapmak için gelmişlerdi. Sicillere göre, İngiliz tüccarların Ankara'da ufak çapta ticari faaliyetlerinin (Hicri 1013) Miladi 1604 senesinde başladığını anlıyoruz. Bir yıl sonra padişahın Ankara kadısı ve sancakbeyine gönderdiği iki ferman İngiliz tacirlerin Ankara sofuyla ne kadar ilgilendiklerini gösteriyor. Tarih olarak (Hicri evasıt-ı Zi'l-ka'de 1013) 1605 Mart ayının sonları ile Nisan ayının başlarını gösteren bu iki belgenin birisinin konusu İngiliz elçisinin sof almak için Ankara'ya gelecek olan iki İngiliz tacire ahitname ile verilen ticari imtiyazlar gereğince yardımcı olunması talebini dile getiriyordu. Diğerinin ki ise bu tacirlerden Ankara sofu ve diğer satın alacakları mallar için olağan gümrük ücreti dışında başka ücret alınmaması gerektiği belirtiliyordu. Bu tacirlere yardımcı olması için, üzerinde ağasının bu konudaki mektubunu taşıyan bir de yeniçeri görevlendirilmişti. (Ergenç, 1995, s. 116-117)

Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında diplomasi ve ticari alandaki ilk diyalog aslında Edward Osborne ve William Harbourn'un temsilcisi olarak ticari faaliyetlerde bulunan Joseph Clements adında bir İngiliz tacirin kendi kişisel gayretleriyle başlamıştı. 1575 senesinde başlatılan bu diyalog daha sonra uluslararası bir boyuta ulaşmıştı. İngiltere için çığır açan bu ilişkiyi başlatan tacirler İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth tarafından desteklenmişti. Kraliçenin bu desteği ile Osmanlı Sultanı III. Murad ile diyaloga geçilmiş ve 1580 senesinde İngilizlere ticari ayrıcalıklar tanıyan ve üç yıl sonra yürürlüğe giren bir ahidname ile sonuçlanmıştı. Böylelikle iki devlet arasında hem siyasi hem ticari olan resmi bir iş birliği başlamıştı. (Wood, A History of the Levant Company, 1964, s. 7-8)

İlk İngiltere elçisi William Harbourn, Kraliçe I. Elizabeth'i temsilen 26 Mart 1583'te "Susan of London" adında gemisiyle Yedikule açıklarında demir attı. İstanbul'da

heyecanla karşılanan bu ziyaret Venedik ve Fransız balyoslarını³ tedirgin etti. William Harbourne temsil ettiği kraliçenin görkemli hediyelerini III. Murad'a takdim etti. Akabinde İngiltere tüccarlarına serbest ticaret ayrıcalıkları tanıyan berat elde etmeyi başardı. Osmanlı limanlarında ticari ayrıcalıklar daha önce bahsedildiği gibi Venedik, Ceneviz ve Fransızlara verilmişti. (Gökbilgin, 1964, s. 128-130) Osmanlı Limanları Venedik ve Cenevizliler dışındaki Avrupalı devletler için Fransa kontrolünde idi. 1572 senesinde Fransa'da gerçekleşen Bartalameos Katliamında⁴ çok sayıda Protestanın öldürülmesi (Diefendorf, 2010) Osmanlı Fransız ilişkilerini olumsuz etkiledi. İngiltere

³ Bailos ya da balyos: Konsolos anlamına gelir. Çoğunlukla Venedik temsilcileri için kullanılmışsa da aynı zamanda diğer devlet temsilcileri için de kullanılan bir unvandır. Konsolos anlamındadır. Bkz. Şakiroğlu, M. H. (1992). Balyos. TDV İslam Ansiklopedisi. (Cilt 5, ss. 43-47). İstanbul

⁴ Aziz Barthélemy Kıyımı "Huguenotların 'ın Katliamı" olarak da bilinir. 1572'de Fransa'da ki mezhep savaşları olurken Katolikler çok sayıda Kalvinisti öldürmüştü. Ana Kraliçe (IX. Charles) Catherine de' Medici bu kıyımı kışkırtmıştır. Kralın kızkardeşinin düğününe davet edilen tanınmış Protestan Huguenotlar'ın pekçoğu Ağustos sonunda Paris'te Aziz Barthelemeo Yortusu zamanına denk gelen bu tarihte katledilmeye başlanmış ve birkaç haftada ortalık kan gölüne dönmüştü. Bu katliam, 16ncı asrın mezhep savaşlarında dönüm noktası olmuş ve Protestanların hafızalarında Katoliklik kanlı ve korkunç bir mezhep olarak yer almıştı. Ölenlerin sayısının beşbin ile otuzbin arasında olduğu sanılıyor. Huguenot siyasileri ve aristokrat ileri gelenlerinin birçoğunun ölümü ve sakatlanması yanı sıra geride kalanlarının radikalleşmesiyle sonuçlanan bu katliam, Fransız din savaşlarının bir dönüm noktası ve 16. Yüzyıl Avrupasının en korkunç din kıyımı olmuştur. Katolikliğin ne kadar kanlı ve korkunç bir din olduğu Protestan insanların zihinlerine kazınmıştır.

Papalığın yasağına aldırış etmeden Osmanlı Devletine savaş malzemesi sattı. Bu durum Osmanlı İngiliz ilişkilerini koyulaştırıp Fransa ile İngiltere arasında Akdeniz’de rekabet başlattı. (Afyoncu, 2005, s. 149) Tabii ki bu Fransız-İngiliz rekabeti Osmanlıya siyaseten önemli kazanımlar getirdi.

Selaniki tarihinde, 1500’lü yılların sonlarında Kraliçe I. Elizabeth’in gemilerinin sık sık İstanbul’a gelmeye başladıklarından bahsedilir. İngiltere’nin ilk İstanbul Büyükelçisi William Harborne’un da içinde bulunduğu adı “Susan of London” olan İngiliz gemisi İstanbul Yedikule açıklarına demir attı. İstanbul’da daha önce böyle bir gemi hiç görülmemişti. İstanbul’a gelen ve görünüşüyle domuza benzetilen, herkeste şaşkınlık yarattığı belirtilen bu İngiliz kadırgasıyla ilgili Selaniki Mustafa Efendi’nin kroniğinde özetle şöyle bahsediliyordu: İstanbul Haliç körfezinden 3.215. 2121 deniz mili uzaklığındaki bir ada devleti olan Kral VIII. Henry’ nin kızı Protestan Kraliçe I. Elizabeth’in hükümranlığındaki İngiltere büyükelçisinin padişaha sunmak üzere birsürü hediye ile İstanbul’a geldiği ve sonrasında döndüğü ve elçinin gemiyle geldiği gün teamüllere göre kendisi için bir yemek daveti tertip edildiği ve elçinin geldiği geminin daha önce Osmanlı limanlarında kimsenin görmediği değişik bir gemi olduğu belirtiliyordu. Geminin dış görünüşü, donanımı vb konularda birkaç detay veriliyordu. Böylelikle İstanbul ile Londra arasında mekik dokuyan bu İngiliz gemileri Haliç Körfezi’nde Yes/No dönemini başlatmış oldu. Topkapı Sarayı’nda ve etrafındaki bölgelerde bulunan esnaf ve tacirler İngilizce ile tanışmaya başladılar. Yukarıda bahsi geçen Susan of London gemisi ile gelen William Harborne Kraliçe I. Elizabeth’i artık resmen temsilen İstanbul’a gelmişti. Bu elçi 15 Mart 1579’da iki İngiliz tacire ticaret yapabilmelerine dair III. Murad’dan izn-i hümayun koparmayı başarmıştı. Bu izn-i hümayun’da aynı zamanda III. Murad kraliçeye dostane ve güvenilir diyalog olduğu müddetçe ticarete amanla müsaade ettiğini belirtiyordu. Osmanlı Devleti o zamana kadar hiçbir devlete vermediği kadar ticari ayrıcalıkları İngiltere’ye vermişti. Üstelik

kraliçe bu konuda bir talepte bile bulunmamıştı. İngilizler yaptıkları ticarete %3 oranında gümrük vergisi verecekti. Oysa ki büyük rakibi Fransızlar ve diğer yabancı tüccarlar %5 gümrük vergisi ödüyorlardı. Ad Valorem⁵ vergilendirme biçimi sebebiyle cari değerler açısından İngilizler rakiplerinden % 40 daha az vergi veriyorlardı. Bunun neticesi olarak hızla ticaretleri gelişmişti. (Arık, Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadar Seyri, 2016, s. 138) Fatih Dönemin’de %5 olan ve 16.yüzyıl sonuna kadar aynı kalan gümrük resmi her milletten tacir için uygulanmazdı. (Turan, 1969, s. 166-167) ⁶ %3 Gümrük resmi uygulanan ilk devlet İngiltere’dir. 1580’lerin başında bir beratla elde ettikleri bu ayrıcalık, 1601 senesinde verilen ahidname ile Mısır ve Halep’te ticaret yapan İngiliz tüccarlar içinde geçerli sayılmıştır. Bunun üzerine %5 gümrük vergisi ödeyen devletler İngiliz bayrağı altında ticaret yapmayı tercih ettiler. (Kütükoğlu M. , 1988, s. 536-540) Tabii ki İngilizlere verilen bu ticari ayrıcalıklardan Osmanlının hem siyasi hem ticari kazançları oldu. Bir kere Osmanlı Devleti İngiltere gibi İspanya ile mücadele halinde idi. İngiliz

⁵ “Ad Valorem”: İthal bir ürün ya da hizmeti gerçek değerinden vergilendirme manasına gelen Latince bir ifadedir. Mesela, KDViye ele alırsak; burada vergilendirme ürünün fiziki ölçümüne göre değil, ederi açısından bir oran verilerek yapılır. Yani bir başka ifadeyle bir ürün ya da hizmet para olarak ne ediyorsa ona göre vergi alınır. Haksızlığa mahal vermeyen bir vergi olarak düşünülür. 100 TL’ye alınan bir ürünün fiyatı üzerinden hep aynı olan %10 vergi ödendiğinde bu “ad valorem” vergi olur. Bu ürün 1000 TL ye alınsa bile vergi yine %10 olarak aynı kalır. Ürünün miktarı gibi fiziki durumu ile vergisi tespit ediliyorsa “spesifik” yolla vergilendirme olur. Örneğin gelir vergisi ad valorem, MTV spesifik vergilendirmedir.

Bkz. <https://www.ekodialog.com/Konular/advalorem.html>

⁶ Bkz Ömer Lütfü BARKAN’ın Kanunlar

kumaşlarının fiyatları daha ekonomikti. Silah yapımı için kalay ve çelik gibi hammaddeler de tedarik edilebiliyordu.

Bu gelişmelerin akabinde bu sefer Kraliçe I. Elizabeth 25 Ekim 1579 tarihinde III. Murad'a gönderdiği bir mektupla ticari ayrıcalıkların bütün İngilizler için geçerli olmasını istedi. (İnalçık, 2010, s. 293) Mustafa Çavuş ve Hoca Saadettin gibi saray erkanından bazılarının İngiliz dostluğunun Osmanlının yararına olduğu hususunda vurgu yapmaları üzerine, 1580 yılında Fransızlara verilen kapitülasyonlar baz alınarak İngilizlere de aynı ticari ayrıcalıklar verildi. (Kurat N. A., 2010, s. 309-311) Fakat Fransız elçi Jacques de Germigny bir şekilde eskisi gibi İngilizlerin kendi bayrakları altında ticaret yapmaları koşulunu kendi ticari ayrıcalıkları arasına sokuşturmuştu. Fransız ve Venediklilerin çevirdiği tüm bu entrikalara rağmen, William Harborne Sultan III. Murad'dan yeni bir ahidname alabildi. III. Murad'ın verdiği ticari ayrıcalıkların onaylanmış resmi bir belgesi Kraliçeye postalandı. Böylelikle Doğu Akdeniz'de ticari faaliyetlerde Fransız İngiliz rekabeti ortaya çıktı. (Kurat N. A., 2010, s. 309; Wood, 1964, s. 8)

Hollanda, Akdeniz'deki faaliyetlerini kendi arzusuyla İngiltere'nin himayesi altında yapıyordu ama bir süre sonra aralarında anlaşmazlıklar baş göstermeye başladı. Sonunda Hollandalılara da 1612 yılında ayrı ticari ayrıcalıklar verildi. 1652 senesinde Osmanlı Devleti Fransa'nın isteği doğrultusunda, İstanbul'da konsoloslukları bulunmayan Hıristiyan ülkelerin ticari faaliyetlerini Fransa'nın kontrolünde yapmasını istedi. Fransızlar bir müddet Mısır'da İngilizlerin faaliyet göstermelerinin önüne geçti. 17. yüzyılın ortalarına yaklaştığında dönemin padişahı Mısır'da İngiltere büyükelçisinin Sicilyalı ve Cenevizli tacirlerden vergi almamasını emretmişti. Fakat 17 inci asrın 20 inci yılından itibaren tam 63 sene Doğu Akdeniz'de artık İngiliz tacirlerin dedikleri oldu. Maliyeti daha düşük olduğu için Darülharb sayılan ülkeler İngiliz bayrağı altında ticaret yapmayı istediler. Fransızların itirazlarına rağmen Osmanlı

Devleti harbilere istediği devletin bayrağı altında ticaret yapmalarına müsade etti. Avrupalı devletler arasında en imtiyazlı devlet statüsüne kavuşmak ve bunu resmen belgelemek için çok çekişmeler yaşandı. Tabiki alınan ticari ayrıcalıklara eklenen maddeler çıkarıldıkları dönemin koşullarının ve baskılarının sonuçlarını taşıyordu. İngiltere'nin İstanbul'da ki nc elçisi olan Henry Lello 1601'de (Hicri 1010) on yedi maddelik yeni İngiliz kapitülasyonları almayı başardı. Böylece en ayrıcalıklı millet unvanına sahip ülkenin İngiltere olduğu resmen onaylanmış oldu. Hollanda İngiliz korumasına alındı. (İnalçık, 2010, s. 294)

İngilizlerin Osmanlı ile diplomatik ilişkisi, İngiliz tarihinde çok önemli bir yer işgal eder. Bu ilişki, İngiltere'yi dış politikada ilk defa Hristiyanlık sınırlarının ötesine çıkarmış ve dünyanın birçok yerinde varlık göstermesini sağlamıştı. O dönem ticaret hacmi artmış ve dolayısıyla ticari faaliyetleri tek elden kontrol etmek için Levant şirketi kurulmuştu. İngiltere dışa açılma politikası uygulamaya başlamıştı. Bütün bunlar İngiliz kraliçe ve danışmanlarının diplomatik düşünce tarzında büyük değişiklik yapmalarından kaynaklanmıştı. Bununla birlikte İngiliz dış politikasındaki bu büyük değişim hem içeride hem dışarıda büyük tepkilere yol açtı. Katolik Avrupa'nın sert muhalefetiyle karşılaşıldı. Kraliçe I. Elizabeth'in yönetiminde gerçekleşen Osmanlı ile ilk diplomatik işbirliği Katolik baskısına muhalefet yapmak için bir alternatif oldu. 1579 yılında William Harbourne'un iki İngiliz tacir için elde ettiği ticari imtiyazlardan bir yıl sonra Fransa, Venedik, İşpanya ve kutsal Roma İmparatorluğu bir araya gelerek aceleyle bir diplomasi çalışması yürüttüler. Bütün kaynaklarını kullanarak Harbourne'un başarısını bozmak ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz ticaretine girmesini engellemek istediler. Özellikle kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ve Fransa'nın elçileri Osmanlı-İngiliz ittifakını önlemek için Harbourne'u sürekli göz hapsinde tutup, yoluna hep engeller çıkarmaya çalıştılar. (Skilliter S. A., 1977, s. 25, 60, 63, 79) Fransız, İşpanyol, Portekiz ve Alman diplomatları İngiliz tacirlerin, kafirlere satılması Papalık tarafından

yasaklanan savaş malzemelerini İslam ülkelerine satmasını dillerine dolayarak karalama kampanyası yürüttüler. Çünkü bu Hristiyanlık için kırmızı bir çizgiydi.⁷ (Brotton, 2016, s. 71)

Osmanlı-İngiliz ittifakı olduktan sonra Nisan 1581 yılında Harbourne'un gemilerinden biri Osmanlı tebaası olan Yunan gemilerine Osmanlı sularında korsanlık eyleminde bulundu. Yunan gemilerini zorla Malta şövalyelerine götürdü ve teslim edip, Papalık tarafından sorguya çekilmelerine sebep oldular. (Skilliter S. A., 1977, s. 150-159; Maclean, 2007, s. 41) Bu İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında büyük bir diplomatik krize yol açtı. III. Murad kısa zamanda İngilizlere tanıdığı imtiyazları uygulamadan kaldırdı. Harbourne meseleyi halletmek için İstanbul'a gittiğinde kendisinin Osmanlı Devletini yıkmak için çalışan bir casus olduğu ve bu olayın bunu doğruladığına dair bir söylenti ile karşılaştı. (Skilliter S. A., 1977, s. 160) William Harbourne kraliçeden sultana mektuplarla bu meseleyi halletse de bu meselenin Akdeniz'de yankısı bir müddet devam etti. (Skilliter S. A., 1977, s. 160-162) Bu olaydan bir yıl sonra Mayıs ayında W. Harbourne'un gemilerinden biri İtalyan veya Malta savaş gemileri tarafından ateş açılarak taciz edildi ve Malta'ya kadar gemiye eşlik edilerek Papalık tarafından gemi mürettebatı sorguya çekildi. Gemi mürettebatının yeminli ifadeleri ve kargo belgeleri, Osmanlının verdiği yol geçiş izni ve ticari imtiyaz belgeleri Papalığın kontrolü için gönderildi. Tuhaf bir şekilde mürettebat serbest bırakıldı. Kendilerine adada ticaret yapabilecekleri söylendi. Israrla savaş malzemelerini Malta'ya satmaları istendi. (Skilliter S. A., 1977, s. 106, 195-196) Bu iki gemi olayı Avrupa büyükelçilerinin korkusunu su yüzüne çıkardı. Onlar Osmanlı-İngiliz savunma ve askeri iş birliğini Katolik Avrupa'ya bir tehdit olarak algıladılar. Kraliçe aforoz edilmesini, bağımsızlığını korumak için ve çıkarlarına hizmet etmesi için kullanıyordu. Katoliklerin suçlamaları, halka kraliçe ve yönetiminin meşruiyetini sorgulatacak ve

⁷Bkz. (CSPF, vol 5: 1562, no. 103, p. 54)

böylece Protestanlığın Avrupa'yı yok edeceği savına destek olacaktı. Kraliçe ve danışmanları kafirlere yasak savaş malzemeleri sattıkları suçlamalarını kabul etmediler. 1570'lerden beri hem İspanya ve dolayısıyla da hem Katolik Hristiyan dünyası ile ilişkilerin hızla bozulması kraliçeyi Osmanlıdan destek istemek zorunda bıraktı. Sadece bu şekilde İspanyol tehdidi engellenebilirdi. Başlarda bu ittifakın gerçekte asıl nedeni buydu.

1.3. İngilizlerin Osmanlı İhsan ve Korumasına Girmesi

Hicri 961, Miladi 1553 senesinde, Suriye'nin Halep şehrinde ticari faaliyetlerde bulunan Anthony Jenkinson adında Londralı bir İngiliz Osmanlı topraklarında ticaret yapmak için o sırada İran'a sefer çıkan ve kışı geçirmek için Halep'te bulunan Kanuni Sultan Süleyman'dan bir müsadename (safe conduct= mürur tezkeresi)⁸ aldı. Bu izin belgesinde: Osmanlı topraklarında Anthony Jenkinson'ın kendisi, vekilleri ve hizmetkarlarının gemi veya gemileriyle özgürce ve güven içinde Fransız ve Venedikliler gibi ticaret yapabileceği belirtiliyor ve bütün yetkililerin kendisine bu konuda yardımcı olması emrediliyordu. Fakat Antony Jenkinson'un bu imtiyazlardan yararlanıp yararlanmadığı bilinmiyor. (Kütükoğlu M. S., 1974, s. 7; Searight, 1979, s. 16) Richard Hakluyt 1600 senesinde bastırıldığı kitabında Kanuni tarafından bizzat İngilizlere verilen en eski ticari ayrıcalıkların yazılmış olduğu izin belgesine yer vermiştir. Ekler kısmında bu belgenin transkripsiyonu görülebilir.

⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda herkesin kendi isteğine göre rastgele bir yerde ikamet etmesini, vergi kaçırmayı, kayıt dışı işçi çalıştırmayı ve işi gücü olmayan insanların ülkeye girmelerini önlemek maksadıyla İstanbul'a gitmek ve yurt içinde dolaşmak için alınması gereken bir izin ve geçiş belgesi yani bir çeşit iç pasaporttur.

“Yüce Türk” diye hitabettiği Kanuni Sultan Süleyman tarafından, 1553 yılında Suriye Halep'te Anthony Jenkinson'a verilen geçiş izninde belirtilen ayrıcalık detaylarının olduğu bu belgenin içeriği şu şekildeydi:

Kanuni Sultan Süleyman: Üzerinde bu belgeyi taşıyan, gemileriyle Osmanlı limanlarına gelen İngiliz tacir ve maiyetinde çalışanların yapacakları ticari faaliyetlerine kolaylık tanınması, engel olunmaması bilakis yardımcı olunması, herkesten alınan gümrük vergisi dışında hiçbir şekilde ekstra vergi veya geçiş ücreti alınmaması, kendisinin uygun gördüğü yerlere yükleme boşaltma yapmasına izin verilmesi, olağan vergi ve ücretini ödedikten sonra serbest bir şekilde giriş çıkış yapabilmesi konusunda Suriye, Trablusgarb, Mısır, İskenderiye ve İstanbul başta olmak üzere hükümler bulunan her yerdeki üst düzey yöneticilere ve yetkililere emir verdiğini ifade etmekte ve akabinde A. Jenkinson'ın hem kendisi ve hem çalışanları için bahsi geçen yerlerde ve Osmanlı'nın hakim olduğu diğer bölgelerde de gemileriyle limanlara yanaşabileceği, ticaret yapabileceği, pazarlık yapabileceği, satış yapabileceği, satın alabileceği, mallarını yükleyip boşaltabileceği şeklinde verilen imtiyazların teferruatları açıklanmaktadır. İngiliz tacire, Fransız ve Venediklere verilen kapitülasyonlardan gerekirse kendisine ve emrinde çalışanlara daha fazla imtiyaz verilebileceği şeklinde yetkililere ruhsat verildiğini de belirttikten sonra Kanuni yine, bu yerler ve Osmanlı egemenliğinin hüküm sürdüğü diğer yerlerde, gerek Osmanlı yönetici veya yetkilileri ve gerekse Fransız ve Venedik konsolosluk çalışanları ve ülkede ikamet eden diğer konsoloslukların da İngiliz tacire ve ekibine faaliyetlerinde zorluk çıkarmamaları konusunda görevlendirildiklerini ifade etmektedir. Akdeniz'de bulunan tüm kadirgahardaki yetkililere de bu görevlerin sorumluluğunu verdiğini belirten Kanuni İngiliz tacirlerin mallarına ve canlarına zarar gelmemesi konusunda kati talimatı olduğunu belirtiyor. Aksi hareket edenlerin kendisine bildirilmesini ve bunların cezaya çarptırılacağını da belirttikten sonra, bu belgenin Hicri 961 ve Miladi 1553'te

Suriye'nin Halep şehrinde verildiği ve resmi mührüyle sahîp olduğu ve Padişahın bizzat kendi eliyle bu belgeyi düzenlettirdiği gibi detaylarla sona eriyor. (Hakluyt, 1927, s. 109-110)

Anthony Jenkinson kendi kişisel çabasıyla padişaha ulaşmış ve sadece kendisi için ticaret yapma izni almıştır. Bu imtiyaz Kanuni tarafından bireysel düzeyde bir İngiliz'e verilmiştir. Anthony Jenkinson'un bizzat Kanuni'den aldığı bu belgeyi gösterdiği takdirde güvenle Osmanlı limanlarında ticari faaliyetlerini yürütebileceğini görüyoruz. Kendisinin bu işlerini güven içerisinde yürütmesi ve hatta daha fazla kendisine kolaylık sağlanması konusunda yetkililerin yardımcı olması gerekiyordu aksi takdirde bu yetkililere cezai yaptırım uygulanacaktı.

Gerek İngiliz tacirlerin bu ticari faaliyetleri ve gerekse Anthony Jenkinson'un ticaret yapmak için aldığı izin belgesi iki ülke arasında siyasi bir diyaloga sebep olmadığı gibi, bu faaliyetler 1550-1575 tarihleri arasında tamamen kesilmiştir. Osmanlı limanlarında ticaret yapma hakkına zaten sahip olan Ceneviz, Venedik ve Fransızlara Padişah III. Murad'da ayrıcalıklar tanımıştı. İngilizler 1550-1575 yılları arasında Venedik, Fransız ve Ragusa gemileriyle ticari faaliyetlerini devam ettirmişlerdi. Sultan III. Murad döneminde siyasi ilişkiler başlayınca ticari faaliyetler de düzenli bir şekilde yapılmaya başlandı. (Cezar, 2011, s. 1085)

İngiliz William Harbourne Osborne ve Staper adlı iki İngiliz taciri temsilen ticaret yapma izni almak için İstanbul'a geldi. Nitekim Sultan III. Murad'dan bu temsil ettiği tüccarlara sadece izn-i hümayun almakla kalmadı ayrıyeten Kraliçe I. Elizabeth için de sultan adına yazılmış bir mektup almayı başardı. R. Hakluyt'un kitabındaki Sultan Murad adına kraliçeye gönderilen nameyi hümayunun içeriğinde şu minvalde ifadeler bulunuyordu:

Müslüman imparator Sultan Murad Han Hazretlerinden yüce majesteleri İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'e 15 Mart 1579'da gönderilen ve ilk resmi ayrıcalıkların verildiğini içeren mektup:

Yüceliği ve ihtişamıyla çok şanlı Elizabeth, çok saygıdeğer kraliçe ve İsa'ya inananların en güçlüsü ve asil hükümdarı, Nasıra⁹ halkının ve ailesinin davalarının ve işlerinin en akıllı idarecisi, en hoş yağmur bulutu ve en tatlı asalet ve erdem pınarı (asalet ve iffet timsali) hanımefendi ve (her İngilizin peşinden koştuğu ve kendisini teslim ettiği) asil İngiltere Krallığı'nın şerefi, ebedi mutluluğun varisi tüm işlerinizde en kazançlı başarılar ve mutlu sonlar diliyoruz. Karşılıklı ve ebedi yakınlığımıza layık bir şekilde (bize en yaraşır bir şekilde) size böyle memnuniyet ve selamlarımızı takdim ediyor ve böylece yukarıdaki selamlarımıza burada son veriyoruz (ve konumuza geçiyoruz).

Siz kraliçe hazretlerinin kendi adınıza göndermiş olduğunuz adamınız bize, sizin hakkımızda söylediğiniz güzel sözleriniz, gösterdiğiniz samimi davranışlarınız ve selamlarınızdan övgüyle bahsederek geldi. Biz de sizin adamınızı çok sıcak bir şekilde karşıladığımızı bilmenizi istiyoruz. Adamınız bizden alçak gönüllülükle hem kendisi hem de krallığımızdan diğer iki kişi için buraya kolayca giriş çıkış yapabilme, mallarını burada satabilme, hükümran olduğumuz topraklarda kolay bir şekilde ticaret yapabilme izni ve serbestiyeti için bizden onlara lütufta bulunmamızı istedi.

Muhteşem sarayımız ve devletimiz, dosta ve düşmana karşı her zaman açık olmuştur. Bununla birlikte, çok yüce kraliçe hazretlerinin bize karşı beslediği iyi niyet, insanlık, her türlü sevgi ve şefkat duygularına karşılık olarak, ülkemiz tebaanıza her zaman açık olacak; burada mal ticareti yapabilecek; dostluğumuza, iyiliğimize ve yardımımıza değer veren veya verecek olanlara yardımımızı asla esirgemeyeceğiz;

⁹ Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü şehir

onları en iyi şekilde memnun etmeyi görevimizin bir parçası olarak kabul edeceğiz. Yine yüce kraliçe hazretlerinin bu saygı ve selamlarının ödüllendiriliceğinin bilmesini istiyoruz. Bu nedenle tüm yöneticilerimize, kadılarımıza, denizde seyahat edenlerimize, kaptanlarımıza, gönüllü olarak denizde ülkemize hizmet edenlere... gümrük ve limanlarda çalışan tüm memurlarımıza emrimizi gönderdik ve onları doğrudan görevlendirdik. Şöyle ki: Adı geçen kişiler, büyük ya da küçük gemilerle, İngiltere Krallığı'ndan deniz yoluyla yasal olarak imparatorluğumuzun egemen olduğu yerlere gelebilir ve kimse tarafından engellenmeden serbestçe ticaret yapabilir ve geri dönebilirler. Yine ister yaya ister at sırtında olsun, karadaki egemen olduğumuz topraklarda hiç kimse hiçbir zaman onları engelleyemez. Bununla birlikte ittifak yaptığımız, Fransızlar, Venedikliler diğer komşularımızdan farklı bir konumda. Onlar tıpkı siz yüce kraliçe hazretlerinin tebası gibi güvenle buraya, egemen olduğumuz yerlere, belli bir miktar ödeme yaparak gelip ve yine güvenle kendi ülkelerine geri dönme özgürlüğüne sahipler. Adamınız diğer Hıristiyanların yaptığı gibi, (iki İngiliz tacirin) herhangi bir izin almadan veya herhangi bir engelle karşılaşmadan her türlü ticaret yapmalarına izin verilmesini doğrudan talep ediyor. Bu nedenle siz yüce kraliçe hazretlerine bu imparatorluğumuzun mektupları geldiğinde iyiliğimizi, insanlığımızı ve yakınlığımızı göreceksiniz. Siz de aynı şekilde bize karşı iyilikseverliğinizi, insanlığınızı ve dostluğunuzu gösterip ve bu dostluğu güçlendirmek için kapınızı bize açma nezaketini göstermenizi bekliyoruz; siz kraliçe hazretleri tarafından tebaalarımıza ve tüccarlarımıza mallarıyla birlikte gemileri ile deniz yoluyla veya atları ile kara yoluyla egemen olduğunuz yerlere gelip gitmelerine benzer bir şekilde serbestiyet verilmesini bekliyoruz. Çünkü, siz yüce kraliçe hazretleri bize karşı her zaman insanlığımızın, iyi niyetinizin, dostluğunuzun ve kapılarımızın açık olduğunu beyan ediyorsunuz.

Şehrimiz Konstantiniyye’de Peygamberimiz Hz Muhammed’in hicretinin 987 senesinde (Miladi 1579) Mart ayının on beşinci günü verilmiştir. (Hakluyt, 1927, s. 169-171)

Tıpkı dedesi Kanuni Sultan Süleyman gibi III. Murad İngiliz kraliçeye bu mektubuyla William Harborne’a temsil ettiği İngiliz tacirler için hem karada hem denizde Fransız, Venedik, Alman ve Polonyalılar gibi ticaret yapabilme iznini verdiğini ve karşılığında da Osmanlı tebasına aynı şekilde İngiltere’de ticaret yapabilme iznini kraliçeden talep ettiğini resmi ve yazılı olarak ifade etmişti. III. Murad’ın İngiliz tacirlere verdiği ayrıcalıklar içerik olarak Kanuni Sultan Süleyman’ın verdiği ayrıcalıklarla neredeyse örtüşüyor. III. Murad’ın İngiliz tacirlere verdiği berat¹⁰ müteakabiliyet yani karşılıklılık esasını içeriyordu. Memalik-i Osmani’de İngiliz tacirler güvenle ikamet edecek, gidiş geliş yapacak ve bu hususlarda yetkililer kendilerine yardımcı olacaktı. Aynı şekilde bu imkanlar İngiltere’de Osmanlı tebasına da verilecekti. Bu anlaşma iki ülke imparatoru tarafından yapılmıştı. Kanuni bireysel bir başvuru için mürur tezkeresi vermişti. Burada Kanuni’nin karşısında bir devlet yöneticisi yoktu. III. Murad tarafından İngilizlere verilen bu imtiyazların çok daha önce Fransız, Venedik, ve Cenevizlilere verildiği belirtilmiş. Ayrıyeten, Osmanlı padişahı bu imtiyazların düzgün bir şekilde işlemesi için gerekli yerlere ve yetkililere hemen bir hüküm göndermişti. Vadettiği konularda harekete geçmiş olan sultan sözünde durduğu mesajını da bu şekilde göstermişti. Mektupta dostluğun ifadesi olarak kraliçeye övgü dolu sözler sarfedilmiş; dostluğa sadakat beklentisi belirtilerek kraliçeden de bu dostluk ve işbirliğinin gereğini yerine getirmesi hatırlatılmıştı. Bir başka ifadeyle sadakat ve

¹⁰ Berat padişah tarafından verilen resmi bir belgedir. Batı elinde berat olan kimselere “fahri tercüman” ismini verirdi. Bu belgeye sahip olanlar Avrupa hukuku ve yargı yetkisini kullanma hakkına sahipti. Temsilciler buna göre sözleşme yapabilir ve ihtilaf olunan konularda çözüm için anlaşabilirlerdi. Bkz. <https://aalims.org/uploads/Cihan%20Artunc%20Berat.pdf>

güven sürdüğü müddetçe III. Murad bu ticaret talebine eman ile müsaade ediyordu.
(İnalçık, 2000, s. 245-252)

Kraliçe I. Elizabeth Sultan III. Murad'a cevaben aşağıdaki ifadeleri içeren bir mektup yazmıştı:

Hıristiyan inancının yenilmez ve güçlü savunucusu, Hıristiyanlar arasında yaşayan her türden putperestliğe ve İsa'nın adının yanlış bir şekilde söylenmesine karşı olan, göklerin ve yerin tek Yaratıcısı ve gücü kudreti sonsuz sınırsız olan Tanrı'nın lütfuyla, İngiltere, Fransa ve İrlanda'nın kraliçesi Eizabeth'ten, Türk İmparatorluğu'nun en güçlü hükümdarı, Doğudaki imparatorlukların en güçlü tek hükümdarı ve hepsinden öte kimsenin kendisini alt edemediği yönetici, sultanlar sultanı Murad Han'a selam olsun, kendisine mutluluk, bereket ve şans dolu nice seneler dileriz.

Kendisini kimsenin alt edemediği sultanlar sultanının, içinde bulunduğumuz yıl mart ayının on beşinci gününde Konstantinopolis'ten bize yazdığı mektupları aldık. Siz yüce padişah hazretlerinin payitahtında ikamet eden William Harborne adındaki tebaamızdan birinin mütevazi ricalarına ne kadar lütfekar ve olumlu yaklaştığınızı anlıyoruz. Yüce imparator hazretleri W. Harborne'un kendisi ve yine tebaamızdan olan diğer iki tacir için hem deniz hem de kara yoluyla, ülkelerinize ve topraklarınıza girmek için sunulan dilekçe tarafınızdan sadece kabul edilmekle kalmamış aynı zamanda imparatorluğunuza yakışır bir şekilde görülmemiş bir hızla dilekçe ile bildirilen taleplerimizi de kabul etmişsiniz. Yüce sultan hazretleri bizim dostluğumuzu kazandı. Yukarıda adı geçen tebaamıza yapılan eşsiz ayrıcalık için size şükran borçluyuz ve teşekkürlerimizi siz sultan hazretlerinden kabul etmesini rica ediyoruz. Layık olmadığı halde yetkili kıldığımız kişiye büyük bir lütuf ihsan ettiniz. Bu yüzden siz padişah hazretlerine çok minnettarız ve bu lütfunuza layık olmaya çalışacağız. Çünkü, lütfuyla hüküm sürdüğümüz Yüce Allah, en ufak bir nankörlükten bile nefret eden bir mizaç yerleştirmiş içimize. Ayrıca kimseyle boy ölçüşmeyiz. Ve bu nedenle, şu anda sultan

hazretlerine iyi niyetimizi iletiyoruz ve yurt dışında da bu yaptığınızdan bahsedeceğiz. Tebaamıza bahsettiğiniz bu güzel mutluluğu ve bizi bu lütfunuzla onurlandırmanızı hiçbir zaman unutmayacağız. Vakti zamanı geldiğinde biz de bu lütfunuza karşılık vermeyi istiyoruz. Bizim araya girmemize gerek kalmadan tebaalarımızdan birkaçına sadece onların bir ricası üzerine verilen bu lütf, ücrete tabi olmayan bir özgürlük olarak duruyor. Müttetikleriniz Fransızlar, Lehler, Venedikliler ve Roma kralının tebaasına siz padişah hazretlerine bağlı tüm topraklara ve krallıklara hem karadan hem de denizden her zaman giriş, çıkış ve ticaret yapma izni tanıdınız. Aynı şekilde bizim tebaamızdan sadece iki üç tacire tanıdığımız bu ayrıcalıkları bu kadar kişiyle sınırlı bırakmamanızı, genel olarak tüm tebaamıza genişletmenizi arzu ediyor; bunu sizin arzu ve takdirinize sunuyoruz. Sultan hazretleri, bize bahsettiğiniz bu lütuftan asla pişman olmayacaksınız. Çünkü krallığımızda bol miktarda bulunan ve her milletin ihtiyaç duyduğu mallarımızı uzun ve tehlikeli yolculuklardan sonra herkesten daha ucuza satacak olmamız sizi memnun edecek. Emeğimize çok kar koymayarak bunu yapacağız. Sürümden kar yapmayı düşünüyoruz. Ürettiğinizden yani emeğinizden kar edersiniz, satın alırsanız bu zarar anlamına gelir. Tebaamız sizin egemen olduğunuz topraklara serbest bir şekilde gelip gittikçe aynı şekilde sizin tebaanızda bizim tüm mülkümüze genel geçiş iznine sahiptir. Böylece karşılıklı olarak zarar ve sorumluluklar hafifleyecektir. Ayrıca sultan hazretlerinin tebaası bize ve krallıklarımıza arzu ettikleri kadar gelip gitmek istediklerinde sizin tanıdığımız eşitlikte bir serbestiyet tanıyacağız. Sultan hazretlerine nelerde serbestlik sözü verilmişse, o zamana kadar verilmiş olanların en kapsamlısı olacak. Yani Müttetikleriniz Fransa, Lehistan, Venedik milletler topluluğu, Roma kralının sizin tebaaınıza tanımış olduğu imtiyazlar kadar geniş ve şümüllü olacak. Hiç kimseye mağlup olmayan yüce sultan hazretleri makul olan talebimizi kabul buyurursa ve mektuplarımızı aldıktan sonra emir buyurursa, tebaamızın sizin tarafınızdan nasıl kabul edileceği ve sizin tebaanızdan gelebilecek saldırı ve yaralama gibi muhtemel

şiddet olaylarına karşı güven içerisinde gidip gelebilmesinin sağlanıp sağlanmayacağını öğrenebiliriz. Diğer taraftan, yüce Tanrı'nın krallıklarımıza bahşettiği öyle mükemmel mallarımız var ki bu yüzden tüm ülke temsilcilerini bizimle iyi komşuluk ve dostluk anlaşmaları için davet ediyoruz. Bu temsilciler bize bahşedilen bu büyük nimetlerden istedikleri gibi yararlanabilir. Tebaamız bu malları siz sultan hazretlerinin hüküm sürdüğü topraklara ve ülkelere bol bol fazlasıyla getirecekler, eskiden yaşanan sıkıntılar ve zararlar memnuniyet duyulacak bir şekilde ortadan kalkacak. Ayrıca sultan hazretlerinin bize ve milletimize olan büyük sevgisinin anlamına ve güvencesine istinaden, kadırgalarınızda hasretini çektiğimiz köle ve esir olarak tutulan tebaamızdan bazı kişiler adına da sesimizi duyurmak ve onların serbest bırakılması için aracı olmak istiyoruz. Madem ki onlar siz sultan hazretlerine karşı silah kullanmak vs. herhangi bir suç işlemediler; dürüstlük ve milletlerarası hukuka aykırı davranmadılar; içinde buldukları bu sefalet bunlar yüzünden olmadığına göre, o halde esaretlerinden kurtarılabilirler ve bize yaptıkları hizmetten dolayı görevlerine göre özgürlüğe kavuşturulabilirler: Sizin merhametinizden övgüyle bahsetmek için ve her şeyin ve tüm insanların üzerinde olan, eşi ve benzeri olmayan tek Tanrı'ya sizin adınıza yalvarmamız için bundan daha güzel başka ne gibi bir neden olabilir? (Tüm putperestliğin en şiddetli bir şekilde intikamını alan ve ulusların sahte tanrılarına karşı olan), kendisini kimsenin yenemediği, bütün bu kendisine son derece yakışan meziyetlerle kutsanmış sultan hazretlerine bu soruyu sormaya değer.

Londra Şehrimize yakın, Greenwich sarayımızda, Ekim ayı'nın yirmi beşinci günü, Kurtarıcımız İsa Mesih'in, bin beş yüz yetmiş dokuzuncu yılı ve saltanatımızın yirmi birinci senesinde yazıldı.

(Hakluyt, 1927, s. 175-178)

Kraliçe sultana övgü dolu sözlerinden sonra taleplerini dile getirir. Nitekim kraliçe mektubunda Osmanlı sultanına minnetini ifade edip sultanın verdiği bu ayrıcalıkların sadece iki İngiliz tacirine değil aynı zamanda diğer tebaaya da verilmesini rica eder. Mektupta Fransız, Venedik, Romalı müttefiklere yapıldığı gibi tüm İngiltere'ye de aynı şekilde giriş, çıkış ve ticaret yapma özgürlüğü verilmesi isteniyordu. Hatta ittifak içinde olunan devletlerin vadettiklerinden daha fazlasının verileceği belirtiliyordu. Bunun karşılıklı olacağı taahhüdü veriliyordu. İngiltere'nin bu talebi kuşkusuz diğer Avrupa devletlerini memnun etmeyecekti. Ticaretleri İngiltere tarafından bölünecekti. Çünkü daha önce İngilizler Fransız bayrağı altında ticari faaliyetlerini yürüttükleri için Fransa'ya komisyon ödemek durumundaydılar. Bu durumda Fransa bu gelirini kaybetmiş oluyordu. Üstelik kendisine bir rakip çıkmış oluyordu. Böyle bir durum Fransa'yı rahatsız etse de Osmanlının işine geliyordu. Zira bu rekabet Avrupa birliğinin tesisine de engel olacak ve Osmanlının güvenliğine hizmet edecekti. Osmanlı böylelikle dolaylı olarak Avrupa devletlerini kontrol etmiş oluyordu. Avrupa devletleri ticarete rekabet etmekle meşgul olurken başka meselelere pek fırsatları kalmayacaktı. Çıkar çatışması Osmanlının lehine bir durum yaratıyordu. İşin ticari yönünden sonra kraliçe birtakım gerekçeler ileri sürerek İngiliz esirlerin serbest bırakılmasını da isteyerek diplomatik bir çaba da sergiler.

III. Murad'dan önce de Fransız ve Venediklilere Osmanlı limanlarında ve pazarlarında ticaret yapabilme ayrıcalığı tanınmıştı. Kıbrıs fethedilince, Venediklilerin oradaki varlığı son bulmuştu. 1570'li yıllara kadar Venedikli ve Cenevizli tacirler Doğu Akdeniz mallarını İngiltere'ye götürüyordu. Kıbrıs'ın alınması Venediklilerin gücünü zayıflatmıştı. Bundan ötürü artık Venedikliler Doğu Akdeniz'e ticari seferler düzenleyemiyordu. (Kütükoğlu M. S., 1974, s. 7) Buna ilaveten Osmanlının eskisi gibi Akdeniz'e egemen olmaması da İngilizlere iyi bir fırsat doğurmuş ve buralarda ticari faaliyetlere başlamışlardı. (Braudel, 1972, s. 614-615) 1575 senesinde İngiliz Edward

Osborne ve Richard Staper Osmanlı topraklarında ticaret imkanlarını araştırması için Joseph Clements'i gönderirler. Bu şahıs hem bu iki tüccara hem de William Osborne'a geçiş izni alır. Osmanlının refah düzeyinin çok yüksek olması, savaşlarda sürekli galip gelmesi ve İngiltere'de yünlü kumaşların bol bol üretilmesi gibi nedenler İngiliz tacirleri Osmanlı ile ticarete motive etmişti. (Hakluyt, 1927, s. 168; Kütükoğlu M. S., 1974, s. 11; Dereli, Kraliçe Elizabeth döneminde Türkler ve İngilizler: Bir araştırma, 1951, s. 70; Kurat A. N., 1953, s. 13) 1578 yılında William Harbourne 1 Temmuz 1578'de Joseph Clements ve bir hizmetçi eşliğinde Londra'dan yola çıkar. 28 Ekim'de İstanbul'a varır ve birkaç ay içinde Mart 1579'da hem kendi hem de diğer iki İngiliz tacire ticari ayrıcalıklar ve kraliçeye götürmek üzere bir mektup alır. (Hakluyt, 1927, s. 168-169)

Bunun üzerine hem teşekkür etmek ve hem de bu ticaret iznini tüm tebaası için almak isteyen İngiliz kraliçenin Osmanlı sultanına gönderdiği mektubundaki bu talepleri karşılıksız kalmadı. Hicri 988 ve Miladi 1580 senesinde, Osmanlı Sultanı III. Murad Kraliçe I. Elizabeth'e diğer tacirler için istediği ticaret iznini ve Osmanlıların diğer müttefiklerine verdiği ayrıcalıklardan daha fazlasını verdi. Kraliçeye gönderilen ilk ahidnameyle bu ayrıcalıklar madde madde belirtiliyordu. 22 maddeden oluşan bu imtiyazlar yedi yıl geçerli idi. Bu süre içinde 12 İngiliz tacir yılda 500 İngiliz lirası vergi vermeleri karşılığında bu ticari imtiyazlardan yararlanacaktı. Bu imtiyazlar İngiliz tacirlere Osmanlı hakimiyetindeki topraklarda ve denizlerde güvenli ve kolay bir şekilde seyahat edebilmeleri, ticari faaliyetlerini yürütebilmeleri ve ikamet edebilmeleri için ihtiyaç duyabilecekleri her şeyi sağlıyordu. Bu konuda padişah bütün yönetici ve memurlara İngiliz tacirlere yardımcı olmalarını emrediyordu. Bu emre karşı gelen yetkili kişileri cezalandırmakla tehdit ediyordu. Yetkililer İngiliz tüccarlara seyahatlerinde ve gümrük kapılarında engel olmayıp, yardımcı olmak ve güvenliğini sağlamak zorundaydı. Ticaretlerini kendi ülkelerinde nasıl yapıyorlarsa burada da aynı

şekilde yapabilmelerine izin veriliyordu. Kapitülasyonlarda İngiliz tüccarların kendi aralarında ve Osmanlı tebaası ile arasında meydana gelebilecek olası meseleler konusunda da düzenlemeler yapılmıştı. Adli vakalarla karşılaşıldığında yapılması gerekenler de belirtiliyordu. İngiliz tacirlerin esir düşmesi durumu da düzenlemeler kapsamındaydı. Devamı sonraki birkaç sayfada olan, daha önce Fransızlara verilmiş kapitülasyonlar baz alınarak verilen bu imtiyazların madde madde sıralandığı ahidnamenin içeriği şu minvalde ifadeleri kapsıyordu:

Dünya ve ahiretin yaratıcısı, gücü kudreti sonsuz sınırsız olan Tanrı'nın lütfuyla, İngiltere, İrlanda ve Fransa kraliçesi olan ve her zaman söz konusu iki hükümdar ve halkı arasında iş birliği ve barışı destekleyen Kraliçe I. Elizabeth'in isteği üzerine, kudretli Müslüman Hükümdar Sultan Murad Han'ın lütfettiği imtiyazların ve namenin tercümesidir:

Kelimelerin kifayetsiz kaldığı gücü kudreti ve merhameti sonsuz sınırsız olan, tam bir halisane kalple ve huşu içerisinde kendisine dua ve ibadet edilen, kendisinden korkulan ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın inayetiyle, içinde bulunduğumuz bu zamanların ve çağın yöneticisi ve tek hükümdarı, tüm dünyanın hükümdarlarına asalar verebilen, ilahi merhamet ve lütfun gölgesi, birçok krallık, eyalet, kasaba ve şehri yöneten, Mekke-i Mükerreme, Kabe-i Muazzama, Medine-i Münevvere ve mukaddes Kudüs, çok bereketli Mısır, Yemen, Rakka, Aden, Kenan, huzur veren Sisam, Habeş ve Lahsa'nın... imparatoru, Basra, Halep, Diyarbakir, Zülkadriye... Bağdat ve Hicaz, Gürcü halkı, Kıbrıs zenginleri ve Asya krallıkları, Akdeniz, Karadeniz, Yunanistan ve Mezopotamya... Afrika'da, Cezayir-i Garb, Tunus ve Trablus, Batı'da en seçkin ve başta gelen Avrupa'nın Budin, Tameşvar ve Alplerin ötesindeki krallıklar ve birçok diğerlerinin imparatoru en kudretli Murad Han, İmparator Selim Han'ın oğlu, Süleyman Han'ın oğlu, Selim Han'ın oğlu, Beyazıd Han'ın oğlu, Mehmed Han'ın oğlu vb... Biz kudretli prens Murad Han, imparatorluk dostluğumuzun simgesi olarak, İngiltere,

Fransa ve İrlanda'nın saygın kraliçesi Elizabeth (tüccarlarına bol kazanç diliyoruz). Hıristiyan âleminin en şerefli kraliçesinin değerli hizmetkarı William Hareborne vasıtasıyla dünyanın tüm yöneticilerinin sığındığı yer olan çok adil ve heybetli kapımıza mektuplar gönderdiğini beyan ediyoruz.

Kraliçe hazretleri mektubunda şimdiye kadar tebaasından bazılarının bizim heybetli kapımıza sığındığını, bize sadakat gösterdiğini belirterek hükümranlılığımızın sürdüğü yerlere gelip gitmeleri için izin ve dolaşım hakkı verilmesini istemişti. Hiçbir İngiliz tacire ne meskenlerinde ne de deniz veya kara yoluyla geçişlerinde kendilerine zarar verilmemesi veya engellenmemesi konusunda emir buyurmamızı ve bizden tüm tebaası için ticaret izni vermemizi bir kez daha rica etmişti. Lütfumuzla, daha önce halkından sadece birkaçına izin verilmişti. Bu nedenle, bize bağlılıklarını ve itaatlerini gösteren ve heybetli kapımızda hizmet eden en seçkin krallar ve yöneticilerle (yani Fransız kralı, Venedikliler, Leh kralı ve diğerleri) dostluk ve kutsal ittifak yaptık. Aynı şekilde adı geçen kraliçe ile de ebedi bir dostluk, barış ve ittifak anlaşması yaptık. Bu nedenle, tüm halkına ve tüccarlarına barışçıl ve güvenli bir şekilde, tüm malları ile herhangi bir şüphe olmaksızın imparatorluk egemenliklerimize gidip gelmeleri; kendi ülkelerinin kendi örf ve adetlerine göre alım satım yapmaları için izin veriyoruz. Ve ayrıca kraliçe hazretleri bizden, halkından bazılarının esir alındığını ve şu ana kadar da esaret altında tutulduğunu belirterek onların serbest bırakılmalarını rica etmişti. Söz konusu kraliçe, daha önceden başka yöneticiler ve müttefiklerimize kalıcı bir işbirliği ile bağışladığımız imtiyazlar ve ayrıcalıklara işaret ederek aynı şekilde kendilerine de resmi bir belge ile ayrıcalık verilmesi ve kendileriyle kalıcı bir işbirliği yapılmasının onları çok mutlu edeceğini yazmıştı.

Bu nedenle, insaniyetimiz icabı ve bize bahşedilmiş zarif yaradılışımızdan dolayı, kraliçe hazretlerinin bizden istekleri kabul edildi ve biz de kendilerine lütufta bulduk. Bu verdiğimiz ayrıcalık akıl ve hakkaniyete uygundur. Ve biz, tüm

beylerbeylerine ve sancakbeylerine, memurlara, kadılara, her yerdeki limanlar, ve geçitlerdeki tüm adamlarımıza doğrudan emrediyoruz: Bu işbirliği ve dostluğumuz devam ettiği sürece, koşullar ve bunlara ilişkin maddeler, söz konusu kraliçe adına işletilir ve yürütülür.

Madde 1: Adı zikredilen kraliçenin halkı ve tebaasının, denizden büyük ve küçük gemilerle, karadan atlı ya da yaya olarak malları, ürünleri, yükleri ve diğer emtialarıyla birlikte, güvenli bir şekilde ve emniyet içinde saygın bir şekilde hakimiyetimizdeki yerlere gelsinler. Bundan memnun oluruz. Bununla birlikte, hiç kimse onlara zarar vermesin, mal alıp satabilmelerine herhangi bir engel çıkarmasın ve kendi memleketlerinin örf ve adetlerine göre ticaretlerini yapsınlar.

Madde 2: Söz konusu kişi ve tacirlerin yolculukları ve alışverişleri sırasında herhangi bir zamanda herhangi bir suretle alıkonulmaları halinde, herhangi bir mazeret ve şikayete gerek kalmaksızın bırakılsın.

Madde 3: Eğer gemileri limanlarımızdan herhangi birine yanaşmak istiyorsa, bunu hukuka uygun ve barış içinde yapsınlar ve oradan herhangi bir izin veya engel olmadan tekrar yola çıksınlar.

Madde 4: Fırtınalı havalarda gemilerinden herhangi birinin kayıp ve batma tehlikesiyle karşı karşıya kalması durumunda, hemen yardımına koşulsun ve adamlarımız ve gemilerimiz onlara yardıma hazır olsunlar.

Madde 5: Paralarıyla herhangi bir erzak satın almak isterlerse, kimse onlara karşı çıkmasın, aksine herhangi bir rahatsızlık duymadan o erzakı alsınlar.

Madde 6: Eğer gemileri batıp enkazı karaya vurursa, beylerimiz, kadılarımız ve diğer tebaalarımız onlara yardım etsin ve gemi enkazından kurtarılan malları ve eşyaları iade edilsin ve hiç kimse onlara zulüm etmesin.

Madde 7: Eğer yukarıda adı geçen kraliçenin tebaası, onların tercümanları ve tüccarları, geliş ve gidişlerinde, kara veya deniz yoluyla yasal geçiş ve gümrük ücretini ödeyerek hakimiyetimizdeki topraklara kolayca giriş yapsınlar. Ne kaptan-ı deryalarımız ve diğer gemi kaptanlarımızdan hiçbiri ne de başka herhangi bir kişi, onların ne kendilerine, ne de mallarına hiçbir şekilde zarar vermesin.

Madde 8: Eğer herhangi bir İngiliz başka bir adama büyük meblağda borç yaparsa ve bu borcunu ödemek için başka adamdan borç alırsa ve sonra da ortadan kaybolursa, o adama kefil olan adam dışında, hiç kimse başka bir adamın borcundan dolayı tutuklanmasın.

Madde 9: Bir İngiliz tacir vasiyetine kimi yazdıysa, malları o kişiye vasiyet edildiği şekilde verilsin, vasiyetsiz ölürse, konsolos veya şirket yöneticisinin söyleyeceği kimseye ölenin malları aynı şekilde verilsin.

Madde 10: İngiltere'nin yargı yetkisi altında bulunan yerlerdeki İngiliz tüccarlar ve tercümanlar, mal alım satımında, taahhütlerinde veya bunlar dışında başka bir şeyde ihtilafa düşerlerse, kadıya gitsinler ve davaları kayıtlara geçirilsin; bu konuda kadıdan onaylı bir belge alsınlar. Herhangi bir şey olursa ya da bir şüphe durumunda davaya bakan kadının verdiği belgeleri göstererek meseleleri halledilsin. Ancak bu tür şeyler kayıtlara geirilmemişse ya da kadıdan belge alınmamışsa, bu durumda yalancı şahitliğe de müsaade edilmesin ve kanun adaletli bir şekilde uygulansın ve bu durumun suistimal edilmesine izin verilmesin.

Madde 11: İngiliz tacirler için “Bu Hıristiyanlar, mukaddes iman ve dinimize aykırı sözler söylüyor ve aynı şekilde iftira atıyor.” diyen ve şikayet eden olursa, tıpkı diğer davalarda olduğu gibi bu davada da hiçbir şekilde yalancı şahit kabul edilmesin.

Madde 12: Eğer ierlerinden herhangi biri büyük bir suç işler ve kaçıp ortadan kaybolursa, kefilinin dışında hiç kimse başka bir adamın suçu nedeniyle alikonmasın veya tutuklanmasın.

Madde 13: Eğer ele geçirilen bir esirin İngiliz olduğu anlaşılırsa ve konsolosu ya da çalıştığı şirketin sahibi onun serbest kalması için için dava aarsa, o esir titizlikle araştırılsın, gerçekten İngiliz olduğu ortaya çıkarsa, serbest bırakılıp, İngiltere'ye iade edilsin.

Madde 14: İster evli ister bekar olsun, bir İngiliz topraklarımıza ikamet etmek ya da seyahat etmek için gelirse, kendisine hiçbir şekilde cizye ya da baş vergisi  dettirilmesin.

Madde 15: İskenderiye, şam, Sisam Adası, Tunus, Batı Trablusgarp, Mısır'ın liman kentleri veya başka herhangi bir yerde kendilerine istedikleri temsilci veya yönetici seçmelerine izin verilsin ve eğer konsolos veya temsilcilerini değiştirmek isterlerse onlara engel olunmasın.

Madde 16:  nemli bir işin halledilmesi için terc manlarına ihtiyaç duyulur ve ulaşılmazsa, o iş, tercüman gelinceye kadar o şekilde bırakılsın ya da bekletilsin ve bu arada hiç kimse onları rahatsız etmesin.

Madde 17: Eğer İngilizler arasında herhangi bir anlaşmazlık veya ihtilaf ortaya çıkarsa ve bunun üzerine konsoloslarına veya temsilcilerine başvuracaklarsa, kimse onlara karışmasın, serbestçe istediklerini yapmalarına izin verilsin ki, başlamış olan ihtilaf kendi adetlerine göre sona erdirilsin.

Madde 18: Bu imtiyazın verildiği tarih ve saatden sonra, korsanlar ya da denizde ticaret yapan gemilerin kaptanları bir İngiliziyi esir alırsa ve bu esir denizin ötesinde veya denizin bu tarafında satılırsa, mesele adalete göre araştırılır ve eğer esirin İngiliz olduğu

anlaşılır ve mukaddes dinimize girerse, esir serbest bırakılsın. Esir bir Hıristiyan olarak kalmak isterse, İngilizlere iade edilsin ve esiri alan parasını esiri kendisine satandan alsın.

Madde 19: İmparatorluğumuzun savaş gemileri herhangi bir zamanda denize açılır ve mal yüklü herhangi bir İngiliz gemisi ile karşılaşır, hiç kimse onları alıkoymasın, aksine onlara dostça davransın ve onlara hiçbir zarar vermesin. Fransız ve Venedikli müttefiklerimize, diğer krallara ve yöneticilere ayrıcalık ve imtiyazlar verdiğimiz gibi İngilizlere de benzerlerini verdik: İlahi kanun ve imtiyazların hilafına hareket etmeye hiç kimse cüret etmesin.

Madde 20: Onların büyük ya da küçük gemileri yolculukları sırasında ya da ulaştıkları herhangi bir yerde durdurulmasın ya da el koyulmasın; el koyulduysa ya da alıkonuldularsa hemen bırakılsınlar. Bırakın durdurulmaları ya da alıkonulmalarını, tam tersine kendilerine yardım edilsin.

Madde 21: Eğer herhangi bir hırsız ve soyguncu gemilerinden herhangi birini zorla alıp yürütürse ve mallarını çalarsa, aynı hırsızlar ve soyguncular çok titizlikle bulunup yakalansın ve en ağır şekilde cezalandırılsınlar.

Madde 22: Son olarak beylerbeyleri, sancak beyleri, kaptanlarımız, denizdeki kaptanların köleleri ve hizmetkarları ve kadılarımızın tümü bu ayrıcalığın mahiyetine göre ve anlaşmanın maddelerine göre hareket etmekle yükümlüdür. İngiltere kraliçesinin görevi, bu ayrıcalıkta ifade edilen bu iş birliğini ve kutsal barışı gerektiği gibi korumak ve riayet etmektir. Biz de İmparatorluk olarak, aynı şekilde sorumluluğa sahip olarak düzgün bir şekilde sorumluluğumuzu yerine getirmek ve anlaşmaya uymakla mükellefiz.

Konstantiniyye' de Hicri 988 Haziran başında, Miladi 1580 yılında verilmiştir.
(Hakluyt, 1927, s. 183-189)

Nitekim Beyler, kadılar, dizdarlar, kaptan-ı deryalar ve eminler gibi yetkililere, İngiliz tacirlere ticari faaliyetlerinde kolaylık sağlamaları yani yardımcı olmaları için hüküm de gönderilmişti. Ekler bölümünde paylaşılan bu hükümde yetkililere İngiltere kraliçesinin Osmanlıya sadakatle bağlı olduğu ve tüccarları ve bezirganları için ticaret izni istediği ve bu iznin kendisine verildiği belirtilerek ne karada ne denizde kendilerine ve mallarına zarar verilmemesi ve verdirilmemesi ve kendilerinden herkese uygulanan standart vergi alınması konusunda yetkililer bilgilendirilerek kendilerinin bu hususlarda sorumlu olduğu belirtilmiş ve bu sorumluluklarını yerine getirmedikleri takdirde yaptırıma uğrayacakları konusunda da uyarılmışlardır. Bu hükümle İngilizlere tanınan bu kolaylıklar Osmanlıların ekonomik olarak İngilizlere verdiği desteğin bariz göstergesidir.

Daha önceden bahsedildiği gibi, 1575'te Londra tüccar topluluğunun iki seçkin üyesi Edward Osborne ve Richard Staper, temsilcilerini Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkiler kurma olasılığını araştırmak için İstanbul'a göndermişlerdi. Bu iki tüccarın temsilcileri Osmanlı makamlarının egemenliği ve koruması altında İngiliz ticaretine izin verme taahhüdünü almışlardı. (Wood, A History of the Levant Company, 1935, s. 8) Kraliçe ticaret kisvesi altında ama gerçekte Türkleri İspanya'ya karşı kıskırtmak amacı güden bir ilişkinin ilk adımını atmıştı. Tarihler 1579'u gösteriyordu. Kraliçe mektuplarına başlarken, putperestliğe hem Osmanlı'nın hem İngilizlerin karşı olduğunu İspanya'nın putperest olduğunu sürekli vurguluyordu. Din kardeşliğinden dem vurup, İspanya'yı hedef gösteriyordu. Daha sonra 1580'de İngiliz tüccarlara verilen bu ticari ayrıcalıklar, Sultan III. Murad ve Kraliçe I. Elizabeth tarafından resmen onaylandı. Kapitülasyonlar olarak bilinen bu imtiyazların belirtildiği berat, Osmanlı İmparatorluğu içinde faaliyet gösterecek olan İngilizlerin imtiyazlı statüsünü, haklarını ve yükümlülüklerini özetleyen yirmi iki maddeden oluşuyordu. Bir yıl içinde, oniki Londralı toptancı tüccarı, kraliçeden Osmanlı İmparatorluğu'nda yedi yıl boyunca

ticaret yapma izni aldı. Osmanlı Devleti Katolik olan İspanyollara karşı Protestan İngilizlerin yanında durdu.

Osmanlının İngiliz tacirlere verdiği ayrıcalıklar İngiltere'nin İstanbul'da daimi elçi bulundurmasıyla resmen başlayacaktı. Kraliçe 1582'de William Harbourne'u elçi olarak atadı. Harbourne'la Osmanlı-İngiliz ilişkileri ivme kazandı. İngiliz tacirler %3 gümrük vergisi verirken Avrupalı diğer tacirler %5 veriyorlardı. İngiliz dokuma sanayii gelişme aşamasında idi. Bu yüzden Osmanlı pazarları onlar için mükemmeldi. Osmanlının İran ile savaşması dokuma sanayisine ekstra yük bindirdi. Osmanlının savaş malzemesi yapımında gerekli olan madenleri temin etmesi de gerekiyordu. Uzakdoğudan getirdiği malları Osmanlı pazarlarında satabilmesi İngilizlere ekstra gelir sağlıyordu. Anadolu'dan ham ipek, pamuk ve yün gibi hammaddeleri de sağlıyorlardı. Bu Osmanlı pazarları sayesinde İngiliz tacirler büyük kazançlar elde ederek ticaretlerini ileri boyutlara götürdüler. Osmanlı Ülkesi'nin çeşitli bölgelerinde ticari temsilcilik açtılar. Daha fazla sayıda İngiliz tacir faaliyetlerde bulunmaya başladı. Görünüşe göre İngilizler Türk nefretini ya da Osmanlının Hristiyanlığın düşmanı olduğuna dair kanaatlerini böyle bol kazançları elde ettikçe hızla değiştirmeye başladılar. Çünkü savaş malzemesi için Osmanlının ihtiyaç duyduğu kalay, kurşun ve alaşımlar İngilizlerden temin ediliyordu. Oysa ki bu malzemelerin kafirlere satışı dinen haramdı. Bu yüzden Papalık bunların Türklere ya da Osmanlılara satışını yasaklamıştı. Ama Katolikliğin göstereceği ters tepki bile İngiltere'nin Osmanlıya savaş malzemesi satmasını engelleyemedi. (Aksoy, 1990, s. 29-30)

Tabii Osmanlı-İngiliz işbirliğinin resmi olarak yürürlüğe girdikten sonra tamamen pürüzsüz bir şekilde yürüdüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Zaman zaman uygulamada sorunlar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti her zaman verdiği sözün arkasında durmuştur. Zira ne zaman problem çıksa, genellikle bu problemin ilgili makama bir hüküm yazılarak birinci elden yani sultandan müdahaleyle çözülmesi yoluna gidilmiştir.

İngilizlerin şikayet için müracaatları ciddiye alınmıştır. Zaten sözleşmede böyle sorunlar yaşanabileceği öngörülerek, bu sorunların nasıl halledileceğine dair hükümler konmuştu. Nitekim Cezayirli korsanlar Cerbe’de İngiliz ticaret gemilerine saldırdığında, bu konudan William Harbourne tarafından haberdar edilen Sultan III. Murad hemen Cezayir beylerbeyine hitaben bir hüküm göndermiş ve kendisini uyarmıştır. Gönderilen hükümde İngiliz tacirlerin imtiyazlı olduğuna dair sözleşme hatırlatılmış ve yetkililerden kendilerine yardımcı olunması istenmiştir. Sultanın bu emrine muhalif hareket edenlerin cezai yaptırıma uğrayacağını bildirmiştir. Bu hükümde şu minvalde ifadeler kullanılmıştır:

Majestelerinin büyükelçisi William Harbourne Beyefendi tarafından Büyük Senyör (imparator) 'den alınan hüküm/emir: İngiliz tebaasının Osmanlı hakimiyetindeki topraklarına girip çıkması için 1584'te Berberi bölgesindeki Trablusgarb, Tunus ve Cezayir Genel Valisine (Beylerbeyine) gönderildi.

Majesteleri İngiltere kraliçesinin dürüst ve şerefli büyükelçisi Harebourne bize, ülkelerinin gemilerinin imparatorluğumuza geliş ve dönüşlerinde, denizlerin bir tarafında İspanyollar, Floransalılar, Sicilyalılar ve Maltalılar olduğunu; denizlerin diğer tarafında da ülkemizin sizin sorumluluğunuzda olan kısmı bulunduğunu belirtiyor. Biz bu hükmü göndererek kendisinin söylediklerini onaylıyoruz. Yukarıda adı geçen Hıristiyanlar, egemenliklerimize girip çıkarken, sürekli kendilerine saldırmak için pusuya yatan Maltalıların geçen yıl yaptığı gibi siz de Cerbe’de İngiliz tacirlerin adamlarını esir alıp gemilerine ve mallarına el koymuşsunuz. İngiliz tacirler bu duruma sessiz kalmayacaklardır. Bundan dolayı kendilerine sürekli pusu kurup saldıranlara veya muhtemel saldırılara karşı İngilizler doğal olarak kendilerini korumak zorundalar. Bu nedenle, bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda, uzakta herhangi bir kadirga gördüklerinde tetikte olmak zorundalar; bu yüzden, kadirgalarınızdan herhangi biriyle karşılaştıklarında onları tanımayabilirler, savunmak için onlara ateş edebilirler; bununla

birlikte tanıdıkları gemilere ateş etmeyeceklerdir. Onların açtığı ateşi bahane ederek barışın bozulduğunu düşünüp, yolculuklarının sorunsuz geçmesine engel olunmasın. Bu nedenle onlara verilen ayrıcalıklara ve taahhüdümüze aykırı olarak davranılıp onlar ganimet olarak alınmasın: söz konusu büyükelçi bu sorunun aşılması için bize başvurma gereği hissetmiş. Bu nedenle, böyle bir şey görüldüğünde hemen müdahale edilsin ve bir daha olmasına hiçbir şekilde izin verilmesin. Verilen emir gereğine göre, söz konusu İngilizlerin, herhangi bir sıkıntı yaşamadan veya bir şekilde yola çıkmalarına ve sorunsuzca geçmelerine izin verilsin. Eğer onlar kadirgalarınızla karşılaşır ve uzaktan tanımaz ve düşman zannederek ateş ederlerse de onlara zarar verilmesin ve sessiz ve sakin geçip gitmelerine izin verilsin. Bundan dolayı, onlara verilen kapitülasyonlara göre bu geçiş izninin onlara hak olarak verildiği görülsün. Bu emre itaat etmeyenler bulunup, hemen haber verilsin, böylece hak edenler cezalandırılabilir. Hüküm saygıyla okunduktan sonra, onu getirenlere tekrar iade edilsin ve bu emrimiz sadakatle yerine getirilsin.

Miladi 1 Haziran 1584'te İstanbul'daki sarayımızdan gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti daha önceden ekonomik olarak Fransa'ya yaptığı desteği İngiltere'ye de yaptı. İngiltere'ye ticari ayrıcalıklar vererek ekonomik olarak güçlenmesinde büyük rol oynadı. Tarihler 1581'i gösterirken İngiltere Fransa ve Venedik kendi bayrakları ile Akdeniz'de Osmanlı limanlarına giriş çıkış yapıp özgürce ticari faaliyetlerde bulunabiliyorlardı. İngiltere'nin elde ettiği bu ayrıcalıklar Karadeniz ve Kızıldeniz'i kapsamıyordu ama yine de ona büyük kazanç getiriyordu. Karadeniz ve Kızıldeniz'de sadece Türk bandıralı gemiler ticari aktivitelerde bulunabiliyordu.

Ticari ayrıcalıkların alınması akabinde, Türkiye Kumpanyası adı verilen bir şirket İngiltere başkentinde kurularak Osmanlı Devleti'nde sistemli bir şekilde ticaret yapılması amaçlandı. Osmanlı'nın bu desteği kraliçeye rahat bir nefes aldırmişti. Ama kraliçe bununla yetinmeyip daha fazla işbirliği yapmak maksadıyla Fransa'daki İngiliz

elçisinin, o sırada Paris'e önemli bir iş için gelen Osmanlı temsilcileri ile temasa geçmesini istedi. İspanya bu sefer Osmanlıya yanaşarak İngiltere'yi Osmanlıdan uzaklaştırmaya çok çalıştı ama çabaları dumura uğradı. Zira zayıf düşmüş bir İngiltere İspanya'ya kolay av olacaktı. İspanya İngiltere'yi elde ederse daha fazla güçlenip Osmanlıyı uğraştırıp durucaktı. Bunun çok iyi farkında olan Osmanlı İspanya'yla yakınlaşmak şöyle dursun İspanyol gemilerini nerede görse saldırıyordu. Bu da İspanya donanmasına darbe üstüne darbe vuruyordu. Tarih 1586'ları gösterirken önemli teçhizatla yol alan dört İspanyol savaş gemisi Yemen beylerbeyi tarafından esir alınmış ve İstanbul'a gönderilmişti. Bu Osmanlı başarısı İngilizleri mutlu ederken İspanyolları sarsmıştı. Bütün bu Osmanlı saldırıları İspanya donanmasına zarar vermiş ve böylece İspanya'nın İngiltere'yi kendi topraklarına katma çabasına büyük darbe vurmuştur. İngiltere'nin meşhur İspanyol Armadasını yenmesine katkıda bulunmuştur. İngiltere İspanyol armadasını yenmesinde nedense bu durumu görmezden gelmiştir.

Fransa ve İngiltere İspanya'nın Osmanlı ittifakı için uğraşmasından çok endişeliydi. Almanya ve İspanya Kralları aynı ailedendi. Osmanlı İspanyol ittifakı demek İngiltere ve Fransa'nın sonu demekti. İspanya Kralı II. Philip'in İngiltere'yi bir İspanyol eyaleti yapacağı düşüncesi İngiltere'yi çok korkutuyordu. William Harborne'dan gelen Osmanlı İspanyol ittifakının olmadığına dair müjdeli haber başta kraliçe olmak üzere başbakan Walshingam'ın yüreğine su serpti. Osmanlı-İspanyol ittifakı gerçekleşmemişti. Osmanlı İspanya'nın çabalarına rağmen sadece ateşkes yapmayı tercih ederek barış anlaşması imzalamamıştır. Bunun üzerine kraliçe Sultan III. Murad başta olmak üzere Safiye Sultan, sadrazam, vezirler ve kaptan-ı deryaya çok kıymetli hediyeler göndererek bu ittifakın olmaması konusunda nasıl minnet duyduğunu ve mutlu olduğunu göstermek istedi. Sultan Murad için üzeri mücevherle süslenmiş saat kraliçenin sevincinin nasıl büyük olduğunu izaha yetiyordu. Bu saat ve diğer pahalı hediyeler asla özgürlükleri kadar değerli değildi. Kraliçe yazdığı bütün mektuplarda iki

devlet de putlara, resimlere tapmıyor yani biz din kardeşi gibiyiz vurgusunu yapıyordu. Bu “ikimiz de putperestlik karşıtız” ifadesinden sonra “bu putperest, din düşmanı Katoliklere karşı bir olalım, birbirimize destek olalım” isteği geliyordu. W. Harbourne’dan sonra Türkçeyi çok iyi konuşan Edward Barton elçi olmuştu. Osmanlı Sultanına yazdığı dilekçesinde kraliçenin sultanın desteğiyle İspanya’ya kafa tuttuğunu ifade ediyordu. (Kurat A. N., 1953, s. 200) Safiye Sultan’ın kraliçeye yazdığı mektubunda ifade ettiği gibi kraliçe hem devlet olarak hem de din olarak Osmanlının korumasındaydı. (Skilliter S. A., Three letters from Safiye to Elizabeth I, 1970, s. 119-159) Safiye Sultan’ın mektubu Osmanlının emsalsiz siyasi üstünlüğünü gösteriyordu. Allah’a dua ve Peygamber’e senadan sonra III. Murad’ın ünvanları ve akabinde kraliçeye övgü ifadeleri kullanılıyordu. I. Elizabeth Safiye Sultan’la önceleri Haseki Sultan olarak 1574-1595 yılları arasında, daha sonra 1595-1603 tarihleri arasında da Valide Sultan olarak yazışmaya devam etti. Kraliçe sadece III. Murad’la değil, aynı zamanda onun oğlu III. Mehmed ile de yazıştı. Kraliçenin III. Murad’la yazışması bir İngiliz monark ile Hristiyan olmayan ve üstesine Avrupalı da olmayan bir hükümdar arasında uzun süreli ve şaşırtıcı bir şekilde düzenli olan ilk iletişimdi. (Allinson, 2012, s. 132) İngiltere Osmanlının İspanya siyasetinden büyük menfaatler sağladı; hatta öyle ki varlığını buna borçlu demek yanlış olmaz. Osmanlının bu yardımı İngiltere’nin kaderini değiştirmiştir. Kraliçenin Osmanlı padişahı ve saray halkına hediyeleri İngilizlerin nasıl varolma endişesi içinde olduğunu gösteriyor. Bu endişesinden kendisini kurtaran ve rahatlatan Osmanlıya İngiliz kraliçesinin adeta minnet duyduğu gayet açık bir şekilde kendini belli ediyor. Kraliçenin Osmanlının uzattığı eli nasıl sımsıkı tuttuğu ve bırakmaya niyetli olmadığını da anlıyoruz. Çünkü Osmanlı ile yapılan işbirliğini en faydalı bir şekilde yapmak için planlar programlar yapılıyor, bu programları gerçekleştirmek için bir şirket de kuruluyor ve bu şirketleri idare edecek elemanlara kadar ayarlamalar yapılıyordu. Burada şuna da değinmek lazım: Kraliçe I.

Elizabeth ve danışmanları günümüz ifadesiyle gerçekten takım ruhuyla hareket ediyorlardı. İngiltere'nin tarihinde önemli yer almaları zaten bunu ispat ediyor. Vatan ve milletine yarar sağlamak için kraliçe ve ekibinin son derece istekli ve samimi bir tavır içinde oldukları görülüyor. Bu çabaların İngiltere'nin millet olma bilincine önemli bir katkısının olduğu yadsınamaz.

O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda çoğunlukla nakit para sıkıntısı oluyordu. Bu yüzden borçlanmak gerekiyordu. Doğal olarak kapitülasyonların içine yabancıların yaptığı borçlarla ilgili problemlerin nasıl ele alınacağına son derece mantıklıydı. En önemli ilke: Borçluya kefil olan dışında, hiç kimse başkasının borcunu ödemeye zorlanamazdı. 1580'de İngilizlere verilen kapitülasyonların 8 ve 12inci maddeleri, İngilizlerden biri borçlanırsa, o borcun borçludan talep edilip alınmasını şart koşuyordu. O borçluya kefil olan kişi dışında başkasından o borcun talep edilemeyeceği; o borç karşılığı olarak hiç kimsenin tutuklanamayacağı ve dava edilemeyeceği emrediliyordu. Borçlanan kişi herhangi bir şekilde suça karışır ve kaçarsa, kefil dışında başka hiç kimsenin onun adına tutuklanamayacağını bildiriyordu. Bu maddeler 16ıncı yüzyıldan 18inci yüzyılın sonuna kadar verilen tüm kapitülasyonların içine konuldu. (Boogert, 2005, s. 208-209) Kapitülasyonlar olarak bilinen belge, Osmanlı İmparatorluğu içinde faaliyet gösterecek olan İngilizlerin ayrıcalıklı statülerini, haklarını ve yükümlülüklerini ana hatlarıyla belirten 22 maddeden oluşuyordu. (Skilliter S. A., 1977, s. 86-89; Macpherson, 1805, s. 165) Bir yıl içinde, 12 kişilik bir Londra toptancı tüccar grubu Kraliçe'den Osmanlı İmparatorluğu'nda yedi yıl boyunca ticaret yapma izni aldı. Bu Levant Denizinde ticaret yapan İngiliz Tüccarlar Şirketi veya basitçe Levant adlı bir ticaret şirketinin kuruluşunun başlangıcıydı. (Skilliter S. A., 1977, s. 86-89; Epstein M. , 1908; Vlami, 2015, s. 13-14)

İlk günlerinde, şirket bir anonim şirket olarak organize edildi ve hatta Kraliçe I. Elizabeth'in hisse senedine 40.000 £ katkıda bulunduğu biliniyor. Aynı zamanda bu

şirket Osmanlı sarayında İngiltere'yi temsil etmekle de görevlendirilmişti. (Lipson, 1931, s. 337) 1581'de bu şirketin bir mensubu William Harborne, kraliçe tarafından Osmanlı Devletinde kraliçenin adına konuşabilecek, onu temsil edebilecek bir vekil ve temsilci olarak yani bir tür elçi gibi atandı. (Skilliter S. A., 1977, s. 199-200) Harborne İstanbul'da ikamet etmeye başladı ve kısa bir süre sonra şirketin Orta Doğu ve Kuzey Afrikadaki temsilciliklerini açmakla görevlendirildi. (Faroqhi, McGowan, Quataert, & Pamuk, 1994, s. 479) 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devletinde üç ana ticaret merkezi bulunuyordu: İstanbul (Konstantinopol), Halep ve Kahire. Kahire, İskenderiye ve Mısır'daki diğer bölgelerin İngiltere temsilcisi olarak Harvey Millers görevlendirildi. Richard Forster, Halep, Şam, Amman, Trablus, Kudüs, Suriye'deki diğer bölgeler ve Filistin'e temsilci oldu. Cezayir, Tunus ve Trablusgarb'a John Tipton temsilci olarak atandı. Şirketin sözleşmesi 1588'de sona erdi. (Carlos & Nicholos, 1988, s. 403)

1579 yılında Osmanlı Devletinin sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa idi. Sokollu Mehmed Paşa Kraliçe I. Elizabeth hakkında olumlu düşünmüyordu. Kraliçenin yaşlı ve dinsiz olduğu görüşünü taşıyordu. Ancak Papa ile evlenirse kraliçenin ruhunu kurtarabileceğine inanıyordu. (Altınay, 1932, s. 4) Ayrıca Sokollu, çok daha önceden İngiltere ve İspanya arasındaki bu düşmanlığı biliyordu. 1573 senesinde Fransa Kralı IX. Charles İspanya'ya karşı Osmanlıdan yardım ve koruma istemişti. O zaman Fransa Kralı IX. Charles Kraliçe I. Elizabeth ile İspanya'ya karşı ortak hareket ediyordu. Fransa Osmanlıdan yardım isterken kraliçeden de bahsetmişti. 7 Ekim 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'nın yenilgisinin üzerinden bir küsür sene geçtikten sonra, Sultan II. Selim Fransa Kralı IX. Charles'dan içinde İngiltere kraliçesinin adının da geçtiği bir mektup almıştı. Mektupta Fransa ana kraliçesi, kızkardeşi ve kendisinin, Lutheran Navarre Dükü olarak, İspanya ve papaya son derece düşman olduğunu İngiltere kraliçesi I. Elizabeth ile iş birliği yaptığını ifade ediyordu. Şu anda Fransa'nın güneyinde bir liman kenti olan Toulon tarafına Haziran'nın başlarında iki yüz adet savaş gemisi ile yardım

ve destek olunmasını istiyordu Ayrıyeten II. Selim'in 29 Temmuz 1572 (Hicri Fi.18: Rebiüllevvel 980) tarihinde Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya IX uncu Charles'a cevaben yazdırdığı mektubun transkripsiyonunun tamamı ekler bölümünde verilmiştir.

Özet olarak, İspanya Kralı II. Philip'e karşı Kraliçe I. Elizabeth'le birlikte hareket eden ve bunun için Osmanlı Padişahı II. Selim'den yardım isteyen IX. Charles'a gönderilen mektupta, eskiden beri olan gösterdiği dostluğun gereği olarak ve Fransa'nın talebi üzerine, düşmanlarına karşı kendilerine yardım ve destek için uygun bir zamanda gerekli çabaların sarf edilmesinden kaçınılmaksızın, elverişli bir yoldan hiç beklemeden düşmana saldırıp alt etmenin gayet kolay olduğu belirtiliyordu. Başarılarını daha önce defalarca göstermiş donanma kumandanlarının komutasında 200 savaş gemisinin Fransa'nın Toulon liman kentine yardım ve destek için gönderilmesi isteniyor. Fransa'nın İstanbul konsoloslughuna yazılı olarak "Osmanlı yardım güçlerinin İspanya ve İtalya'nın ele geçirilmesine yardımdan öte başka bir şeye karışmaması" talebini elçilik çalışanının padişaha haber verdiği yazılıyordu. Sadakat ve samimiyetinden ayrılmayana yardım ve desteğin layık olduğu vurgulanıyordu. Bu isabetli kararı güzelce uygulamaya sokup düşmanın olduğu yere savaş gemisi gönderileceği ve diğer belirtilen şekilde destek olunacağı dile getiriliyordu. Yardım konusunda vakit kaybedilmesin ve destek konusunda da endişe edilmesin deniliyordu. Fakat Toulon¹¹ İstanbul'dan çok uzak (2000 deniz mili) olduğu için gemilerin su geçirmez hale getirilmesi gerekiyordu. Asker sayısı artırılacak, savaş araç gereçleri, cephane ve tahıl takviyesi gibi gerekli ihtiyaçlar temin edilecek, tedbirler alınacaktı. Ayrıca mektupta müdahale tarihinin daha sonra bildirileceği ifade ediliyordu. Giden Osmanlı savaş gemileri denizden, Fransızlar da İspanya ordusuna karadan müdahale edecek ama yardıma giden Osmanlı donanması başka bir şeye karışmayacak; gerisini Protestan Fransa Kralı ve kız kardeşine bırakacak; İngiliz, Fransız ve Almanlarla ortak hareket edilecekti.

¹¹ Akdeniz Kıyısında, Fransa'nın güneyinde yer alan bir liman şehri.

Sadece III. Murad değil II. Selim’de Fransa kralına destek olurken aynı zamanda dolaylı olarak İngiltere’ye destek olmuş oluyordu. Öyle görülüyor ki İspanya Osmanlı İmparatorluğu’na burada da doğrudan olmasa da yine sorun çıkarmıştı. Diğer Avrupa devletlerine çıkardığı sorunlar da bir şekilde Osmanlı ile mücadeleye dönüşüyordu. İspanya tüm Avrupa’yı kontrol altına almak istedikçe Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geliyordu. Katolikler için Protestan İngiltere sorundu. Çünkü papaya isyan etmişti, üstelik kafirlerle de iş birliği yapıyordu. İngiltere ve Fransa için İspanya sorun görünüyordu. Bu mücadelelerine Osmanlı Devleti’ni de karıştırıyorlardı. Daha doğrusu Osmanlı Koruması sayesinde İspanya onları kendi hükümrancılığı altına alamıyordu.

Portekiz Krallığı iddiası ile Don Antonio Osmanlı Devletine iltica ettiğinde İngiltere kraliçesi de Osmanlı’dan acil destek istiyordu. Sultan Murad Kraliçe I. Elizabeth’e yazdığı mektupta kraliçenin Osmanlı’ya tabi olmaya devam etmesini, durumundan ve o bölgelerdeki gelişmelerden Osmanlıyı haberdar etmesini yani istihbarat göndermesini istiyordu. Şöyle ki, biraz detaya inecek olursak; “İngiltere kraliçesi I. Elizabeth’e yazılan nameyi hümayun” hitabından sonra her zamanki gibi Kraliçe Elizabeth’in mektubunda İspanya kralının putperest olduğu ve bu yüzden iki devletin dinine de karşı çıkmakta ve hem kendi vilayetlerinde hem de Müslüman ülkelerde ticari faaliyet gösteren İngiliz tacirlere hem karadan hem de denizden zarar verdiğini, limanlarda ve Septe Boğazı’nda savaş gemileri hazırlattığını, İngilizlerin İspanya’da Müslüman esirleri kurtardığını ve bunun karşılığında II. Philip’in sözlerine itibar edilmemesini Müslüman ülkelerde bir İngiliz tacirin davası olduğunda, İngiliz elçinin bu davayla ilgilenmesi ve kazaskerin bu davaya bakmasının kraliçenin mektubunda talep edildiği belirtildikten sonra, nameyi hümayunda yazıya dökülen ahidname yani sözleşme gereği İngiliz tacirlere ve adamlara haksızlık edilmesinin mümkün olmadığı ifade ediliyordu. Sonra Müslüman esirleri kurtararak kraliçenin samimiyet ve bağlılığını göstermiş olduğu ifadelerine değnildikten sonra donanmanın

ilkbaharda yola çıkmasına karar verildiği yazıyordu. Ekler bölümünde bu belge paylaşılmıştır. (A.{DVNSMHHM.d.00067 s. 69).

İspanyol Kral II. Philip, kah evlilik girişiminde bulunarak, kah donanmasıyla çıkarma yapmaya çalışarak İngiltere'ye kral olmayı denemiş olmasına rağmen amacına ulaşamamıştır. Bu yaşananlar her iki devletin tarihinde büyük sonuçlar yaratmıştır. Tabii ki Osmanlı Sultanı III. Murad'ın İngiltere politikası işi bu boyutlara taşımış ve iki ülkenin kaderini değiştirdiğini daha sonraki tarihi süreçler göstermiştir. (Öztuna, 1989, s. 96-99)

1. 4. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve İspanya Politikası

1500 lerin son çeyreğinde Osmanlı Devleti ile arası bozuk olan İspanya İngiltere'yi büyük bir baskı altına almaya çalışıyordu. Bütün bunların yanısıra Avrupa'da mezhep savaşları olanca hızıyla devam ediyordu. Öyle karışık bir Avrupa'da Osmanlı kazançlı olacağı tarafın yanında yer alarak karlı bir yatırım yapmıştır.

İspanya tehdidi karşısında tıpkı IX uncu Charles gibi, I. Elizabeth de Osmanlı Devletine müracaat ederek yardım ve destek talebinde bulunmanın tek çözüm olduğuna karar verdi. Yazdırdığı mektupta Sultan III. Murad'a damardan girerek Osmanlı ile İngiltere'nin neredeyse din kardeşi olduğunu, Protestanlık ve İslamiyet'in putperestliğe karşı olduğunu ve Katoliklerin putlara resimlere taptığını belirtiyordu. I. Elizabeth'in Osmanlı Sultanı III. Murad'ı Katolik İspanya'nın putperestliği ve Protestanlığın İslamiyete benzerliğine vurgu yaparak Osmanlı'yı kışkırtarak İspanya ile savaştırmak konusunda son derece gayret içinde olduğu anlaşılıyor. Kraliçe mektubunda Müslüman esirleri kurtardığından bahsedip, İngiliz dostluğuna işaret ediyordu.

Sultan III. Murad İngilizlerin çaresizliğinin farkındaydı. Osmanlı Sultanı kraliçenin bu telkinlerini görmezden gelmiş ve sadece ticari işbirliği yapmayı tercih

etmişti. (Uzunçarşılı, 1988, s. 218) Kraliçenin sürekli mektuplar, elçiler ve hediyeler göndermesi Osmanlı ile ittifaktan çok kazançlı olduğu için olmalıdır.

Osmanlı Sultanı, İngiliz tacirlere ticari faaliyet izni verdi. Böylelikle İngiltere özgürce faaliyetlerini yürütecek ve kazancını Fransa ile paylaşmayacaktı. Doğal olarak Fransa bu durumdan hiç hoşnut olmadı. Fransız bandıralı gemilerle İngiliz ticareti Fransa'ya da kazançtan pay sağlıyordu ve kontrol kendindeydi. Birbiriyle rekabet eden Avrupa Osmanlı Devleti için iyi olacaktı. Bu rekabet Avrupalı devletlerin hem dikkatlerini hem de güçlerini dağıtacaktı. Birbirleriyle uğraşmaları Osmanlının güvenliğine hizmet edecekti. Avrupalı devletler bu işbirliğini Katolik dünyası için bir tehdit olarak algıladı ve tedirgin oldular.

1580'lerde İngiltere ve İspanya birbirine düşmandı. İspanya İngiltere'yi yeniden Katolik yapmak için istila işine 1585'te girişti. Bunu önlemek için İngiliz korsan Francis Drake bazı İspanyol gemilerini yaktı ve çok sayıda su varilini imha etti. Ama bu yine de 1588'de İspanyol donanmasını durdurmaya yetmedi.

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-1/> adresinden alındı.

İspanya yayılcı bir politika izliyordu. Fransa ve İngiltere'yi de kendi hakimiyetine almak istiyordu. Kraliçeyi evliliğe ikna edemeyip, İngiltere'ye sahip olma planları gerçekleşmeyince bu sefer İspanya zora başvurdu. İngiltere gücünün İspanya'yı alt etmeye yetmeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden kraliçenin çok uğraşısı sonucu elde ettiği Osmanlı-İngiliz anlaşması İngiltere için tek çözümdü. Bu ittifak elbette İspanya'yı rahatsız etti ve harekete geçirdi. İspanyol donanması meşhur Armada hemen İngiltere'yi almak için yola çıktı. Fakat İspanya armadası Akdeniz'de Osmanlı donanmasının saldırısına uğradı ve büyük darbe aldı. Osmanlı sultanı kraliçeyi koruması altına almıştı. İspanya'nın İngiltere'yi kendi sınırları içine dahil etmesi Osmanlının da menfaatine gelmiyordu. İngiltere İspanya'nın olursa İspanya daha da güçlenecekti ve tekrar Katolik

birliği sağlanacaktı. Bölünmüş bir Avrupa her zaman Osmanlının çıkarlarına daha iyi hizmet ediyordu. İspanyol Armadası aldığı darbeden sonra eski gücünü kaybetmişti. Bu da İngiltere'nin işini kolaylaştırmıştı. İspanya armadası İngiltere karşısında mağlup oldu. İngiltere'nin bu galibiyeti olumlu yönde kaderini tamamen değiştirdi. İspanya'nın daha fazla büyümesini ve etrafındaki devletleri kendi topraklarına katmasını önlemek Osmanlının güttüğü İspanya politikasıydı. Fransa Kralı I. Fransuva vakti zamanında Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım alarak hayatta kalabilmişti. Şimdi III. Murad da dedesinin yolundan giderek İngiltere'ye sahip çıkmıştı. Burada görüldüğü gibi Osmanlı Devletinin dış politikası İngiltere gibi küçük veya zayıf bir devlete sahip çıkarak etrafındaki güçlü devlet İspanya'nın palazlanmasına izin vermemek olmuştur. Bu yüzden güçlü İspanya'ya karşı İngiltere'nin yanında olmuş ve din birliğini ve dolayısıyla Avrupa birliğini bozmuştur. İspanya, Levant ve Afrika'nın kuzeyinde Osmanlı'ya karşı pes etti. Kraliçeye de yenildikten sonra II. Philip İngiltere kralı olma düşüncesini artık bir kenara bırakmak zorunda kaldı.

Fakat İngiliz arşivlerinde, İspanyol Armadasının yenilmesinde Osmanlı'nın yardımının da payı olduğundan bahsedilmiyor. Sadece rüzgarın yardımı olduğundan bahsediliyor. Dolayısıyla Tanrı'nın yardımı ile başarılı olduklarını düşünmüşlerdi. İngiliz arşivlerinde şöyle ifade ediliyor: 1588'de İspanya Kralı II. Philip, ordusunu savaştıkları Hollanda'dan toplamak ve onları din adına İngiltere'yi işgal etmeye götürmek için bir gemi filosu gönderdi. Çünkü, daha önce bahsi geçtiği üzere, İngiltere Protestan olmuştu ve artık papayı kilisenin başı olarak görmüyordu; papa, Katolik İspanya Kralı Philip'i İngiltere'yi yeniden Katolik yapması için kışkırtıyordu. İspanya Hollanda'yı yönetiyordu; ancak oradaki insanlar İspanyol hakimiyetini istemiyordu ve bu yüzden ayaklandı ve İngiltere de onlara bu konuda yardımcı oldu. Bu nedenle İngiltere ile savaşa girmek için artık politik bir sebep de ortaya çıkmıştı. İngilizler, İspanya'nın işgal tehdidinden endişe duyuyordu. Armada'ya, 'hilal' şeklinde

ilerlediğinden dolayı, saldırmak kolay değildi. Yine de İngilizler, İspanyol gemilerine Kanal boyunca ilerlerken saldırdılar, ancak çok güçlü olan İspanyol donanması gemilerinin çoğu Calais'e ulaşmayı başardı. Armada, İspanyol ordusuyla bağlantı kurmaya uğraşırken, İngiliz gemileri şiddetli bir şekilde hücumla geçti. Fakat İngilizlerin Armada'yı yenebilmesinin çok önemli bir sebebi, rüzgarın kuzeye doğru esmesiydi. Birçok İngiliz'e göre bu durum, Tanrı'nın onların yanında olduğunun bir işaretiydi. <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-2/> adresinden alındı

İngiliz donanmasının komutanı Sir Francis Drake, İspanyol Armadasını yenmelerine yardımcı olan fırtına için "Tanrı'nın eli" şeklinde niteleme yapar. İngiliz yönetici ve politikacıları "İngiltere'nin Tanrı'nın seçtiği bir millet" olduğunu düşündüler. Bu zafer edebi yapıtlar, vaazlar ve devlet kayıtlarında da böyle ifade ediliyordu. (Baktır, 2020, s. 26)

II. BÖLÜM: WILLIAM HARBORNE'UN İSTANBUL'A UZANAN

TİCARİ MACERASI, DİPLOMASI VE TEKSTİL GÖREVİ

2.1. Temsilci William Harborne

İngiliz tacirlerin Türklerle ticaret yapması için uzun ve tehlikeli yolculuklara çıkması gerekiyordu. Bu işi başlatacak en uygun adam William Harborne'du. Great Yarmouth'ta küçük bir soylu ailede dünyaya gelen Harborne, 1559'da görev icabı yurtdışı seyahatleri yapıyordu. 1570'lerde Edward Osborne için çalışmaya başladı. 1577'de, Türklerle ticaret yapmak için Osborne, Staper ve Anthony Jenkinson ile birlikte İspanyol şirketi kuruldu. Harborne da bu şirkete alındı. Jenkinson Rusya ve İran'a yaptığı seyahatlerden döndükten sonra Harborne ile tanıştı. Jenkinson kendisi gibi Harborne'un uzak İslam ülkelerine zorlu yolculuklar yapabilecek kapasitede bir adam olduğunu anladı. Bu iş için gerekli olan karaktere sahipti. Türkiye'ye gidecek tacirler Harborne, Osborne, Staper ve Walsingham tarafından seçiliyordu. Harborne da bu şekilde İngiliz hükümeti adına görevlendirildi. (Brotton, 2016, s. 96)

2. 2. Elçi William Harborne

Kraliçe I. Elizabeth'in Sultan III. Murad'a yazmış olduğu Latince mektubunda William Harborne'un kendini (kraliçeyi) temsilen elçi olarak görevlendirildiğini bildiriyordu. Kraliçenin tahta çıkışının 24'üncü yılı 20 Kasım 1582 tarihinde, Windsor Şatosu'nda Sultan III. Murad'a yazdığı bu mektupta öncelikle dini ifadeler ve duayla mektuba başlıyordu. Ünvanların ifade edilmesinin arkasından her zamanki gibi yine Osmanlı ve İngiltere'nin ortak inanç noktası putperestliğe karşıtlık ifade ediliyordu. Sultan III. Murad'a övgülerin ardından İngilizlere verilen imtiyazlar konusu geliyordu. Bu imtiyazlara minnetlerini sunduktan sonra, bu imtiyazlara layık olabilmek ve usulünce uygulamak, için güvenilir ve işini bilen gibi sıfatlar da kullanılarak güzel

sözler ile kendisinden bahsettiği William Harborne'u elçi olarak görevlendirdiğini bildiriyordu. Kendisinin Osmanlı topraklarında yapılacak ticari faaliyetlerin yürütülmesinde her türlü yetkiye İngiltere adına sahip olduğunu ilave ediyordu. (Hakluyt, 1927, s. 221-222)

Kraliçenin mektubundaki Osmanlı sultanı için övgü dolu sözlerinin akabinde İngiltere William Harborne' a bu işleri yürütme görevi vererek ayrıcalıkların kendileri için önemli olduğunu vurgular gibiydi. İngiltere o dönemde üç kıtada hüküm süren Osmanlı ile ticari ittifak kurarak siyaseten de Osmanlı'ya yaklaşmış oldu. Böylelikle Avrupa'nın en güçlü devleti İspanya'ya karşı hayatta kalma mücadelesi veriyor ve dolayısıyla ilerde 1800 lerin en büyük devleti olma yoluna doğru kararlılıkla ilerliyordu.

Ağustos 1578'in başlarında, Vadisseyl muharebesinin hemen öncesi, Harborne, Joseph Clements bir hizmetçi eşliğinde İstanbul'a dört aylık bir kara yolculuğuna çıkmadan birkaç hafta evveli Almanya üzerinden Polonya'ya gittiler. Harborne, Polonya Lvov'da görevli kayınbiraderi John Wight ile birlikte bir Osmanlı diplomatı olan Ahmed Çavuş ile tanıştı. Burada Polonya ile yeni Türk padişahı III. Murad arasındaki diplomasi trafiğini yürüten Ahmed Çavuş'un diplomatik kervanına katılma fırsatını yakaladı. Harborne ve Ahmed Çavuş'un diplomasi ekibi, Jenkinson'ın önerdiği Moldovya, Bulgaristan ve Romanya üzerinden İstanbul'a giden yolu izlediler. 28 Ekim 1578'de Osmanlı başkentine geldiler. (Hakluyt, 1927, s. 168-169; Burian, 1951, s. 1-41)

2. 3. Harborne ve İstanbul

Dünyanın en büyük imparatorluk başkentlerinden biri olan bu şehir, 1453'te Sultan II. Mehmed'in fethettiğinden beri tanınmayacak kadar değişmişti. Resmi olarak adı Konstantiniyye olmasına rağmen artık İstanbul diye isimlendiriliyordu.. Yüzyıllar boyunca Osmanlı ifadesiyle, Kostantiniyye ya da Hıristiyanların deyişyle Konstantinopolis fethedildiğindeki nüfusu 50.000 den 300.000-500.000 arası olmuş,

çöküş ve kuşatma altındaki bir Bizans kentinden, İslam dünyasının başkentine dönüşmüş, canlı, çok etnik yapı ve çok dinli bir şehre dönmüştü. Harborne geldiğinde, nüfusu Londra'dan (200.000), Paris'ten (220.000), Napoli'den (280.000) ve Venedik'ten (160.000) çok daha fazla idi. Fatih Sultan Mehmed, tamamen siyasi ve ticari gerekçelerle kozmopolit bir başkent inşa etmişti. Yarısından çoğu İslam dini mensubu üçte biri Hristiyan ve çok az sayıda Yahudilerden oluşan çeşitli etnik ve dini kökenlerden gelen tüccar ve zanaatkarların yerleştirilmesi yoluyla bu başkenti yeniden iskân etmişti. Yunanlı ve Ermenilerin yanısıra, yakın zamanda fethedilen Balkanlar'dan sürülen çeşitli toplulukları da içinde barındıran bir şehir olmuştu. (Çelik, 1993, s. 22-29)

Bir Hristiyan olarak Harborne, muhtemelen Hristiyanlıkla ilgili dini sembollerin İslami motiflerle değiştirilmesi karşısında burukluk hissetmiş olabilir. Mesela, Sultan Mehmed ikonik Ayasofya Rum Ortodoks Katedralini camiye dönüştürmüştü. Haliç'e bakan tarafta devletin uzun süre yönetileceği idari ve askeri kurumların yer aldığı Topkapı Sarayı, (Armağan, 2011, s. 153) Fatih Camii ve külliyesi, bedestan, bir sürü hanın yapıldığı Haliç'in kuzey tarafında, heybetli Ceneviz kulesiyle özdeşleşen Galata adı verilen, Hristiyan ve Yahudi tüccarlarla iskan edilen ticari bir bölge oluşturulmuştu. Böyle gösterişli yapılarla şehri farklı bir kimlik ve silüete bürünecek şekilde yeniden inşasını görmek Harborne'u karışık duygulara götürmüş olmalıydı. Harborne'nun bulunduğu İstanbul o dönemde böyleydi. Fatih Sultan Mehmed'in hükümrânlığı altında 190 cami, 24 medrese (okul), 32 hamam (hamam) ve 12 pazar inşa edilmişti. Böylelikle İstanbul bir Rum Ortodoks kentinden Müslüman bir şehre dönüşmüştü. Sultan Süleyman döneminde kentsel dönüşüm, özellikle Mimar Sinan'ın olağanüstü başarıları sayesinde daha da belirginleşti. Harborne'un gelişinden yirmi yıl önce Mimar Sinan İstanbul'da Şehzade Camii, Süleymaniye Camii ve Külliyesi de dahil olmak üzere yaklaşık 120 bina inşasını çöktürmüştü. (Çelik, 1993, s. 22-29)

Fakat çok karmaşık bulduğu Osmanlı siyasi bürokrasisi ve hiyerarşisi de Harborne'u afallatmıştı. İlk yaşadığı sorun iletişim sorunuydu. Harbourne, Osmanlı mevkidaşlarıyla Latince veya İtalyanca yazıştı. Bu yazışmalar daha sonra Türkçe'ye çevrildi. Çeviri suistimallerin ortaya çıkmasına ve yanlış anlamalara yol açtı. Başkentte yaşayan yabancı misyon şeflerine göre Osmanlı sarayında yetkili bir kimseyle görüşme ayarlamak çok zordu. Yabancı devlet adamlarının Osmanlı resmi dairelerine girebilmeleri için bir sürü prosedür, karmaşık hiyerarşik ve bürokratik aşamalar ve özel bir tören gerektiriyordu. Harborne'un ilk işi, yetmiş üç yaşındaki sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ile diyalog kurmak oldu. Boşnak kökenli Sokollu Mehmed Paşa, 1565'te Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlığına atanmadan önce Osmanlı saflarında hızla yükselen bir devşirme idi. Harbourne gelmeden önce üç farklı padişah döneminde sadrazamlık yaptı. Daha sonraları Sultan III. Murad'ın annesi Safiye Sultan ile sert bir güç mücadelesine girdi. Saraydaki işleyişten bihaber olan Harborne, İstanbul'da bürokratik hiyerarşide çok kötü bir başlangıç yaptı. Sokollu Mehmed'e bir dilekçe yazıp gönderdi. İlk defa bir yabancı tarafından bir sadrazama dilekçe yazılıyordu. Günümüze kadar gelen bu dilekçede ayrıntılı bir şekilde İstanbul'da yaşadığı sorunları yazmıştı. Harborne dilekçeyi İtalyanca yazdı ve ardından bir tercüman aracılığıyla Dîvân-ı Hümâyün'a sundu ve burada Türkçe'ye çevrildi ve Sokollu Mehmed'in görüşüne sunuldu. Harborne, dilekçesinde, İstanbul'a geldikten birkaç hafta sonra Lvov'daki mallarını ve parasını kendisine getiren hizmetçisinin İstanbul'a geldiği gün soyulup öldürüldüğünü 4.000 duka (1.300 sterlin) parasının ve mallarının çalındığını yazıyordu. (Skilliter S. A., 1977, s. 45) Ortalama bir İngiliz gemisinin kargosunun yaklaşık 7.000 £ değerinde olduğu düşünüldüğünde kaybın büyüklüğü ortaya çıkıyor. Çalınan mallar ise yünlü kalın kumaş ile birlikte papalığın satılmasını yasakladığı kalay ve kurşundu. Harborne, mallarının yanı sıra uşağının katillerinin de nerede olduğunu bildiğini ve üstelik hırsızlar malların nerede olduğunu itiraf ettikleri halde Türk çavuşlarının hiçbir

şey yapmadığını yazıyordu. Daha sonra ilginçtir ki sözkonusu hırsızlar ölmüştü. (Skilliter S. A., 1977) O kadar şikayet içeren ifadelerden sonra, Harborne dilekçesini Osmanlı hakimiyetindeki Doğu Akdeniz'de güvenli ticaret ve kurşun ihraç etme izni talebiyle bitirmişti. Harborne aynı anda hem sorununu çözmeye çalışıyor hem de işini görmeye çalışarak tuttuğunu koparan ve mücadelecî yönünü de göstermiş oluyordu.

Bu olayın nasıl sonuçlandığına dair elde bilgi yok. Ne Harborne'un müteakip mektupları ne de Dîvân-ı Hümâyûn kayıtlarında bu konunun bahsi geçmiyor, kayıpları telafi edildi mi bilinmiyor. Ticarete devam ettiğine göre muhtemelen zararı telafi edilmiştir diye bir tahmin yürütülebilir. Haklıyız kesinlikle Harborne'un zararını daha büyük bir kâra dönüştürdüğüne inanıyordu. Harborne çok akıllıca ve bir o kadar da temkinle hareket etmiş olmalı ki, birkaç ay içinde sadece Büyük Türk'den kendisi için önemli ayrıcalıklar koparmakla kalmadı aynı zamanda Kraliçe I. Elizabeth'e onure edici ve dostane mektupların gönderilmesini de sağladı. (Brotton, 2016, s. 100)

2. 4. Kraliçe'nin Harborne'a Yardım Arayışı

Ahitname şartlarına göre, ayrıcalık tanınan devlet Osmanlıya bağlılığını samimiyetle devam ettirdiği müddetçe, bu ahidnamenin geçerli olacağı üzerine vurgu yapılır. (Kütükoğlu M. , 1988, s. 536-540) 1581 yılının Nisan ayında Bark Roe adlı İngiliz bandıralı bir gemi, İngiliz tebaası Yunanlılara karşı korsanlık eyleminde bulunmuştu. Bu tamamen Harborne'un bilgisi dışında olmuştu. Hemen akabinde Osmanlı yetkilileri İngilizlere verilen kapitülasyonları iki yıl iptal etti. 1581 Haziran ayında kraliçe III. Murad'a özür dileyen bir mektup göndermek zorunda kaldı. (Maclean, 2007, s. 41) William Harborne bu durumu çözmek için İstanbul'a geldi. Kendi hakkında da güvenilmez söylentileri ile karşılaştı. Durum sandığından da karmaşık bir hal almıştı. Aşağıda bahsi geçen bu mektup da bu sorunun çözümü için gönderilmişti. Kraliçe I. Elizabeth yine 1582 de Sultan III. Murad'a bir mektup

göndermişti. Mektubun içeriği kısaca ticari imtiyazlara teşekkür etmek ve Harborne'a görevinde yardım ile Mustafa Çavuş'a terfi ricasında bulunmaktı.

Mektupta kraliçe her zaman ki gibi öncelikle Tanrı'nın gücüne kudretine vurgu yaparak; onun lütfuyla dininin en fazla savunan, putperestliğe karşı olan biri olduğunu yazıyordu. Arkasından III. Murad'a övgü ifadeler geliyordu. 1580 yılında yapılan anlaşmaya göre, tebaasının güven içerisinde Osmanlı topraklarına rahatça girip çıkabilme, ikamet edebilme ve ticari faaliyetlerini rahatça yerine getirebilme ayrıcalıklarına sahip olmasının onlar için gerçekten çok büyük bir lütf olduğu belirtiliyordu. Bu lütuflar için tekrar minnattarlığını ifade ederek bu ayrıcalıkları istismar etmeyeceklerini dile getiriyordu. Elçisi William Harborne'in görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için kendisine yardımcı olunmasını rica ediyordu. Ayrıca kendilerine Mustafa Çavuş'un çok yardımcı olduğuna dair övgü dolu sözler sarfederek, görevinde yükseltilmesini rica ediyordu. Aradaki ticaretin her iki ulus için çok güzel olacağını ifade ettikten sonra, yukarıdaki ricalarını yineleyip Tanrıya dua ile mektubunu bitiriyordu. (Hakluyt, 1927, s. 224-227) Bu ticari ayrıcalık anlaşmasının İngiltere için çok önemli olduğu görülebiliyor. Bu ayrıcalıklar sayesinde dünyaya açılabiliyor, Avrupalı devletler arasında varlığını kabul ettirebiliyordu. Mustafa Çavuş'un bu ilişkilerde İngilizler için çok önemli bir yerde bulunduğu ve yine İngilizler açısından bu ittifaka katkısının büyük olduğu görülüyor.

Avusturya büyükelçisi Joachim von Sinzendorf, elçi olarak İstanbul'a atandığından beri Harborne'a hiç güvenmiyordu. Viyana'daki Habsburg sarayına, Harborne adında bir tüccarın İngiltere kraliçesinin bilgisi dahilinde İstanbul'da ticaret yapmaya başladığını haber verdi. Avusturya elçisi, I. Elizabeth'ten resmi olarak görevlendirildiğine dair bir belge olmamasına rağmen, Harborne'un ticari anlaşmalar yapabilmek için çabalar sarfettiği; bunun için Sokollu Mehmed'e üç kaftanlık en iyi İngiliz kumaşından hediye verdiğine kadar Harborne hakkında her detayı biliyor ve

istihbarat konusu yapıyordu. Hediye Hakluyt'un kitabında Avusturya elçisi tarafından rüşvet olarak ifade ediliyordu. Bu yoruma biraz açık bir durum olabilir. İyi niyet ifadesi ve diyalogu başlatmak için yapılabilecek bir davranış olarak da görülebilir. Tercüman Mustafa Çavuş vasıtasıyla Harborne'un kraliçeye sultandan bir mektup götürmek istediğini öğrenen Sadrazam'ın "Hayırdan öte bir şey olmaz" sözlerini söylediğine kadar büyükelçi Avusturya'ya Harborne hakkında istihbarat verdi. O dönem Avusturya'nın İngiltere'nin Osmanlı ile diyalog girişimlerinden rahatsız olduğu açık bir şekilde görülüyor.

Sokullu Harborne'un ayrıcalıkları almasının yanında bir de kraliçesine padişah'tan bir mesaj götürme konusunda kendi başına hareket etti. Harborne kraliçeden bir mektup da getirmemişti. Teamüller gereği sultan kendisine mektup gelirse karşılık verirdi. Bu durumda Sokullu sultandan kraliçeye mektup yazmasını isteyemeyeceğini düşünmüş olmalı. Hem sonra İngiltere Osmanlı'nın önemseyeceği kadar büyük bir devlet olmadığını da düşünmüş olabilir. Muhtemelen ona göre bu yüzden padişahı bu konuyla meşgul etmeye gerek yoktu. Bunu kendisinin de yapabileceği bir iş olarak görmüş olmalıydı. Çünkü Osmanlı dönemin cihan devletiydi. Hiçbir hükümdar Osmanlı sultanı ile eşdeğer olamazdı. İngiltere kraliçesi protokol olarak Osmanlı sultanından daha aşağı statüde olduğu anlayışı böyle bir yaklaşımı getiriyor olmalıydı. Büyükelçiye göre Sokollu rüşvet almış ve padişah'tan habersiz kraliçeye mektup yazmıştı. Yine elçi, Harbourne'un hediye kisvesi altında verdiği bir kumaş parçası karşılığında kraliçeye resmi mektubun yanı sıra değerli ticari hakları elde ettiği için şanslı olduğunu düşünüyordu. Nitekim Hammer, Sokollu'nun Batılı devletlerle müzakere yürütüp anlaşmalar yaparak ülkenin çıkarlar kazanmasına hizmet etmekten daha ziyade kendi çıkarlarını daha fazla gözettiğine değinir. (Hammer, 1329-1337, s. 39-40) Sokollu "Padişah ancak kendisine bir mektup yazıldığında yanıt verir" protokol kuralını umursamamış ve görmezden gelmişti. Bunun olası nedenlerinden yukarıda bahsedildiği

gibi Sokollu Mehmed Paşa kendisine bu konuda çok güveniyor olmalıydı. Padişah kendisine bunu hissettirmiş olmasa böyle bir girişimde bulunması imkansız olurdu. Sadrazam, İngilizlerin Lüteriyen ve iyi insanlar olduğu için bir üst düzey görevliden sultan namına mektub yazmasını istedi. Bütün bunlardan sonra Avusturya elçisine göre bu mektup ile artık III. Murad Batı Avrupa'ya ayak basmış ve İngiltere'de güvenli bir limana sığınmış oluyordu. Elçi, bu ahitname ile iki tarafın Türk-Protestan ittifakı kurarak Katolik dünyasına karşı büyük bir komplonun parçası olduklarını da düşünüyordu. Bununla birlikte, Harborne'un bu girişimlerinin Osmanlı makamlarıyla dostane ticari alışverişi resmileştirdiğini anlamış görünüyor. (Skilliter S. A., 1977, s. 63)

İlk mektubu aslında III. Murad'ın bilgisi dışında William Harbourne kendisi yazdırtmıştı. (Allinson, 2012, s. 132) Bu mektubu başka mektuplar da takip etti. Bu Osmanlı padişahı ile bir İngiliz hükümdarı arasında 17 yıl sürecek mektuplaşma ile başlatılan ve sürdürülen ticari ve siyasi bir iş birliğiydi. 1579'un başları ve Mart ayının ortasında, Sokullu tarafından Sultan Murad adına Dîvân-ı Hümâyun'da bir mektup yazdırıldı. Mektup divanî hatla, şiir ve saray dili olan Fasih Türkçe olarak bilinen Osmanlı Türkçesinin özel bir çeşidi kullanılarak yazılmıştı. Büyük bir kağıda mürekkeple yazılmış, üzeri altın yaldızla kaplanmış ve ayrıntılı bir tuğra veya kaligrafik monogramla mühürlenmişti. Mektup, "Anletar¹² bölgesinin kraliçesi olan Elizabeth'e emir" olarak hitap edilen standart bir Osmanlı hüküm veya emir adı verilen belge çeşidi idi. (Skilliter S. A., 1977, s. 49) Harbourne, Mustafa Çavuş'un yardımıyla Londra'da okunmak üzere mektubu Latince'ye çevirdi. Ortak iletişim dili olarak Latince'nin kullanıldığı görülüyor. Osmanlı daha henüz İngilizce'ye aşina değildi. İngiltere ve dolayısıyla İngilizce de Osmanlı için yabancıydı. Bu resmi ilişkilere doğru hızla atılmış bir adım olarak görülebilir. Osmanlı bu iş birliğini başlatmış gibi görünse de talep İngiltere'den gelmişti.

¹² İngiltere

2. 5. Mustafa Çavuş'un Kraliçe ve Avrupalı Diplomatlarla İlişkisi

Eylül 1579'da Konstantinopolis'ten Londra'ya gelen tek mektup III. Murad'ın mektubu değildi. Harborne'nun tercümanı Mustafa Çavuş da Osmanlı protokol teamüllerine aykırı bir şekilde kraliçeye mektup yazdı. Bir tercümanın kraliçeye mektup yazması cüretkarlık veya küstahlık olarak görülebilir. Mustafa Çavuş yazdığı mektupta, I. Elizabeth'i Sultan III. Murad ile bir "birlik ve kutsal ittifak" kurmaya teşvik ederek Müslümanlar ve Protestanlar arasındaki potansiyel dostluğa değiniyordu. Kullandığı "majesteleri yüce kraliçe" hitabıyla, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında dostluğu teşvik etmek istediğini yazmıştı. Sadece kraliçenin tüm Hristiyanlar arasında en doğru Hristiyan inancına sahip olduğunu bu nedenle, diğer Hristiyanların kraliçeye antipati duyduğunu ellerinden gelse ona her şekilde zarar vermeye çalışacaklarını ifade ettikten sonra bütün dünya hükümdarlarının ittifak yapmak istedikleri dünyanın en güçlü imparatoru Sultan III. Murad'la kraliçenin ittifak etmesi durumunda kraliçenin bundan çok istifade edeceğini düşündüğünü de yazdı.

Tabi daha önce belirtildiği gibi, Mustafa Çavuş gibi statü olarak aşağıda olan birinin kraliçeye mektup yazması "onun ne haddine" diye düşünülebilir. Nitekim İngiliz literatüründe bu şekilde algılanıyor. Fakat, 16. Yüzyıl "Türk asrı ve Muhteşem Yüzyıl" olarak biliniyor. Avrupa'da ve dünyada Osmanlı "Great Turk" diye tanınıyor. Osmanlı padişahına "Grand Signior" deniyor. Doğal olarak bu durumda Mustafa Çavuş'un hem bir Osmanlı tebaası olarak hem de bir üst düzey Osmanlı bürokratı olarak ne kadar kendine güvendiğini de gösteriyor. Çünkü rahatlıkla bir kraliçeye mektup yazarak ona tavsiyelerde bulunarak, kendisinin bütün dünyanın en güçlü devletinin bir mensubu olduğunu düşünmüş olmalı. Buna bakarak o dönemde Osmanlı tebaası olmanın ne kadar muteber olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tıpkı bugün Amerikan vatandaşlığının veya Avrupa vatandaşlığının dünyadaki algısı gibi. Amerika ve İngiltere gibi İngiliz milletler topluluğundan bir ülkeye gitmek vize almak çok zordur ama aldıktan sonra

bütün ülkelere kolay giriş çıkış yapılabiliyor. Eğer vize talebiniz reddedilir ve bu da pasaporta işlenirse, o zaman diğer ülkelere de giriş çıkışta sorun yaşanıyor. İngiltere'nin Osmanlı gözündeki o dönemki statüsünü de bir bakıma gözler önüne koyuyor. Bilhassa batılı kaynaklara göre Mustafa Çavuş'un bu cüretkar davranışına rağmen, mektup Burgley adında resmi bir İngiliz görevlisi tarafından gayet ciddi bir şekilde dosyalandı ve notlar eklendi. Bu sadece Mustafa Çavuş'un bakış açısını değil aynı zamanda İngiltere'nin de meseleye bu şekilde bakıyor olduğunu da gösteriyor. Yani kraliçe ve yetkililer Mustafa Çavuş'u Osmanlı olduğu için muhatap alıyor. Üstelik bu mektuba kraliçe bizzat cevap yazıyordu. Mustafa Çavuş'u küstah bulanların kraliçenin M. Çavuş'un mektubuna karşılık vermesi konusunda ne diyecekleri ayrı bir merak konusudur.

I. Elizabeth, ilk mektubunun gelmesinden sadece birkaç hafta sonra Ekim ayında Mustafa Çavuş'a cevap yazacak ve ondan İngiliz esirlerin serbest bırakılması için yardım etmesini isteyecekti. Görüldüğü gibi Mustafa Çavuş'a cüretinden dolayı kızmak bir yana kraliçe ondan yardım isteyecek kadar Mustafa Çavuş'u önemsiyordu. Hatta kraliçe padişaha yazmış olduğu bir mektubunda Mustafa Çavuş'un iki ülke arasındaki iş birliği konusunda katkılarına, gayretlerine dem vurarak görevinde yükseltilmesini rica ediyordu. Kraliçe Katolik tehdidi altında çaresiz hissettiği için duygularından ziyade akılla hareket ediyor demek yanlış olmayacaktır. Osmanlının yanında olmasının ona gerçekten büyük yararı olacağına gayet farkında olduğu anlaşılıyor. Osmanlıya yaklaştıran bir fırsat yakaladığında, bu fırsatı kaçırmadan hemen kullandığı söylenebilir. Kraliçenin M. Çavuş'a yazdıklarını şu şekilde özetleyebiliriz: Kraliçe, 15 Mart tarihli Mustafa Çavuş'un mektubunu aldığını ve aynı zamanda William Harborne'un kendisine Mustafa Çavuş'un İngiliz tebaasına gösterdiği olumlu yaklaşımını iletildiğini de ifade ediyordu. Sultan Murad hazretlerinin Osmanlı hakimiyetindeki topraklarında İngiliz tüccarların bağımsız bir şekilde ticaret yapabilmelerine izin verdiği için

minnettarlıklarını dile getirip ve iyi niyetlerin karşılıklı olmasını talep ediyordu. Mustafa Çavuş'un iyiliği sayesinde ilişkilerin çok yol aldığını belirttikten sonra diğer devletlerin tebaasına ve tacirlerine tanınan kolaylıklardan tüm İngilizlerin de yararlanmalarını istediklerini bu yüzden kendisine mektup yazdıklarını söylüyordu. "Sultan hazretlerine minnettarlığımızı ifade ediyor ve birkaç kişiye verdiği iznin aynısını tüm tebaamıza da vermesini rica etmek için, ve bunun karşılığında egemenliklerimizdeki kendi tebaasına da aynı şekilde özgürlük vaat ettiğimizi belirtiyoruz. Bu isteğimizi sultan hazretlerine iletmemiz konusunda bize yardımcı olmanızı sizden rica ediyoruz. Bir de kadırgalarınızda tutsak olan bazı tebaamızın özgürlüğü için onların serbest kalmasını destekleyerek bize iyi niyetinizi göstermenizi de istirham ediyoruz.¹³ (Brotton, 2016, s. 103) gibilerinden ifadelerle mektup sona eriyordu. Böylelikle tutsakların serbest bırakılmasını isteyen I. Elizabeth, Osmanlı siyasi meşruiyetini uluslararası (yazılı olmasa da) hukuka göre zımnen tanımış oldu. (Allinson, 2012, s. 131-150) Bu daha önceden hiç yaşanmamış olan İngiliz-Osmanlı ittifakının geleceği için son derece önemliydi, özellikle de papalık tarafından aforoz edilmesinin kraliçeyi Avrupa'nın geri kalanından ne kadar uzak tuttuğu düşünüldüğünde.

İstanbul'da yerleşmiş Avrupalı tüccarlar ve diplomatlar, her iki tarafa oynuyor gibi görünen Mustafa Çavuş tarafından bilgilendirilen İngiliz tacirlerin bağımsız ticari ayrıcalık almaları karşısında çok rahatsız oldular. Mustafa Çavuş bir Osmanlı tercümanı olarak yabancı devlet şefleriyle yakın bir diyalog içindeydi. Avrupalı devletlerinin ilişkilerini Osmanlı çıkarları lehine yönlendirmek için her türlü davranma hakkının olması gayet olağan bir durum değil midir? Diplomaside böyle durumlar hiç yadırganmaz. Üstelik İngiltere uzak bir coğrafyada olmasından dolayı Osmanlı ile ticaret yapmak İngiltere için hem zor hem de tehlikeli idi. Buna rağmen, Osmanlı

¹³ Bkz. (CSPF, vol. 14: 1579-1580, no.71, p.77)

Devleti ile menfaatleri icabı ilişki kurma gereği duyuyordu. Çünkü ait olduğu coğrafya kendisine arkasını dönmüş olduğu gibi bir de varlığına tehdit oluşturmuyordu. Kendisine kültürü, dini yabancı ve çok uzak diyarlarda olan bu ülke ile iş birliği İngiltere'nin hayatta kalmasının formülüydü. Eylül 1579'da II. Philip'in Londra büyükelçisi Mendoza, Harborne'a adamlarından biri olan Joseph Clements'in yakın bir zamanda bir Türk'le birlikte İngiltere'ye gittiğini bildiriyordu. Mektubunda bu kişilerin Türk sultanından kraliçeye sıcak ve samimi ifadelerin olduğu bir mektup getirdiklerini belirtiyordu. Mendoza İspanya kralına mektubun içinde İngilizlere özel ticari ayrıcalıkların verildiği istihbaratını veriyordu. Bunun yanı sıra İspanyol elçi II. Philip'e göndermek için sultanın kraliçeye yazdığı bu mektubun bir kopyasını almaya çalışacağını da yazıyordu.” (Skilliter S. A., 1977, s. 51) Mendoza'nın tüm istihbaratı muhtemelen Mustafa Çavuş'tan almıştı. Görünüşe göre Mendoza, III. Murad'dan Harbourne ve ortakları tarafından elde edilen, İngiliz-Osmanlı ittifakının önemini gösteren ve bununla birlikte daha yakın ticari ilişkiler umudunun dile getirildiği bu mektubun Latince çevirisini okumuştur. Ama Mendoza'nın bahsettiği Türk elçisinin Londra'ya geldiğine dair bir kayıt yok. Bununla birlikte, hem Sinzendorf hem de Mendoza'nın tepkilerine bakılınca, İstanbul'da İngiliz tacirlerinin çok etkili olmasının ve bunun muhtemel siyasi sonuçlarının Habsburgları nasıl tedirgin ettiği görülüyor. Sadece iki ay sonra Mendoza, II. Philip'e bu korkuların yersiz olmadığını yazdı. 28 Kasım'da "Bu kraliçe, Türk'ten Fransa aracılığı ile bir mektup daha aldı" diye yazdı. Bu mektup günümüze ulaşmadı, ancak Mendoza ulaştığı istihbarata göre, İngiltere'ye verilen birçok ayrıcalığa ek olarak, Sultan III. Murad mektubunda ülkesine karadan veya denizden gelen İngilizlerin iyi bir şekilde karşılanacağını vaat ediyordu ve kraliçenin dostluğu ve sadakati isteniyordu. Ayrıca Fransa kralıyla olan dostluğu nedeniyle, kraliçenin erkek kardeşi Alençon Dükü ile evliliğini duymaktan memnun

olacağını söylüyordu. ¹⁴ (Brotton, 2016, s. 104) I Elizabeth'in Alençon'la yakınlığı demek Fransa İngiltere ittifakı anlamına gelir. Buna Osmanlıyı da ekleyince doğal olarak bu da akla Akdeniz ticaretinin İspanya ve Avusturya için zora girmesi demektir.

Mendoza mektubunda Türkler için çok değerli olan kalaydan dolayı İngilizlerle iş birliği yaptığını çünkü Türklerin kalaysız silah kullanmadığını belirtiyordu. Mendoza'nın gözlemine göre İngilizlerin, sadece bu kalay ticareti ile Levant denizinde iyi kazanç sağladıkları üzerinde de duruyordu. Mendoza büyük bir ihtimalle bu istihbaratı yine Mustafa Çavuş'tan öğrenmişti. Mendoza beş İngiliz gemisinin çoktan İstanbul'a doğru yola çıktığını ve onlardan birinde, ne miktarda olduğunu tam olarak bilmediği ama tahminen yirmi bin kron değerinde bir yük olduğu haberini de veriyordu. İspanyol elçi kâfir olarak addettiği Türklere bu kalay gönderme işinin dine aykırı olduğunu belirtiyordu. Mendoza II. Philip'ten böyle yüklü bir geminin Messina ışığını¹⁵ geçmesine izin vermemesini istiyordu. İspanya temsilcisi Tanrı ve Hıristiyanlık adına, Sicilya valisine bu işe engel olması gerektiğini belirttikten sonra İngilizlerin bu yükü beraber Palermo limanına uğrayacaklarını, orada kalaya el konabileceğini dile getiriyordu. (Brotton, 2016, s. 104)

Mendozanın istihbaratı bir ay sonra, daha da fazla sayıda 'çan metali ve kalay taşıyan' geminin Sakız Adası'na yöneldiği bilgisini vererek devam ediyordu. (Brotton, 2016, s. 105) Bu, Protestanlık ve İslam'ın putperest karşıtı inançlarının bir araya gelmesinin sonucuydu. Kraliçenin onayıyla Protestan İngiliz tüccarlar, Katolik kilise binalarından metalleri (kurşun çatılar ve çan metalleri dahil olmak üzere) kaldırıyor ve Katoliklere karşı savaşan Müslümanları silahlandırmak için İstanbul'a gönderiyorlardı. Ekim 1579'un sonlarında I. Elizabeth, hem Sultan III. Murad'ın hem de Mustafa

¹⁴ Bkz. (CSPS, cilt 2: 1568-1579, no. 609, s. 705-706)

¹⁵ Sicilya'yı Türk işgalinden korumak için 1546'da V. Charles tarafından inşa edilen bir gözetleme kulesi.

Çavuş'un mektubuna yanıt göndermişti. "İngilizlere Verilen Ticari Ayrıcalıklar" başlığı altında daha önce içeriği verilen kraliçenin Murad'a yazdığı mektubun başlangıcı, Protestanlık ile İslam arasındaki sözde ortak noktalar hakkında şu minvaldeki ifadeleri kapsıyordu: "Elizabeth, göğün ve yerin tek Yaraticısı Tanrı'nın lütfuyla, İngiltere, Fransa ve İrlanda'nın güçlü Kraliçesi, Hıristiyanlar arasında yaşayan her türlü putperestliğe karşı Hıristiyan inancının yenilmez ve güçlü savunucusudur. Türk İmparatorluğunun en güçlü hükümdarı, tek ve her şeyden önce Doğudaki İmparatorların arasında en egemen hükümdar olan imparatorlar imparatoru ve kimsenin kendisini alt edemediği yönetici Sultan III. Murad Han'a selamlar, nice mutlu ve şans dolu yıllar (temennisıyla)." (Hakluyt, 1927, s. 171)

Osmanlıların 'Lüteriyenler' olarak adlandırdıkları İngilizlere ticari imtiyazlar vermelerinde putperest karşıtı olmalarının büyük payı vardı. I. Elizabeth ve danışmanları, kraliçenin kendisini putperestliği reddeden dindar bir hükümdar olarak nitelemesinin sağlamış olduğu faydaları gördüler. Onun dini açıdan kimlik bilgilerini böyle ifade ettikten sonra, ticaret ayrıcalıklarının "genel olarak tüm tebaamızı kapsayacak şekilde genişletilmesi" şeklinde isteğini belirtiyordu. Karşılık olarak onlar da Türklerin İngiltere'ye giriş çıkış yapmalarına izin vereceklerini dile getiriyordu. Mektup son bir istekle sona eriyordu. Sultan Murad'ın 'bize ve milletimize olan büyük sevgisi bize, kadırgalarınızda köle ve tutsak olarak tutulan bir kısım tebaamız adına da yalvarma ve aracılık yapma cesaretini veriyor.' şeklinde sözlerle kraliçe esirlerin serbest kalmaları, ve kraliçeye karşı hizmetlerinden dolayı, görevlerine göre özgürlüğe kavuşturulmaları talebinde bulunuyordu Kraliçe sultanın merhametini övmek ve sultana (sadece ve sadece her şeyin ve tüm insanların üzerinde olan) Tanrı'ya dua etmek için bundan daha güzel bir neden olmadığı belirtiliyordu. İlgili esirler muhtemelen iki yıl önce Cezayir açıklarında ele geçirilen iki İngiliz gemisi olan Peter ve Swallow'un mürettebatıydı. Bazıları için bu talep, kadırgadaki kölelerin ya da esirlerin sahibi Türk

Amiral Kılıç Ali Paşa gibi çok güçlü birinin düşmanlığının kazanılması anlamına gelirken İngiliz esirler için kurtuluş anlamına geliyordu.

Her iki taraf da daha yakın bir ticari ve siyasi ilişkiye doğru ilerliyorken, Harborne beklenmedik bir sorunla karşı karşıya kaldı. 1579'da Sokullu Mehmed Paşa Topkapı'nın Divân-ı Hümâyün odasında, dilekçeleri dinlerken Bosnalı bir meczup aniden ileri atıldı ve onu bıçaklayarak öldürdü. Peçevi Tarihi'nde Sadrazam Mehmed Paşa'nın menfur olarak nitelenen ölüm (Hicri 8 Şaban 987= Miladi 30 Eylül 1579) haberinin Ramazan Ayı'nın 6'ncı günü (Miladi 27 Ekim 1579) tarihinde serdar ve İslam askerine geldiği ve tüm askere çok üzüntü verdiği ve hepsinin matem içine girdiği anlatılıyor. (Baykal, 1982, s. 56) Richard Knolls'un yazdığı kronikte de Sokullu Mehmed Paşa'nın nasıl öldürüldüğü detaylı bir şekilde anlatılıyor. (Knolles, The Turkish History From The Original Of That Nation to the Growth of the Ottoman Empire, 1687, s. 670-671) Nurbanu Sultan'ın bu suikast emrini verdiği dair sarayda pek çok söylentiler çıktı. Ancak bu suikastın ardındaki sebep ne olursa olsun Sokollu'nun ölümü, saray içindeki güç dengesinde belirleyici bir değişim anlamına geliyordu. Sonraki yirmi yıl içinde, on bir farklı görevlinin padişahın hareminin devlet işlerine müdahale etmesini engelleyememesi nedeniyle sadrazamlık makamının itibarını sürekli aşağıya çekecekti. Sokollu'nun getirdiği görevliler yönetimden uzaklaştırıldı ve onlarla birlikte onun daha yumuşak ve batıya dönük dış ve ekonomi politikası da gitti. (Brotton, 2016, s. 106)

Harborne Sokollu'nun ölümü neticesinde İngiliz-Osmanlı işbirliğine yönelik çabalarına vazgeçmeden devam etti. Harborne'nin kararlılık ve ustalıklı iki ülke arasındaki ticari ittifak umutlarını canlı tutmak için daha sonraki sadrazamlara yaklaşması ve hatta (diğer yabancı misyon şeflerine göre) muhtemelen rüşvet vermek için harcadığı zaman, Fransız büyükelçisi Jacques de Germigny de dahil olmak üzere diğer Avrupalı diplomatları çileden çıkardı. Üstelik Harborne resmi olarak elçi olarak

atanmamıştı henüz. Fransız bayrağı altında ticaret yaparken, Fransa'yı İspanya'ya karşı kullanmaya çalışması da işin cabasıydı. Ayrıca, Sokollu'nun ölümüne rağmen, Harborne'nun Dîvân-ı Hümâyün'da aktif olarak görüşmelerini sürdürmekte olması ve görünüşe göre, getirdiği ve daha sonra getirmeyi vaat ettiği çelik, kalay ve latten ¹⁶ yükleri nedeniyle Dîvân-ı Hümâyün'da çok itibarı vardı. Haziran ayında Germigny bütün bunlara bakarak, söz konusu İngilizin, padişahın tam ticari ayrıcalıklar elde etme hedefini yakında gerçekleştireceğinden korkuyordu. İngilizin padişahla yakın diyalogu ve III. Murad ve II. Philip arasında artan yakınlaşmanın işaretleri, Fransa'yı tehlikeli bir şekilde yalnızlığa itebileceği endişelerini doğuruyordu.

Eklerde verilmiş olan İspanya'ya name-i hümayuna göre III. Murad, İspanya ile bir barış anlaşmasının şartlarını zaten kabul etmişti ve Mayıs 1580'in sonunda, Germigny'nin Harborne hakkındaki mektubunun gönderilmesinden birkaç gün önce, İngilizlere tam ticari haklar veren bir anlaşma da imzalandı. Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu takiben 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması hükümlerine göre feshedilene kadar 343 yıl devam etti. III. Murad “Hıristiyan âleminin en onurlu İngiltere, Fransa ve İrlanda Kraliçesi Elizabeth'e” şeklindeki övgü dolu ifadeleriyle bütün İngiliz halkına ve tüccarlarına barışçıl bir şekilde ticaret izni vermeyi kabul etmiş ve ittifakı başlatmıştı. (Brotton, 2016, s. 107)

20 Kasım 1582 tarihinde Windsor Şatosunda, Kraliçe I. Elizabeth'in yazdırdığı ve elçisi William Harborne vasıtasıyla kaptan-ı derya Ali Paşa'ya Arsenal'de kadırgasında verdirdiği Latince mektupta içerik olarak şunlar yazılmıştı:

¹⁶ Pirinçten abideler yapmak için ve aynı zamanda kiliselere dekoratif eşya yapımında kullanmak için dövülerek ince tabakalar şekline getirilmiş pirince benzeyen bakır ve çinko alaşımı.

Kraliçe, Kaptan-ı Derya Ali Paşa'ya güzel dileklerini ilettikten sonra tebaasına verilen ticari ayrıcalıkları hatırlatır. Kraliçenin tebaası Osmanlı denizleri ve topraklarında emniyet içerisinde gelip gidebilecekler, ikamet edebilecekler, ticari faaliyetlerde bulunabileceklerdir. Ahidname gereği bütün bunları yaparken yetkililer kendilerine yardımcı olacaklardır. Kraliçe mektupta, Osmanlı topraklarında İngiliz tacirlere tanınan bu imkanları aynı şekilde kendi ülkesi İngiltere'de de Osmanlı tebaasına sunacaklarını dile getirir. I. Elizabeth Harborne'un İngiltere kraliçesi adına yetkilendirildiğini bildirir ve kendisine görevinde yardımcı olunması ricasında bulunur. Görüldüğü üzere kraliçe ayrıcalıklara sıkı bir şekilde sahip çıkar. Ayrıcalıkların İngiltere için çok önemli olduğu gayet açık görülüyor. İngiltere aslında kendisinin o dönemde tek çıkış kapısının Osmanlı ile yakın ilişkiler ve dolayısıyla bu ticari ayrıcalıklar olduğunun gayet iyi farkındaydı. Ticaret yapmak için okyanuslara açılmıyor ve uzakdoğuya da gidemiyordu çünkü Kafkaslar'da yine Osmanlı hakimiyeti karşısına çıkıyordu. Bunları daha önce denemişti. Bütün yollar Osmanlı'ya çıkıyordu. Levant denizinde, Akdeniz'de Osmanlı Devleti Fransa, Venedik ve Cenevizlere ticaret için ayrıcalıklar tanımıştı. Akdeniz'de başka devletler Fransız bayrağı altında ticaret yapabiliyordu. Yani Osmanlı Akdeniz'de Fransa'nın Akdeniz ticaretine hakim olmasına izin vermişti. Osmanlı Devleti Akdeniz'de İspanya ve Portekiz ile mücadele halinde idi. İspanya zaten İngiltere'nin sorunuydu. Eğer Osmanlı kraliçeye bu ayrıcalıkları vermeseydi, İngiltere böyle serbest hareket etme şansına sahip olamayacak ve Osmanlı'nın hakim olduğu pek çok Akdeniz limanında ve Osmanlı topraklarında Fransızların bayrağı altında ticaret yapmak zorunda kalacaktı. (Hakluyt, 1927, s. 228-229)

İngiltere İnebahtı deniz savaşına katılmamış olsa da, savaşta İngiliz gönüllüler vardı. Söylendiğine göre bu savaşa katılan İngiliz gönüllüler arasında Sir Richard Grenville vardı. Avrupa'da büyük yankı uyandıran İnebahtı galibiyeti İngiltere'de pek

ses getirmemişti. Yine de İngiltere ve İskoçya, savaşın galipleri şerefine eğlenceler düzenledi. Kraliçe I. Elizabeth'in sarayında 1571 ve 1572 yıllarına ait tutulmuş hesap defterleri kayıtlarında düzenlenmiş birkaç eğlenceye katılan belirgin bir Levanten ¹⁷ oyuncu kadrosunun olması oldukça manidardır. Revels-Office ¹⁸ hesap defterleri, Türkler ve Mağribliler ¹⁹ için yapılan kostüm harcamalarını göstermektedir. Tudor eğlenceleri genellikle İtalyan tarzına göre yapılıyordu. Bu zaferi bir eğlence ile kutlama fikri, sadece zaferden hemen sonra doğu Akdeniz yaşam tarzına karşı birden ortaya çıkan ilgiden daha ziyade özellikle Venedik'teki kutlama haberlerinin İngiltere'ye çoktan gelmiş olmasından kaynaklanıyordu. (Feuillerat, 1908, s. 141, 157-156, 174 180; Chew, 1937, s. 125). Kraliçe diğer Avrupa ülkelerinde eğlence olduğu için usulen bir eğlence tertip etmiş olmalı. Kraliçenin çok yönlü bir politika gütmeye çalıştığını, Avrupa'yı da tamamen yok saymadığı ve karşısına almak istememesi gayet doğal bir durum. Kraliçe aslında menfaatleri gereği oryantal bağlar kurmak zorunda kaldı. Kraliçenin kendisini Avrupa'dan tamamıyla soyutlaması mümkün değildi. Zira Avrupa'nın bir parçası olması bunda en büyük etmendi. Sağduyusu ve sükuneti ile

¹⁷ **Levanten**, Doğu Akdenizli anlamına gelen Fransızca bir ifade. Önceleri Doğu Akdeniz'de yaşayan kökleri Avrupa'ya uzanan insanları aşağılamak için Avrupa'da ortaya çıkmış, “Avrupalı insanlar gibi olmaya çalışan bunu yaparken de rüküş görünen” gibi uzun olumsuz bir nitelemedir. Bugün bile aynı anlamda kullanılmaya devam etmektedir.

¹⁸ Eğlence Ofisi

¹⁹ Moro: Mağribliler, Tarihte konum olarak İspanyol ve Portekiz'in bulunduğu yerlerde ikamet eden Müslüman halka verilen ad. Hem İspanyol hem de Arap ve Berberi orijinli olup etnik bir özelliği olmayan kimsedir. Bugün İspanyol dilinde “Faslı” anlamında söylenir.

duygularını bastırıp aklını birkaç adım öne çıkaran bir tarza sahipti. Kraliçenin bu tavrı dış politikada belirleyici bir rol oynuyordu.

W. Harborne Türk Amirali Ali Paşayı 1582 senesinde Arsenal’de kadırgasında ziyaret ederek kraliçeden kendisine mektup getirir. Özet olarak, kraliçe mektubunda Ali Paşa’dan Harborne ve İngiliz tacirlerine yardım etmesi ricasında bulunur. Tacirlere sultanın onaylı ticaret belgesi verdiğini belirtir. Paşanın tacirlerin üzerinde olan bu belgeleri görebileceğini de ilave eder. Ayrıyeten Harborne’un İngiliz ticari gemilerinin yetkilisi olduğunu da bildirir. Şöyle ki:

Büyük Müslüman Sezar'ın Amirali Alli Bassa (Ali Paşa) 'ya, sağlık ve bol şans diliyoruz. Güçlülerin en güçlüsü Müslüman sezarınız, merhametlilerin en merhametlisi lordunuz tarafından İngiliz tebaamıza bazı imtiyazlar verildiği ekselanslarının bilgisi dahilinde olmalı. Buna göre onlar İslam imparatorluğunun tüm eyaletlerinde güvenli bir şekilde kalabilir ve ticaret yapabilir. Ayrıca, Fransız, Polonyalı, Venedikli ve Alman tacirlere daha önce bu ayrıcalıklar verilmişti. Bu nedenle, bizim temsilcimiz olarak seçtiğimiz ve yetenekleriyle gurur duyduğumuz William Hareborne bizi ve tebaamızı o yerlerde temsil etmesi için vekil olarak, tanınmış İstanbul şehrine gönderdik. Büyük hükümdar ile birlikte komuta edeceğiniz işler için siz ekselansları William Harborne ile iş birliği yapabilirsiniz. Filonuzun desteği ve yardımlarıyla denizlerinizde ve limanlarımızda soygun ve yaralanmalara karşı güven içerisinde olmayı rica ediyoruz. Çünkü yüce sultan hazretleri bunu bizim vekillerimize ve tüm İngiliz tebaamıza vaad etmişti. Onaylanmış belgelerin içeriğine bakıldığında bunlar açıkça görülecektir. Bu nedenle, siz ekselansları yetki alanınızdaki tüm limanlarda tebaamıza yardımcı olun lütfen. Aynı şekilde diğer yerlerdeki yetkililer de tebaamıza mümkün olduğu kadar dostça muamele etsin. Ayrıca işlerimizin kolayca yürümesi için tüm İngiliz filo ve gemilerinin kaptanları William Harborne’un emri altındadır. Biz de aynı şekilde, sultan

hazretlerinin tüm tebaasına, okyanus denizlerimize veya bizim yönetimimize tabi olan herhangi bir yere gelirlerse, her türlü insanlıkla davranacağız....

(Anlaşma gereği) Temsilcilerimiz kendilerine uygun bir şekilde sağlıklı ve mutlu olarak yola çıkmalıdır. Kurtarıcımız İsa Mesih'in yılı, 1582, Kasım ayının yirminci gününde Windsor kalemizde yazıldı. Saltanatımızın yirmi dördüncü yılı. (Hakluyt, 1927, s. 228-229)

Öyle görünüyor ki kraliçe ayrıcalıklardan en güzel şekilde yararlanmayı istiyor. Sultan başta olmak üzere, yetkili kişilerden bu konuda yardım talep etmekten kaçınmıyor. Kraliçe Osmanlı denizlerinde ve topraklarında tebaasının ya da tacirlerinin güvenliğini çok önemsiyor. Tacirler ve kraliçe arasında ki ilişkinin karşılıklı sadakate dayandığı söylenebilir. Kraliçenin ve adamlarının milliyetçi tavrı gözden kaçmıyor. İngilizlerin ülkelerine hizmetlerinin öncelikleri ve ortak paydaları olması onları birlikte hareket ettiriyor ve faaliyetlerinde başarıya götürüyor. İngilizlerin ortak milli benlik bilinci bariz ortada görülüyor.

2. 6. Harborne'un Tekstil Görevi

İngilizler, kumaş dokumacılığı ve boyama tekniklerinde ihtiyacı olduğu materyalleri, bunları kullanma tekniği ve bu konuda gerekli becerilerin öğrenilmesi için aşağıda verildiği gibi tek tek liste yapmış ve Osmanlı coğrafyasından bütün bunları transfer etmiştir. Bu tekstil alanında listede madde madde en ufak detayına kadar yazılmış olan ihtiyaçlar İngiltere'nin o dönemdeki tekstil sektöründeki bilgi ve teknoloji eksikliğini ve dolayısıyla ustalık konusunda da ihtiyacını gösteriyor. Bu ihtiyaç listesi Osmanlı ve İngiltere tekstil sanayii seviyesini de karşılaştırmaya bile gerek olmadan ortaya koyuyor. Yapılacaklar listesindeki maddelere göre:

1- Osmanlıların kumaşı mavi renge boyamada kullandığı çivit otunun tohum ve fidan olarak ülkeye getirilmesi;

- 2- Bu boyanın terkiibi ve nasıl hazırlandığının öğrenilip yazılması;
- 3- Osmanlıda tekstil boyama işinde kullanılan ne kadar ot, bitki varsa hepsinin İngiltere'ye getirilmesi;
- 4- Yine tekstil boyası için kullanılan bitkilerin yaprak, kök, tohum, kabuk kısımları ve fidanlarının getirilmesi;
- 5- Boya için gerekli ot ve bitkilerin tümünün İngiltere'ye getirilmesi;
- 6- Boya yapımında kullanılan yerlerin toprak, maden, vb bakımdan detaylı bir şekilde araştırılması ve ülkede aynılarının yerlerinin tespiti;
- 7- Boyama tekniklerinin ve yapımının öğrenilmesi;
- 8- İstanbul üzerinden Mısır'ın Muhaisira şehrinden İngiltere'ye susam tohumu getirilmesi; (Yağ yapımında kullanılan susam tohumu İstanbul ve İskenderiye'de çok kolay bulunabilir. Nil nehri kıyısında bir şehir olan Muhaisire'da fabrikaların çoğu bu tohumun yağını çıkarır ve Venedik gibi İtalyan şehirlerine ve Anvers'e buradan gider. Bu tohum İngiltere'de yetiştirilebilirse kumaş ticaretine sayısız faydaları olacak.) şeklinde bilgi notu da düşünmüş.
- 9- Türk topraklarında bulunan kumaş çeşitleri ve üretim safhalarının öğrenilmesi;
- 10- İngiltere'nin menfaatleri için, Türkiye'ye diğer kumaşlardan daha ziyade İngiliz malı çuha satışının artırılması için çaba gösterilmesi;
- 11- Yabancı menşeli boya ile değil yerli boya kullanılmış kumaşların ticaretine ağırlık verilmesi;
- 12- Halka gelir kapısı olacak şapka için Cezayir ve Tunus'ta piyasa araştırması yapılması;
- 13- Yoksul halka güzel kazanç getirecek Norwich ve diğer ipliklerden üretilmiş çorapların satılması konusunda çok gayret gösterilmesi ve dolayısıyla aynı zamanda ürün ve boya satışı ve bu sektörde istihdamın artırılması;

14- Yoksul halk yararlısın diye safran satışının artırılması; (Hakluyt, 1927, s. 229-232)

R. Hakluyt'un kitabında, 1582 senesinde Middle Temple'de, İstanbul, İskenderiye başta olmak üzere Osmanlı ülkesinde dokumacılık, kumaş boyama konusunda hangi bitkilerden yararlanılacağı ve bu bitkilerin tohum, yaprak, kabuk ve sairlerin elde edilmesi ve kumaş boyama teknikleri hakkında araştırma yapıp bilgi toplanarak İngiltere'ye getirilmesi ve fakir halka öğretilmesi ve refah seviyesinin artırılması konusunda planlama yapıp ve bu planın uygulamaya konulması için İngiliz temsilcinin görevlendirildiği bilgisini öğreniyoruz. Susam gibi tohumlar, ağaç, kök, kabuk, çalı gibi küçük bitkiler İngiltere'ye getirilecek, boyama teknikleri, boyamak için toprak, mineraller gerekli malzemeler de Venedik İtalya üzerinden getirilip ve bunların bulunduğu yerler incelenip, İngiltere'de de olup olmadığına bakılacak. Her türlü kıyafet incelenip işçiliği konularında notlar alınacak, yerli boya kullanılmış kıyafetlerin satılması sağlanacak, fakir İngiliz halkına kazanç kapısı açmak için Fas, Tunus gibi ülkelere şapka veya başlık satma yolları bulunacak, Norwich ipi ve diğer iplerden yapılan dokumalar, yerli boyalar ve diğer yapılan işleri ve yine yoksul insanlara gelir olması için pek çok işte kullanılan safran ticareti ile ülke insanının refahı artırılabilecek.

Yukarıda bahsi geçen, en ince detayına kadar verilmiş ihtiyaçlar listesine bakıldığında İngiltere'nin tekstil konusunda ülkesinde gerekli alt yapıyı hazırlamak için Osmanlı'dan teknik bilgileri ve becerileri transfer etmek istediği görülüyor. Aynı zamanda bu liste İngiltere dokuma ve tekstil sektöründeki durumuna dair fikir veriyor. Osmanlı topraklarının her yerinde dokumacılık ve boyama tekniğinde kullanılan bitkiler, alet edevatlar, dokuma işçiliği vb şeyler konusunda Mısır ve İstanbul başta olmak üzere gelişmişlik seviyesinde bulunduğu anlaşılıyor. Tekstil konusunda teknik bilgi ve donanımla ilgili ihtiyaç listesinin Osmanlı topraklarından temin edilmeye çalışılması İngiliz ve Osmanlı'nın bu sektördeki gelişmişlik düzeyine ışık tutuyor.

Yukarıdaki ihtiyaçlara dair yazılan notlar, İngiltere'nin 500 yıl önce kumaş boyama ile ilgili bilgi ve teknik konusunda Osmanlı desteğine ihtiyaç duyduğunu ortaya koyuyor. Osmanlı İngiltere'yi İspanya başta olmak üzere Katolik Avrupa'ya karşı hayatta kalabilmesi için koruması altına aldı, ticari ayrıcalıklar tanıyarak ekonomik olarak destekledi. İngiltere tekstil konusunda gerekli bilgi, teknoloji ve alt yapıyı Osmanlı'dan ithal etme fırsatını bularak kendi ülkesinin insanına gelir kapısı açma yollarını yakaladı ve fakir halkına kazanç kapısı sağlayarak refah seviyelerini yükseltmelerine katkı sağladı. O dönemde Osmanlı'nın yapmış olduğu bu destekler İngiltere'de kalkınmışlık seviyesine büyük katkı sunduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu liste aynı zamanda İngilizlerin millet olma bilinci ile hareket ettiğinin de bir göstergesidir. Zira William Harborne 1582 de İstanbul'da, plan ve program dahilinde tekstil alanında yapılması gereken işleri bu şekilde not aldı. Çünkü bu yapılacak işler ülkesinin ekonomik refahının artmasına büyük katkı sağlayacaktı. Bu yüzden bu konulardaki araştırma, bilgi, teknoloji, gerekli alt yapıları öğrenmek ve ülkesindeki insanlara öğretmek önemliydi. Kraliçe ile birlikte görevlendirdiği adamlarının hem ülkelerinin kalkınması ve hem halkının refah düzeyinin artması için çok gayret ettikleri de bu notlardan ortaya çıkıyor. Milliyetçi bir anlayış kendisini belli ediyor.

Richard Hakluyt tarafından William Harborne'a yün ve keçeden pelerin, şapka, bere vs yapımı, örgü ve kumaş yapımındaki pratik bilgiler, hileler ve yapılabilecek hatalar konusunda oldukça detaylı bilgi veriliyor. Dokuma düzgün olmazsa kumaşların kalitesinin bozulabildiği, yünün kalitesinin yünlerin dokunmasına olumlu olumsuz etki ettiği ve kumaş dokunurken yapılabilecek hatalar detaylarıyla anlatılıyor. Bu hataların olmaması için dikkat etmenin ve tacirin de bu hataları anlayabilecek bilgiye sahip olmasının gerektiğine değiniliyor. Bu yüzden tacirlerin eğitimine kadar ince ayrıntıların düşünüldüğü görülüyor. Renklerin kalitesi için nasıl ve hangi malzeme ile kullanılacağı ve fiyatının tespiti gibi hususların önemli olduğu belirtiliyor. Ayrıca, Harborne Osmanlı

Devletindeki İngiliz ticaret temsilcisinden, biri yünlü dokuma ve boyama ustası diğeri ipekli dokuma ve boyama ustası iki genç usta bulmasını istiyor. Gerekirse bu ustaları bulmak için paşalar veya Fransız elçisinden yardım istenilmesinden kaçınılması; bu yüzden Fransız elçisiyle tanışılması ve kaynaşılması tavsiye ediliyor. (Hakluyt, 1927, s. 239-235) Gerek Hakluyt, gerekse Harborne kraliçenin liderliğiyle ülkelerinin kalkınması için kararlı bir şekilde hareket ediyorlar.

Osmanlı hem kendisi kalkınmış hem de başka ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmuş ve yaptığı anlaşmalarla hem kendi kazanmış hem karşı tarafa kazandırmış bir ülke olduğu söylenebilir. Dostluğa dostlukla cevap verilmiş, kendinden yardım isteyene yardım elinin uzatılmasından çekinilmemiş ama düşmanına da aman vermemiştir. Bu özellikler onu bir cihan devleti yapmıştır demek yanlış olmaz. Yine de bu tür romantik bir yaklaşım çok yanlış olur. Çünkü Osmanlı devleti bu siyasetiyle kendi çıkarlarına da hizmet etmiştir. İngiltere ve İspanya siyasetine bakıldığında bu açıkça görülüyor. Osmanlı o dönem dış politikasında, doğal olarak İspanya gibi rakiplerinin kendisini tehdit edecek boyutta büyümesini engellemiş ve İngiltere gibi bir devletin protestan olduğu için, o zamanın güçlü Katolik Avrupa devleti İspanya tarafından yutulmasına da izin vermemiştir. Katolik Avrupa'nın karşısında Putperest olmayan protestan İngiltere'nin yanında durmuştu. Hristiyan Avrupa devletleri aynı dinin mensubu olmalarına rağmen mezhep farklılıkları yüzünden birbirlerinden uzaklaşmışlardı. Öyle ki bu mezhep çatışmaları sebebiyle, Avrupa'nın bir üyesi ve aynı zamanda Hristiyan olan İngiltere, Osmanlı devleti ve İslam dünyası ile ittifak kurma mecburiyetinde kalmıştır. Bu mezhep farklılıkları aynı din ve coğrafya mensubu olmalarına rağmen Avrupa devletlerini kutuplaştırmış ve birbirinden uzaklaştırmıştır. Osmanlı Devleti bu kutuplaşmadan ve dolayısıyla İngiltere'nin sorunlarını çözmek için Osmanlı'ya yaklaşmasından şikayetçi değildir. Bilakis Avrupa'nın kutuplaşması Osmanlı'nın

işine gelmektedir. Bu yüzden İngiltere ile iş birliği yapar. Osmanlı Devleti'nin bu şekilde o dönem dış politikasında dengeleri gayet iyi koruduğunu rahatlıkla görülüyor.

500 yıl önce Katolik Avrupa'nın Protestan olduğu için dışladığı ve hatta varlığını tehdit ettiği bu krallık kalkınmak için devlet millet birlikte hareket etmişti. Üstelik bir kadın yönetici olarak da kabul edilmesinde bazen sorun yaşayan kraliçesi I. Elizabeth ülkesinin kalkınmasında ve ilerlemesinde çok önemli katkı sunarak hem tahta oturduğu döneme adını vermiş ve hem de İngiliz tarihine adını altın harflerle yazdırmıştır. Bugün torunları onun başlatmış olduğu bu girişimler sayesinde teknoloji ve bilgi bakımından en gelişmiş ülkelerden birine sahip olmuştur. Ülkeyi yönetenler yani devlet ve millet elele planlı bir şekilde ortak hareket etmenin ne muhteşem sonuçlar doğurabileceğini kraliçe ve ekibi ispat etmişlerdir. Görülüyor ki İngiltere'de yönetim planlı bir şekilde iyi çalışmış ve milletin refahını hedeflemiştir. Fakat artık bugün gerek İngiltere ve diğer Avrupa devletleri ve gerekse Amerika'nın bu medeniyetlerini bundan sonraki kuşaklarına ve yarınlarına taşıma konusunda zora girdikleri gözlemleniyor Her şeyin bir miadı oluyor ve zaman içinde yozlaşmadan kaçınılamıyor ve bunun sonucu güç sürekli el değiştiriyor. Tarih boyunca kazanılmış becerilerin bir insan ömrüne sığması mümkün olmadığından tarih hep tekerrür ediyor çünkü kuşaklar değiştiği için yaşananlar unutuluyor ve her şeye sil baştan başlanıyor. Çok az millet tarih bilinciyle hareket ettiği için kazançlı çıkıyor ama geri kalan dünyanın büyük kesimi teknoloji, uygarlık ve insanlık tarihinde fazla mesafe katedemiyor. Bırakın mesafe katetmeyi sahip olduklarını da koruyamadıkları gibi geriye gidiyorlar. Geçmişteki parlak başarılar şu andaki başarısızlıkları kapatamıyor. Zamanın aslında tek boyutu bulunuyor. İçinde bulunulan anı güzel değerlendirince güzel bir geçmişe sahip olup güzel bir geleceğe gidiliyor. Geçmiş de geleceği de güzel yapan şu andır. Kalkınma birkaç kişinin yapacağı bir iş değil. Moda tabirle ehliyet, liyakat sahibi

ve işini düzgün yapan insanlarla çağdaş ve refah bir hayat seviyesine ulaşılacağını tarih gösteriyor. Konumuza binaen İngiltere ve Kraliçe buna en güzel örnek teşkil ediyor.

III. BÖLÜM: OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

3. 1. Türkleşmek Tabiri

Kraliçe 1. Elizabeth'in III. Murad'a yazmış olduğu mektuplarda İslam dini ile Protestanlık özdeşleştirilmiş ve Katolikliğin "putperestlik" olarak görüldüğü ifade edilmişti. Açıkçası, Kraliçe bu mektuplarında, din benzerliği gibi bir ortak paydadan hareket ederek iki devletin ticari, siyasi ve savunma iş birliği yaparak dayanışma içine girmeleri gerektiğini, sürekli dile getirmişti. Osmanlı Devleti de Luteriyan diye niteledikleri Protestan İngilizlerle putperest karşıtı oldukları için iş birliği yapmıştı. Yani kraliçenin bu söylemi gerçekten Osmanlıda kabul görmüş ve iki devlet arasında köprü olmuştu. Bu iş birliği döneminde Elizabeth İngiltere'sinde "Türkleşmek" "To turn Turk" kelimesi kullanılmaya başlanmış ve İslam'ı seçen İngilizler olmuştu. Müslüman olan bu İngilizler için "Türkleşti" şeklinde ifadeler kullanılmıştı. Yani Türk ile Müslüman kelimeleri birbirinin yerine kullanılır olmuştu. Robert Daborne'un oyununun başlığı "*Bir Hristiyan Türk oldu (A Christian Turn'd Turk)*" "İngiltere'ye hainlik eden ve Muhammedî olan" şeklinde hem siyasi hem de dini iki anlamı vardı. (Chew, 1937, s. 145). Oyundaki baş karakter ya da kahraman Kaptan Ward aslında Yusuf Reis idi. Müslüman olduktan sonra zenginleşen Tunus'a yerleşen Kaptan Ward gibiler kötü gösterilerek İngilizlere örnek teşkil etmemesi için bu tür oyunlara konu oldular. Din olarak İslam'ı seçen birçok İngiliz Protestanlığın bir kuşak bile sürmeyeceğini düşünüyorlardı. O zamanın moda tabiriyle Türkleşen yani İslam'ı seçen çok sayıda Protestan İngiliz, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli görevlere bile getiriliyorlardı.

Haçlı seferlerinden dolayı İngilizlerin arasında dolaşan İslam'la ilgili yanlış anlayışlar, Kraliçe 1. Elizabeth'in kurduğu bu yeni ilişkilerle değişmeye başladı. İngilizler artık, Türklerin hikayelerde anlatıldığı gibi kötü olmadığını, puta tapmadığını,

bilakis gerçek puta tapanların Katolikler olduğunu düşünmeye başladı. İngilizler Müslümanların birçok konuda başarılı olduklarını gözlemliyorlardı. Her şeyden önce, mukaddes topraklar Müslümanların elindeydi. Sonra teslis inancı karmaşık bir şeydi. Oysa ki, İslam; Allah ve Peygamberden ibaret basit bir dindi. Bütün bunların yanı sıra, Müslümanlarla ticaret yaparak kazanç elde ediyorlar ve onların sundukları güvenlik ve diğer imkanlardan yararlanıyorlardı. Bu da onların kolayca İslam'ı seçmelerine yol açıyordu. (Burian, 1992, s. 582-583; Maclean, 2007, s. 63-64)

3.2. İngiliz Yaşamında Türk Tarzı

1570'te Papa V. Pious tarafından Roma Katolik Kilisesi'nden aforoz edilmesi de dahil olmak üzere Kraliçe I. Elizabeth'in kırk beş yıllık saltanatına özgü nedenlerle Protestan İngiltere Müslüman krallıklarla yakın ilişkiler kurdu. Bu da ülke insanının on altıncı yüzyıl dünyasındaki kendi yerlerini anlamaya başlamalarında önemli bir rol oynadı. Şöyle ki; kurulan bu ilişkiler Elizabeth dönemi insanların seyahat etme, işlerini yürütme, yeme içme, giyinme evlerini döşeme tarzlarını, dini nasıl anladıklarını ve Shakespeare ve Marlowe dahil dünyanın en iyi oyun yazarlarının oyunlarının konularını ve dolayısıyla sahnede sergilenen rolleri dahi etkiledi. Tudor dönemi Müslüman dünyasına olan hayranlığın geçmişi I. Elizabeth'in babası VIII. Henri'ye kadar uzanır. O ve maiyetindekiler Osmanlı kıyafetleri giymekten hoşlanırdı; kral genellikle şenliklerde Türk giyim tarzına göre ipek ve kadife kıyafetler giyer, sarık takar ve pala taşırdı, Osmanlı karakteristiği olan bir giyim stili kullanırdı. (Hall, 1809, s. 513)

Tudor tüccarları İslam topraklarından zengin ipek çeşitleri, kadife ve diğer kumaşlar, desenli dokumaların yanı sıra pamuk, ravent²⁰, kuş üzümü, tatlı şarap²¹ ve I. Elizabeth'in bol miktarda tükettiği Fas şekerini içeren egzotik mallar ithal ediyorlardı. 1550'lerde İngilizler, Fas ve Suriye gibi birbirinden uzak Müslüman ülkelerde iş

²⁰ Işğın otu

²¹ Alkol ve şeker oranı %20 nin altında olan tatlı yiyecek ve meyvelerle içilen şarap

yapıyor, karada ve denizde seyahat ediyor, farklı köken ve dinden gelen Müslümanlarla fikir ve inanç alışverişinde bulunuyorlardı. (Maclean, 2007, s. 43-44)

I. Elizabeth'in saltanatının sonunda, İslam dünyasında binlerce tebaası olacaktı, bunlardan bazıları tacir ve konsolos olarak çalışıyor, bir kısmı korsanlık yapıyordu. Başka bir kısmı da mecburen Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de köle olarak yaşıyordu. Elizabeth dönemi insanları doğuya seyahat etmek için İngiltere'den yola çıktılar. Müslümanlarla karşılaşmalarından kısa süre sonra, onlardan aldıkları yeni mallar ve edindikleri deneyimlerle geri döndüler. Elizabeth Dönemi'nde, Türk halılarının, Anadolu, Mısır, Suriye ve İranlı dokumacılar tarafından yapılmış İslami motiflerin özenle işlendiği yer ve duvar halılarının, kilimlerin, ipek yorganların olmadığı zengin ev neredeyse yok gibiydi. On altıncı yüzyıl İngiltere'sinin diline bile, İslam ülkeleriyle yapılan ticari alışverişlerden kaynaklanan, sıfır (cipher), şurup (syrup), şeker (sugar), kırmızı (crimson), turkuaz (turquoise-Türk taşı) indigo mavisi (çivit mavisi) vesaire yeni kelimeler bu dönemde girmiş ve modern çağrışımlarını almıştır. Bu kelimeler John Gerard'ın ilk baskısı 1597 ve ikinci baskısı 1603'de yayımlanan kitabı *Gerard's Hall*'de 25 sayfa kadar yer alıyordu. (Jacobson, 2014, s. 8-9)

Bu kadar alışverişten sonra doğal olarak, bilinmesi gereken 'Müslüman' terimini Shakespeare, çağdaşları ve kraliçeleri hiç duymamıştı. 'Müslüman' terimi ilk olarak 1615'te İngilizcede kullanıldı ve online Oxford İngilizce Sözlükte "Muhammedilerin inancındaki öğretiler" olarak tanımı yapıldı; dini bir inanç sistemi olarak 'İslam'ın İngilizcedeki ilk sözü, seyahatname yazarı Samuel Purchas'ın bir Cava prensinin 'İslam dininin Hıristiyanlık diniyle uyuşmadığını' söylediğini aktardığında 1625'te ortaya çıkar. On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde, İslam'ın teolojik boyutu bilinmediği veya tanınmadığı halde, mensuplarını tanımlamak için çeşitli terimler kullanıldı: 'Muhammediler', 'Osmanlılar', 'Sarazenler', 'Farisiler', 'Mağribliler', 'Paganlar' veya 'Türkler' Bu tür terimler, korku, nefret ve merak gibi çeşitli ve karmaşık duygu, inanış ve varsayımı

içeriyordu. Neredeyse hiçbir noktada İslam'ı kendi teolojik terimleri içerisinde anlama girişimi olmadı; bunun yerine Tudor Dönemi boyunca iki inanç arasındaki ilişkileri tanımlayan bir sürü yanlış açıklamalar, yanlış anlamalar yanlış kanılar gelişti. Elizabeth Dönemi'nde kısaca gelişen dostane gibi görünen ilişki, doğal dostluk ve hoşgörüden değil, menfaatten yani maddi çıkar ve güç dengelerine dayanan bir politikadan kaynaklandı. Yine de Elizabeth Dönemi'nin çoğunluğunda, Müslümanlar ve İngiliz Protestanlar arasında büyük ölçüde görmezden gelinen bu ilişki çeşitli istenmeyen sonuçlara, ters düşmelere ve davranışlara yol açtı. Bu şekilde yürüyen bu ilişki teolog, politikacı gezgin ve oyun yazarı kesimin ilgisini çok çekti. Mesela, 1600 senesinde Fas elçisi Kraliçe I. Elizabeth'in geleneksel taç giyme kutlamalarına katılmıştı. Hemen bu olaya istinaden, Iohn Leo a More tarafından Arapça ve İtalyanca yazılmış, *Afrika'nın Coğrafi Tarihi* adlı kitabın İngilizce çevirisi, gezgin ve dönem yazarı John Pory tarafından yazılmış *Granada'da Doğmak ve Berberi Ülkesinde Büyümek* başlığı ile kraliçenin matbaacıları tarafından basılmıştır. Pory'nin kitabındaki 'Mağribli' veya 'Faslı' Hıristiyan okuyucuları tarafından 'Leo Africanus' olarak daha iyi biliniyordu. Ancak 1518'de Akdeniz'i geçerken Hıristiyan güçler tarafından ele geçirilmeden önce Leo Africanus Granada'da doğan ve Fez'de büyümüş ve asıl adı el-Hasan bin Muhammed bin Ahmed el-Wazzan idi. Daha sonra bu kişi Katolikliğe geçti ve 1520'lerde Roma'da Afrika'yı anlatan bir kitap yazdı. Bu kitap Pory tarafından İngilizceye çevrilmeden önce Latince, İtalyanca ve Fransızca olarak yayınlandı. Kitabını Robert Cecil'e ithaf eden Pory, bu kitabı doğru zamanda yazdığını düşünüyordu zira Fas kralının varlığı her yerde ziyadesiyle hissediliyor ve Faslı elçiye devlet meseleleriyle ilgili müzakerelerde son derece saygıyla davranılıyordu. (More, 1600, s. Cecil'e Atıf yazısının olduğu sayfada) Pory'nin kitabı, kraliçenin geleneksel tahta çıkış törenlerine katılan ve anlaşma yapmak üzere oldukları Afrikalı Müslüman müttefik hakkında I. Elizabeth'in danışmanlarına önemli bilgiler de veriyordu. Bu

anlaşmadan üç yıl sonra, Richard Knolles'un *The Generall Historie of the Turkes* , isimli 1.200 sayfalık eseri yayınlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri tarihini anlatan ilk İngilizce olarak yazılmış tarihçedir. (Brotton, 2016, s. 18) Knolls'un, Türklerin yükselişini en ince ayrıntısına kadar anlatan ve nesiller boyu yararlanılan *Türklerin Şanlı İmparatorluğu, Dünyanın Mevcut Korkusu* olarak adlandırdığı bu kitabı, Osmanlılar hakkında yazılan kıta Avrupası kitapları arasında standart reference kitabı haline geldi. 1824'te Yunanistan'da Türklerle savaşırken ölmeden birkaç ay önce Lord Byron, Knolles'un Türk tarihinin, çocukken zevkle okuduğu ilk kitaplarından biri olduğunu ve bu kitabı okuduktan sonra kendisinde Levant'a gitme arzusu doğduğunu ve şiirinde görülen oryantal rengi bu kitabın vermiş olabileceğine inandığını söylemiştir. Lord Byron Türklerle savaşmak amacıyla Yunanistan'a gitmiş ama savaş devam ederken hastalanmış ve savaşa katılmadan ölmüştür. (Moore, 1832, s. 7) Bu kitap yayımlanmasından 150 yıl sonra Samuel Johnson'ı bile etkiledi. 1751'de *Rambler* kitabında Johnson, *Türklerin Genel Tarihi* kitabında Knolles'un mükemmel bir anlatım sergilediği konusunda hiç bir İngiliz tarihçinin itiraz etmeyeceğini ileri sürdü. Ancak Johnson, Knolles'un tarzına hayran olmasına rağmen, Knolles'un kendi adını ölümsüzleştirmek için, içinden çıktığı milletin tarihini yazmak yerine kimsenin öğrenmek istemediği, bilinmeyen diyarların (kendince) barbar insanların yaptıklarını, başarılarını tarihe geçirmesi konusunda bir hayli hayıflanır. (Johnson S. , 1793, s. 10-13) 18. yüzyıla gelindiğinde Johnson gibi bir aydın bile Müslüman dünyası, Türk dünyasını uzak ve fantastik bulup önyargılı yaklaşıyordu, “ancak Elizabeth dönemi insanları böyle düşünmüyordu. (Brotton, 2016, s. 19)

Aslında İngilizlerin, o dönemde üç kıtada hüküm süren Osmanlı devletine ilgisi Kraliçe 1. Elizabeth'in babası VIII. Henry döneminde başlar. VIII. Henry Türk kıyafetlerini beğendiği için Osmanlı sultanı gibi giyinmiştir. Bu yüzden bu dönemde Tudor tarzı olarak bilinen giyim stili aslında Türk tarzı giyimin tam kendisidir.

(Skilliter S. A., Three letters from Safiye to Elizabeth I, 1970, s. 16-17)1500'lü yılların sonlarında İngiltere'de evinde Türk çinisi, halısı olanlar statü sahibi olarak düşünülüyordu. İngiliz asilzadelerinin çoğunun evinde Osmanlı sultanlarının ve İstanbul'un tasvir edildiği tablolar bulunuyordu. (Brotton, 2016, s. 214)

Türk halı dokumacıları ihraç edecekleri halıları Batı Avrupa insanının zevkine göre dokumaya başladılar. I. Elizabeth'in saltanatı boyunca Levant Şirketi sayesinde İngiliz soyluları Türk halılarını kolayca satın alabiliyorlardı. Elizabeth İngiltere'sinde Türk halıları o kadar beğeniliyordu ki İngiltere'de de artık Türk halıları üretilmeye başladı. (Thomson G. S., 2019, s. 269) Soyluların, şovalyelerin, tüccarların, zengin İngilizlerin evlerinde bol miktarda Türk duvar halıları bulunuyordu. (Harrison, 1876, s. 170) Elizabeth döneminin hali vakti yerinde hanımefendileri yaptıkları iğne oyaları ile övünüyordu. Londra pazarına girmeye başlayan Türk ve İran halılarının düğümlü tekniğini kullanan 'Türk işi' adlı bir nakış modası vardı. Bedford Kontesi, iki adet pencere önüne konan Türk halısı dokudu. Bunlardan biri gül ve kadife çiçeği desenliydi. Bunlar ya pencere önüne konan koltuklarda otururken rüzgarı kesmek için ya da pencere önüne konulan minderler olarak dokunuluyordu. (Thomson G. S., 1930, s. 269-271; Picard, 2016, s. 71-72) Halılar masalar veya dolap rafları için dekoratif örtüler olarak görülüyordu. Bu halılar büyük bir masa örtüsü olarak kullanılıyordu. Cutlers' Company büyük bir masa için üzerinde çiçek motifleri bulunan yedi metre uzunluğunda ve bir buçuk metre genişliğinde bir halı dokutmuştu. Bazıları halıyı yere seriyordu. Lord Leicester'ın eşyaları arasında uzun turkuaz (Türk) ayak halısı vardı ve şapel²² dolabında başka bir ayak halısı vardı. (Welch, 1916, s. 150) Bedford kontesi Bridget, torunu Francis Norris'e güzel bir Türk halısı koleksiyonu bıraktı. (Thomson G. S., 1930, s. 270)1587'de bir ara kraliçe I. Elizabeth ile evlenmeyi düşünmüş olan Rus Çarı Korkunç

²² Bizdeki mescide benzer küçük ibadethane

İvan bu maksatla kraliçeye dört parça İran altın işlemeli kumaş ve iki parça gümüş işlemeli kumaş, oldukça büyük bir Türk halısı hediye etmişti. (Arnold, 1988, s. 50)

Kızıl kahverengi muhteşem endemik bir bitki olan “ters lale”, Türkiye'nin güney doğusundan getirilmişti. Zaten leylak, sarı salkım ve gövdesinde pembe çiçekler olan erguvan da aynı bölgeden gelmişti. John Gerard, 1484 sayfa botanik biliminin yapıtaşı olan ünlü kitabı Bitkisel (Herball) veya Bitkilerin Genel Tarihi (Generall Historie of Plantes) 1597'de yazdı. Bitkilerle ilgili bilgiler ve görseller bulunan kitap çok beğenildi ve çok sattı. Kitapta İngiltere'de olmayan Türk mısırı ve çınar ağaçları gibi İngiltere için ilginç olan bazı bitkilerden bahsediyordu. (Picard, 2016, s. 97)

Türklerle yapılan ticaretin etkisi, Elizabeth dönemi yaşamının çeşitli düzeylerinde görülebilir. Sadece İngilizce basılmış kitapların sayısı bile, 16. yüzyılın sonlarına doğru dikkat çekici bir şekilde İslam dünyasına ilginin ne kadar arttığını gösteriyor. Londra Kırtasiyeciler Şirketi'nin kayıtları, Elizabeth'in hükümdarlığı döneminde Osmanlılarla ilgili konularda tahminen altmış kitap basıldığını ve bu kitapların yarısının 1590'larda basıldığını gösteriyor. Kayıtlarda o dönemde basılan kitapların sadece yüzde 60'ının kaydedildiği düşünülürse, gerçek rakamların çok daha yüksek olması muhtemeldir. (Ingram, 2015, s. 79) Türkler hakkında kitaplar okumak ve onları gözlemlemek Elizabeth dönemi İngiliz insanına Türkleri tanıma fırsatı veriyordu.

Hans Eworth'un at sırtında Kanuni Sultan Süleyman tablosu (1549) gibi Osmanlı padişahlarının portreleri, İngiltere'nin birçok büyük evinde bulunabiliyordu. (Maclean, 2007, s. 28-29) Londra belediye başkanı Sir Ralph Warren, Virginia Kolonisi valisi John West ve Oxford bilgini Thomas Key'in sanat koleksiyonlarının envanterlerinde "Büyük Türk" resimleri listelenmişti. (Hearn, 1996, s. 64) 1575'te şair, saraylı ve asker Sir Philip Sidney, Strasbourg'daki bir muhabirden Türklerin yeni imparatoru III. Murad'ın bir portresini aldığına çok sevindi. (Kuin, 2012, s. 483) Venedik'te yapılmış olan bu portre, Sidney'nin 1570'ler boyunca Osmanlı meseleleri

üzerine titiz istihbarat derlemesinin yanı sıra onun şiir ve nesirini önemli ölçüde etkilemiştir. (Skilliter S. A., Three letters from Safiye to Elizabeth I, 1970, s. 213)

Elizabeth dönemi portresi, Müslüman dünyasından figürleri tasvir etmenin yanı sıra, Londra'ya akan Doğu'dan yapılan ithalatın artan hacmi de o dönem insanını mutlu etti. Bunlar arasında Türkiye'de Bursa'da yapılan zengin ve pahalı kumaşlar, kilimler, halılar, işlemeler ve hatta İznik çinileri vardı. Kraliçeninkiler de dahil olmak üzere pek çok Elizabeth tablosunda görülen inciler, elmaslar, safirler, ipekler, sırmalı ipek kumaşlar ve Şam kumaşları, İngiliz-İslam ticaretinin boyutlarını gösteriyordu. Kufi yazılı Türk halıları, yorganlar ve Anadolu'da dokunmuş kilimler insanların zenginliği ve İslam dünyası ile olan bağlantılarının ispatıydı. Fas ticaretine yaptığı yatırımların yanı sıra, Leicester Kontu 1588'de öldüğünde, her birinin fiyatı 5 £ olan yüzlerce sterlin değerinde seksenden fazla Türk ve İran halı koleksiyonu bıraktı. (Foster, 1931, s. 32-33)

Başka bir Elizabeth dönemi asilzadesi John, Lord Lumley ve onun Nonsuch Sarayı Lumley Şatosundaki ev eşyalarının benzer envanteri, yüzden fazla ipek Türk halısının listesini veriyordu. Diğer birçok çağdaş soylu gibi, Lumley de Osmanlı başkenti İstanbul'un tasvirlerine sahipti. (Cust, 1918, s. 15-35) Bu lüks eşyalara sahip olanlar sadece kraliçeler ve soylularla sınırlı değildi. I. Elizabeth'in saltanatının sonunda Türk tüccarlardan pamuk, İran'dan ham ipek ithal edilerek Türk tarzı giysiler imal edidi. Orta sınıf için Lancashire'da yeni kurulmuş tekstil endüstrisi yüzlerce insana istihdam sağladı. (Brenner, 1993, s. 25-42) Ortaya çıkan bu eşyalar , Elizabeth dönemi zengin evlerinde ve ev yaşamında o kadar yaygın bir özellikti ki, Shakespeare 1590'larda yazdığı komedilerinde *Hırçın Kız (The Taming of the Shrew- 2. 1. 345.)*'daki inci ile süslenmiş Türk minderlerine ve *Yanlışlıklar Komedyası (the Comedy of Errors- 4. 1. 104.)*'ndaki Türk halısından bahsediliyordu. İngilizler ithal kumaşları bile taklit etmeye başladılar: 1579'da Richard Hakluyt, kumaş boyama ustası Morgan Hubblethorne'u dünyanın en iyi yün halılarının dokunduğu İran'a göndermiş ve daha sonra ondan Türk

halı dokuma sanatını öğrenip dönmesini istemişti. 1590'larda İngiliz ustalar (ve kadınlar), keten veya kenevir üzerine yün iplerle ilmekler atarak daha ucuz ve daha basit Türk işi halı dokumacılığı ile İran ve Türk halılarının günümüzdeki amiyane ifadesiyle çakmasını yapıyorlardı. (Levey, 2007, s. 380-385)

Moskova, Türk ve Berberi şirketleriyle yapılan ithalat sayesinde, Elizabeth dönemi İngiliz insanının yeni tasarımlı ipekli ve pamuklu kıyafetler giymesine, tatlı şarap içmesine ve anason, küçük hindistan cevizi, topuz, zerdeçal ve antep fıstığı dahil olmak üzere sayısız çeşniyi diyetlerine dahil etmesine olanak sağladı. Elizabeth döneminde, Osmanlı hakimiyetindeki Yunan adalarındaki kuş üzümüne talep o kadar fazlaydı ki, yalnızca yılda 2.300 ton kuş üzümüyle ithalatta zirve yapıldı. (Wood, 1935, s. 24; Willan, 1955, s. 399-410)1585'ten beri Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren bir Levant Şirketi tüccarı olan John Sanderson'ın faaliyetleri de doğu mallarının Elizabeth toplumuna ne kadar sızdığını gösteriyor. Sanderson, kız kardeşi Grace'e, düğün hediyesi olarak 1.10.0 sterlinden daha değerli bir Türk halısı ve din adamı olan erkek kardeşine, 3 sterlin değerinde Türk kıyafetleriyle ilgili kitap ve değeri 5 sterlinin üzerinde olan dört adet Türk halısı hediye etti. (Foster, 1931, s. 32-33)

Müslüman topraklardan gelen eşyaların ve eserlerin sergilenmesi ve tüketilmesi sadece Londra ile sınırlı değildi. 1601'de Shrewsbury Kontesi Elizabeth Talbot Leicester ve Lumley kadar iddialı nakış ve iğne oyası işlemleri, Türk halıları, duvar süslerinden oluşan koleksiyonunu Derbyshire'da Chatsworth House ve Hardwick Hall'da sergiledi. Hardwick Hall'de sergilenen nakışlar, on altıncı yüzyıl sona ererken, Protestan İngilizlerin İslam'a ve özellikle de Osmanlılara karşı kararsızlığını da yansıtır. Hardwick'li Bess, pahalı ve özenle işlenmiş Türk halıları ve kilimleri alarak zenginliğini sergilemek istedi, ama aynı zamanda Hristiyan dindarlığını göstermek de istedi. İslam'ın Elizabeth dönemindeki diğer birçok yanlış sunumu gibi, Hardwick nakışı da hüsnükuruntulu bir fanteziydi. Bess of Hardwick gibi Elizabeth dönemi müesses

nizamının seçkin bir üyesi için, İslam'ın cazibesi ve korkutuculuğu ancak inançla, nihayetinde kafir Müslümanları gerçek Protestan inancına döndürme hayaliyle çözülebilirdi. (Brotton, 2016, s. 216-217)

3.3. İngiliz Dramasında Türk ve Müslüman Figürü

Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Kuzey Afrika Müslüman dünyasını anlatan kitaplara olan talebin yanı sıra, Londralı oyun yazarları ayrıca Mağribliler, Türk ve Farisileri Elizabeth dönemi tiyatro oyunlarına konu olarak koydular. (Skilliter S. A., *Three letters from Safiye to Elizabeth I*, 1970, s. 19) 1601 yılının Ağustos ayının başlarında, Fas elçisi Abdü'l-vahid bin Mesud'un Londra'dan ayrılmasından altı ay sonra, şehrin en popüler açık hava tiyatrolarından bazılarının kurucusu olan büyük tiyatro yönetmeni Philip Henslowe, Hz. Muhammed hakkında yeni bir oyun (ya da muhtemelen eski bir oyunu yeniden sahneleme) için on şilin ve dört peni ödediğini günlüğüne yazdı. Oyunun içeriğinde Mahewmet için kılık kıyafet, Mahewmet için taç yapımı ve diğer şeyler vardı. Üç hafta sonra aktör Edward Alleyn'e "Mahamett'in Kitabı" için kırk şilin ödedi (Kur'an'dan daha ziyade, kaybolmuş olan Mahewmet adında daha önce yazılmış oyun kast ediliyor). Alleyn, Elizabeth dönemi sahnesinin en büyük aktörlerinden biriydi ve sahnede heyecanlı tarzıyla ünlüydü. Marlowe'un 1587'de yazdığı çok popüler oyununun ikinci bölümünün doruk noktasında Hz. Muhammed hakkında uygunsuz laflar eden ve sahnede Kuran'ı yakan İskit çoban Tamburlaine de dahil olmak üzere Christopher Marlowe'un baş karakterlerinin çoğunu canlandırdı. 2005 yılında Londra'daki bombalamaların ardından yine aynı yılın 7 Temmuz'unda Londra'daki Barbican Tiyatrosu'nda o malum sahne sansürlenerek oyun yeniden sahnelendi. 1590'lar boyunca Henslowe, sahnelenen oyunlarda kullanılan çok sayıda giysi ve aksesuarları ve onlara yapılan ödemeleri de günlüğüne geçirmişti. Hatta bu oyunların içerisinde ismi 'Muhammed' olan bir oyun bile vardı. Bu oyunun sahnede kullanılan eşyalar arasında Mart 1598 tarihiyle kaydedilmiş "eski bir Muhammed

kafası" olarak listelenen bir öge de dahildi. On yıldan fazla bir süre içerisinde, (kendilerince) azgın Türkleri, sarıklı ve palalar sallayan ikiyüzlü Mağribilerin sahnelendiği oyunları izleyen Londralılar 1600'de, bu tiyatroya ait kurguların gerçek olduğunu gördü. Çünkü artık Londralılar, o günlerde Faslı diplomasi heyeti gibi gerçek hayatta yaşayan Müslümanların Londra'da arkadaşlarıyla birlikte dolaştığını üst düzeyde iş yaptığını ve diplomasi yürüttüğünü görüyorlardı. Hatta bazı Londralılar Fas Elçisi Abdü'l-Vahid ve maiyetinin herhangi bir şeyi öldürdüklerinde yüzlerini doğuya çevirdiklerini (kurban veya helal kesim ve kible kastediliyor olmalı); boncuk (tespih) kullandıklarını ve azizlere (yatırlara) dua ettiklerini gözlemlediklerini söylüyorlardı. (Stow, 1603, s. 791)

1579 ve 1624 yılları arasında Henslowe tarafından satın alınan ve satılan sahne aksesuarları, giysileri vb. şeyler I. Elizabeth ve I. James dönemlerindeki içinde İslami karakterler, temalar ve sahneler olan ve bu sahnelerin çoğunda Kur'an'dan bahsedilen altmış aşkın oyunda kullanıldı. (Hutchings, 2007, s. 1-35) Daha sonraki nesillerin Dr Johnson'ın tabiriyle "kendilerine uzak ve ilgisini çekmeyecek" bir şeyi tasvir ettiğinden bu oyunların çoğu o zamandan beri pek hatırlanmıyor ya da bilinmiyor. Ancak, bu oyunlardan biri, popülaritesini korudu. 1601'in sonlarında William Shakespeare *The Tragedy of Othello, the Moor of Venice*'i yazmaya başladı. Sanatının zirvesinde ürettiği *Othello*, Shakespeare'in diğer büyük trajedileri olan *Hamlet*, *Macbeth* ve *King Lear*'ın yanında yer alır; bunların tümü, *Hamlet*'i yazmaya başladığı yıl 1599'dan *Macbeth* ve *King Lear*'ın yazıldığı yıl olan 1606'a kadar uzanan benzeri az bulunan yoğun bir üretkenlik döneminde yazılmıştır. Diğer oyunları kuzey Avrupa'da geçerken *Othello* Akdeniz dünyasında geçiyor ve ana karakterin benimsediği Hıristiyan topluluğu tarafından yok edilen Kuzey Afrikalı bir askerın trajik düşüşünün bir tasviri. Abdü'l-Vahid bin Mesud'un portresine bakıldığında ve 1600-1601'de Londra'daki faaliyetlerinin izini sürerek, Shakespeare'in "soylu Mağribi"nin tasvirinde veya çizmiş

olabileceği portrede bazı işlenmemiş yerel unsurları görmek mümkün. Abdü'l-Vahid gibi, Othello da Hıristiyan çevresinde aynı anda hem hayranlık hem de korku uyandırıyor. Othello bir asker olarak yetiştirilir, ancak Fas elçisi gibi bir yabancı olarak aşağılanır. Biri gerçek, diğeri kurgusal olan bu iki adam, önce onları kucaklayan ama sonunda reddeden ve kendilerini kovan bir Hıristiyan dünyasına girerler. Othello adam olamamış, güvenilmez vs. olarak betimleniyor. (Shakespear, 2005, s. 11 (1.1.135)) (bir bakıyorsunuz orada bir bakıyorsunuz burada) Aslında burada Mağriblinin berberi kökeni ile yetiştiği yer kastediliyor. Davranışlarında bu olduğu ifade ediliyor. Nereye ait belli değil. Bizden mi, değil mi? bilinmiyor gibilerinden. Aslında onun tam tersine, Avrupa onu hala kabullenmemiş hatta hiç kabullenmemiş ve bu yüzden güvenmiyor, kökenlerinden dolayı küçük görüyor. Ağzıyla kuş tutsa benimsenmeyecek Avrupa'da. O bir yabancı ve hep öyle kalacak tıpkı Abdü'l-Vahid gibi. Shakespeare'in oyununda, Mağriblinin belirsiz kökenleri ve çelişkili kimliği (Shakespear, 2005, s. 29 (1.3.139)) gezginin çelişkili geçmişinde kaybolur. Nereye ait Mağribli kendi de emin değil. Çünkü kendisini kabullenmemiş bir çevrede yaşıyor. Faslı elçi ile çarpıcı bir paralellik içinde. Othello putperestlik, İslam ve Hıristiyanlık arasında gidip geliyor. Hıristiyanlar tarafından kurtarılmadan önce kendini bilmez düşmanın elindeydi. Bu düşman muhtemelen Osmanlı Türkleriydi. Daha sonra köle olarak satıldığı anlatılıyor. (Shakespear, 2005, s. 29 (1.3.138))

Neredeyse yarım yüzyıla yakın bir süre içinde Elizabeth dönemi hariç Protestan İngilteresi İslam'a tarihinin hiçbir döneminde böyle yakın olmadı. 1601'in başlarında, Abdü'l-vahid bin Mesud'un başında olduğu Fas elçilik heyeti ve İngiliz saray mensupları, İngiliz-İslam ilişkilerinde yeni bir sayfa açmak istediler. İspanya'nın ortak düşman olduğu gerçeği Elizabeth dönemi İngiltere'sini ve Fas'ın Saadiyan hanedanını bir araya getirecek bir anlaşmayı mümkün kılıyordu. Hıristiyanlık ve İslam arasındaki düşmanlık, Haçlı Seferlerinin öncesine, sekizinci yüzyılın başlarına yani Avrupa'nın

Müslümanlar tarafından işgallerine kadar uzanıyordu. Ancak 16. Yüzyılın başlarında yapılan dini reformlar Katolikler ve Protestanlar arasındaki derin bir bölünmeye yol açtı. Öyle ki bu durum Avrupa'dan dışlanmış bir yönetici olan I. Elizabeth İngiltere'sini, Fas, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha güçlü Müslüman saray yönetimleriyle sınırsız bir şekilde ittifak kurmaya itti. Birçok İngiliz Katolik ve Püriten için bu tür ittifaklar tiksindiriciydi. Birçok devlet adamı ve tüccara göre bu ittifaklar ticari kazanç anlamına geliyordu ve askeri anlamda bir şey ifade ediyordu. Müslümanlara ve İslam dünyasına verilen bu tür ikircikli ve çelişkili tepkiler, Marlowe, Shakespeare ve onların çağdaşları için zengin bir tiyatral malzeme kaynağı sağladı. Shakespeare, Marlowe ve çağdaşları artık dindarlıkla işi olmayan, bunun yerine izleyiciyi kışkırtan ve daha önceleri hayal edilememiş duygusal karmaşıklıkta ve psikolojik derinlikte karakterler yaratarak Müslümanların inançlarına meydan okuyan senaryolar ürettiler. (Brotton, 2016, s. 21)

Bazıları için, Katolik İspanya'nın ve papalığın gücüne karşı çıkmak için bir Protestan-İslam ittifakı heyecan vericiyken diğerleri için ister reforme edilmiş Hıristiyanlık, isterse İslam dini olsun hiç fark etmez bir sapkınlık olarak görüyorlardı. Bu yüzden her türlü sapkınlığı ortadan kaldırmaya kararlıydılar. Katolik mezhebinden Protestanlığa geçtikten kısa bir süre sonra Elizabeth dönemi İngiltere'sinin ikonlara yani putlara ve resimlere tapmayı reddetmesi, kutsal bir kitaba hürmet etmesi ve Müslümanlarla iş yapabilmesi bir inanç olarak İslam ile kendi dini değerleri arasındaki mesafenin ne kadar olduğunu gösteriyor. O günlerde 'Türkleşme' olarak bilinen Müslüman olma korkusunun veya albenisinin, halihazırda devlet dininde bir değişiklik yaşamış ve bu yüzden başka dine geçmeyi yadırgamayacak pek çok İngiliz insanı tarafından nasıl ciddiye alındığını da gösteriyor. Katolik Avrupa, Elizabeth ile İslam arasındaki yakınlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Protestanlar ve Müslümanları aynı sapkın madalyonun iki yüzü olarak gördüler. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyanın en güçlü

devleti olarak görüldüğü bir çağda, bir İngiliz-Osmanlı ittifakı, İspanya ve İtalya'da Avrupa ve Akdeniz'deki Katolik hegemonyasına doğrudan bir tehdit olarak endişe yarattı.

Çelişkili duygular, Elizabeth Londrasının oyun yazarları için de karşı konulamaz bir hammadde kaynağı olduğunu gösteriyordu. Çağdaşlarının çoğundan farklı olarak, Shakespeare bir istisna dışında hiçbir oyununa bir Türk karakteri koymamıştır. Anlaşılan Shakespeare Türkleri görmezden gelmeye çalışmış ve oyunlarına konu olarak ve karakter olarak Türkleri dahil etmeyi büyük bir olasılıkla onlara önem vermek olarak addedmiş olabilir. Bu da onun önyargısını ortaya koyuyor. Haçlı seferlerinden gelen Türk nefretinin bir tezahürü olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Çünkü oyunlarında Türk tiplerini koymaması ve onlarla ilgili konuların hep olumsuz olması doğal olarak insanı bu düşünceye itiyor. Bununla birlikte 1590'ların ortalarında, esas olarak Türk hayaletinin musallat olduğu İngiliz tarihi hakkında bir dizi oyun yazdı. Bu on yılda, Shakspeare'in yazdığı tarih içerikli oyunlarının üçte birinden fazlasında yani on üç oyununda Türklere atıfta bulunur. Bu Türklere göndermelerin olduğu ve 1590'ların başında yazdığı ilk tetraloji²³ olan IV. Henry, II. Richard ve V. Henry'de konu olarak İngiliz siyasi tarihi, kraliyet mirası, tahttan indirilme, isyan ve iç savaşla ilgili çatışmalarla karakterize edilen bu çalkantılı dönemi ele alıyor ve orta Avrupa'daki Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki çatışmaları ve özellikle Osmanlıların Macaristan'a akınlarını anlatıyordu. Kaçınılmaz olarak Shakespeare'in aklına gelen hayalet defalarca zalim, kardeş katili, inançsız ve anlaşılmaz Türk oldu. (Dimmock, 2016, s. 167-168)

²³ Eski Yunan trajedi yazarlarının yarışmalar için hazırladıkları üç trajedi ile bir dramdan oluşan esere verilen ad. Şu ana kadar eksiksiz gelen tetraloji örneği Aiskhilos'un Orestie adlı tetralojisidir.

Muhtemelen 1595'te yazılmış ikinci tetralojide, oyundaki Carlisle piskoposu karakteri, Türkleri ve kafirleri benzer bir şekilde kaos ve felakete özdeşleştirip barışın bunlarla mümkün olmayacağını ve Türklerle ittifakın siyasi bir hata olduğunu çok geçmeden ortaya çıkacağını söylüyordu. Osmanlı padişahlarını zalim, kardeş katili vb olarak tanımlıyordu. Oyunda piskopos, IV. Henry'nin İsa adına kutsal bir savaş vermeye hazırlanan, Hıristiyan doğruluğunun dilini kullanan bir haçlı olduğunu ilan eder. Bu, Shakespeare'in Türk ve İslam karşıtı kendi inanç ve aid olduğu toplumla şekillenen ulusal kimlik vizyonunu aktarıyor. IV. Henry'nin kutsal topraklara hiç gitmemiş olması önemli değil, önemli olan, onun ordusunun İsa'nın düşmanlarını kovalayarak kralın ortak bir inanç ve ortak bir düşman aracılığıyla ulusal birliği sağlamasıdır. II. Richard'ı deviren ve İngiltere'yi bir Türk cehennemine atan yeni kral, dindar bir Hıristiyan prens gibi hareket ediyor. Kutsal toprakları Carlisle piskoposunun daha önce “siyah paganlar, Türkler ve Sarazenler” isimleri vererek aşağıladığı gruptan kurtararak günahlarını kovmaya çalışıyor gibi görünüyor. Shakespeare II. Richard'ın sonunu, kendisine göre, cani, gaspçı Türk sultanlarıyla ilişkilendirmişti. IV. Henry, saltanatının ilk oyunu olan bu oyunun başlangıcında, ya tövbekar bir Hıristiyan hükümdara ya da Türk zorbalığıyla lekelenmiş entrikacı, Makyavelist prence benziyor. (Chew, 1937, s. 144) Daha önceki öykülerinde ve komedilerinde olduğu gibi, Shakespeare, seyircinin ülke ve dinine olan bağlılığını kullanarak bu çelişkili benzetmeleri manipüle etmede giderek daha ustalaşır. İkinci tetralojide bu, güç olarak daha zayıf ve stratejik olarak daha silik bir kral tiplemesinin ortaya çıkarmasını sağladı. Shakespeare, egzotik öyküler ve karakterler kullanarak dramatik modanın parodisini yapmak için elinden geleni yapıyordu. Perde 2 sahne 4'te korkak asker Pistol, George Peele'nin *Alkazar Savaşı*'na, aynı yazarın kayıp oyunu *The Turkish Mahomet and Hiren the Fair Greek The'e* ve Christopher Marlowe'un *Tamburlaine*'ine ve onlardaki bir dizi sahte kahramana gönderme yapıyor. Shakespeare, karizmatik ama içine kapanık, alaycı,

şiddete meyyal, akıl sır ermeyen, belki kendisine bile ulaşamayan bir lider tiplmesiyle kendi etkileyici baş karakterini ortaya çıkararak, Mağriplileri ve Türkleri betimleme sürecinin henüz başında olan Marlowe ve Peel'e çıkış yolunu gösteriyor. (Brotton, 2016, s. 220)

Henry IV 2. Kısım'ın sonlarına doğru, babası ölmüş ve kendisi de tahta geçmek üzereyken, Prens Hal birdenbire bir Osmanlı padişahıyla çarpıcı bir olumsuz karşılaştırma yapar. Başlangıçta Hal'in kral olarak ilk beyanı yeterince basit görünüyor. Kardeşlerine, tahta çıkmasının hem kendisi hem onlar için garip olduğunu ve korkacak hiçbir şeyleri olmadığını garanti eder. Onlara İngiliz sarayında olduklarını Türk sarayında olmadıklarını diyerek Hal, küçük erkek kardeşlerine III. Murad'ın 1574'teki beş küçük erkek kardeşi veya Murad'ın sadece birkaç yıl önce oğlu III. Mehmed'in emriyle boğdurulan diğer ondokuz oğlu gibi öldürülmeyeceklerine dair söz verir. (Aksoy, 1990, s. 75-76) Ama belki de prens çok fazla protest bir tiptir. Konuşmanın beceriksizliği sorunu ele veriyor. Hal, "Harry" ve "Amurath" kelimelerinin aynı cümlede tekrarlandığı germinatio olarak bilinen retorik tekniği kullanır. Hal, Murad'ı değil babasını taklit edeceğini iddia ediyor. Ancak izleyiciler, siyasi gaspı, iç savaş tetikleyen, hesapçı, sahtekar olarak Henry IV'ün bir versiyonunu zaten biliyordu. Genç Harry, yaşlı Harry ile aynıysa, o zaman belki de aynı mezhep ayrımlarını devam ettirecektir. Hal, ailesi ile despotik Türkler arasındaki ilişkileri silmeye çalışarak, bize sadece karşılaştırmayı hatırlatmayı başarır. İzleyen herkes, ıslah edilmiş oğlun mükemmel bir Hıristiyan prene dönüşeceğini umuyor; ama hala onun Türk gibi olabileceği korkusu devam ediyor. Bu endişe, tetralojinin 1599 yazında yazılan son oyunu V. Henry boyunca tekrarlanır. Bu kararsızlık, Shakespeare'in onu ilk tasarladığı andan itibaren Henry'nin karakterine yerleşmişti. İngilizleri Fransızlarla ahlaki açıdan tartışmalı bir savaşa sürükleyen genç İngiliz kralı, karakterinin gizli bir 'Türk' yanını ortaya çıkarmaya başlar. Kuvvetlerinin Harfleur'u kuşattığı sahnede Henry, kasaba

sakinlerini teslim olmazlarsa tecavüz ve cinayeti serbest bırakacağı konusunda uyarır: (Henry V. 3.3.115-8) Tehdit, Tamburlaine'in Şam'ın bakirelerini katletmesini anımsatıyor ve o sırada kıta genelinde yayınlanan broşürlerde mızrakların ucuna takılmış bebeklerin görüntüsü ısrarla Orta Avrupa'daki Türk zulmüyle ilişkilendiriliyordu. Ama burada aynı zamanda çok daha eski bir teatral gelenekten de yararlanılıyor: Coventry'nin on dördüncü yüzyıl gizem oyunu²⁴, *The Pageant of the Shearmen and Tailors*'da Masumların Katliamı tasvir edildi. Oyun, Yahudi Kralı Herod'un gelecekteki bir Yahudi kralının tahtını korumak için Beytüllahim'in yeni doğan bebeklerini katlettiğini konu ediyor. Henry'i Herod ile ilişkilendiren Shakespeare, onu azgın, pagan bir tiran olarak sunar. Ancak Shakespeare'in çocukken pekala izlemiş olabileceği *Coventry Pageant*, Herod'un "Müslüman Arap" kıyafetleri giymişken putperestliği benimsediğini veya Muhammed'e ("Mahound") tapıldığını ve onu inkar ettiğini gösteriyordu. (Matar & Maclean, 2011, s. 28) Bu çağrışımlar aracılığıyla Henry'ye pek çok yüz verilir, aynı anda Fransızları yenen kahraman İngiliz kralı, Yahudileri tehdit eden pagan Herod ve 'mızraklara bebekleri astıran' masum Hıristiyanları öldürmekle tehdit eden ve belki de Henry IV oyununda, 2. Kısım'da izleyicileri cani olarak gördüğü Sultan Murad'la herhangi bir ilişkisinin olmadığını yeniden düşündürmeye yöneltiyor.

Elbette Tamburlaine, Herod veya III. Murad'ın aksine Henry, Harfleur'un masumlarını katletmiyor. Onun hakkında sahip olduğumuz tüm endişeler, İngiliz ikonlarının en mükemmeli haline gelen ve ulusal koruyucu olan Aziz George'u benimsemesiyle kısa sürede hafifliyor. Harfleur'ün önünde, askerlerini acımasız "kaplanın eylemini" benimsemeye teşvik ettikten sonra, "Harry, İngiltere ve Aziz George için Tanrıyı Ağlatın!" (V. Henry, 3.1.34) adlı ünlü toplanma çağrısında vatanseverliği din ile birleştiriyor. Ahlaksız Prens Hal'den iyiye dönüşümünü göstererek

²⁴ (Mystery Play), Mucize ya da Gizem Oyunları: Avrupa'da ortaçağ dönemi İncil'den hikayelerin anlatıldığı dini piyesler

bitiriyor. Ancak George'un militan saflığını benimsemesi bile herkesi ikna etmesi için yeterli değildi. (Brotton, 2016, s. 222)

3.3.1. Aziz George mu yoksa Hızır İlyas mı?

Aziz George, 16. yüzyılın sonlarında Hristiyan ve İslami geleneklerin ne kadar birbirine karıştığının özellikle önemli bir örneğidir. Önde gelen ilahiyatçıların, özellikle de her ikisi de papalık "putperestliğinin" bir başka örneği olarak azizlere hürmet gösterilmesine karşı savaş açmış John Calvin ve John Foxe'un reforme ettikleri inanç sistemlerinde azize çok az yer vardı. Enstitülerinde (1536) Calvin, Aziz George'un ve diğer hayali kişilerin Tanrı'nın yardımına ihtiyacı olmadığını düşünenleri eleştiriyordu. (Allen, 1844, s. 94-95) Foxe da benzer bir anlayıştaydı. *Acts and Monuments*'in 1570 baskısında yayınlanan 'Türklerin Tarihi' ile ilgili bölümünde, 'Tanrı kendi oğlunun yalnızca tek başına durmasına karar verdiyse, majestelerinin hiçbirini majestelerine katmaya cüret etmeyelim' denildi. Aziz George veya Aziz Denis'i hami olarak Türk'e karşı savaşmaları için sahaya getiren kişi, şüphesiz İsa'yı evinde bırakmıştır.' (Foxe, 1877, s. 18-122) Londra'nın esas olarak Protestan seyircisi, Aziz George rolünü üstlenerek Henry'nin 'Amurath' ve Türk'ü döndürme cazibesi, belki de onun başka bir tuzak olan Katolik putperestliğine düşebileceğini de gördüler. Aziz George sadece Hristiyan bir aziz değildir, aynı zamanda İslam inancında da önemli bir figürdür. Bu durumu daha da karmaşık hale getiriyor. Hristiyan ikonografisinde Aziz George, haclı seferleri'nden sonra İslam militarizminin sapkın "ejderhasını" öldüren dirilmiş bir şehit olarak gösterilir. (Lightbown, 2004, s. 117) Ancak İslam'da o, Kuran'da Musa ile tanışan Allah'ın bir kulu ve sonraki hadis literatüründe İlyas'ın bir arkadaşı olarak tanımlanan Hızır ile ilişkilendirilir. Bazı kaynaklara göre, Aziz George, Büyük İskender'in ordusunda mistik bir savaşçı ve subaydır. Aziz George gibi, Hızır da öldükten sonra pagan bir kralın ellerinde diriltiştir.

1550'lerde Habsburg diplomatı Ogier Ghiselin de Busbecq, Orta Anadolu'daki Türk derviş toplulukları tarafından saygı duyulan benzer bir figürün hikayelerinin anlatıldığı Osmanlı İmparatorluğu'nu dolaştı: "Chederle adında bir kahraman, çok cesur ve gözüpek bir adamdı. Aziz George'umuzla aynı olmalı ve bizim azimize atfettiğimiz başarıların aynısını ona atfediyorlar, yani büyük ve korkunç bir ejderhayı katlederek bir bakireyi kurtarması olayını". (Forster, 2005, s. 54-55) Busbecq, "Türklerin, Yunan kiliselerinde görüp kendi Chederle (Hızır İlyas)'leri olduğunu beyan ettikleri; Aziz George'un resimleriyle çok mutlu olduklarını" ve bu tür resimleri gördüklerinde hayranlıkla secdeye kapandıklarını ve atının toynaklarına kadar resmin her yerini öptüklerini gördü. Aziz George'un kudretli bir adam, ünlü bir savaşçı olduğunu, sık sık teke tek dövüşte ecinnilerle eşit şartlarda savaştığını ve galip geldiğini beyan ediyorlardı." (Forster, 2005, s. 56, 131)

Kanunî döneminde bir yabancı gezginin, oldukça kapsamlı bir şekilde tasvir ettiği, krokisini bile çizdiği Elvan Çelebi zâviyesi hakkında Flaman elçi Ogier Gislen de Busbecq (? -1592) de açıklama yapmıştır. Kurtköy (Goukurthoy) üzerinden Çorum'a (Choron) ve buradan da Tekke köye (Theke Thioi) gittiklerini yazar. Bu köy muhtemelen Elvan Çelebi Tekkesi'nin olduğu köy. Busbecq aynen Dernschwam'ı doğrular şunu söyler: "Burada, mensuplarına derviş denen, çok bilinen bir Türk tarikatı kurumu var. Bu kimseler bize "Chederle" (Hızır İlyas olacak) isminde bir kahraman hakkında, son derece cesur olduğu vb. çok şeyler söyledi. Bizim Aziz George'umuzla aynı kişi olduğunu anlıyoruz. Bizim azizlerin hareketleri konusunda onlarda aynı şeylerden bahsediyor. Busbecq St. George= Hızır İlyas konusunda kulaktan kulağa aktarılan halk hikayelerinden şunları anlatır: Camide gayet temiz suyu olan, olağanüstü güzel mermer bir çeşme bulunuyordu. Bu suyun Hızırın beygirinin idrarından fişkırıldığını söyleyen dervişler bizi bu konuda ikna etmeye çalıştılar". Bu ifadenin ardından Busbecq yeni bazı halk hikayelerinden bahseder. Yazılanlara bakarak

1600'lerde müslüman olmuş Elvan Çelebi aslında Hristiyanların Aziz Georgios'u olduğu anlaşılıyor. O bölgede bu kişi hakkında uydurulmuş hikayelere inanılıyordu. (Eyice, 2010, s. 215; Forster, 2005, s. 54-56)

Çeşitli isimler altında geçmesine rağmen, Aziz George, çeşitli Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında yaygın bir şekilde sahiplenildi, ancak Shakespeare'in Henry V'i yazdığı sıralarda İngilizler üzerinde etkisi daha fazla hissedilmeye başladı. Muhtemelen Shakespeare'in Aziz George'un İslami versiyonu hakkında hiçbir fikri yoktu, ancak çağdaşlarının çoğu, onu İngiliz Protestanlığının daha dar görüşlü bir versiyonu için geri almaya çalışırken bile, azizi belirsiz bir Müslüman bağlamına yerleştirdi. Doğu ile Batı arasında gidip gelen Aziz George'un en ünlü örneği, Edmund Spenser'in şiirlerinde ve özellikle de İngiliz dilinin en uzun destanlarından biri olan, ilk yarısı 1590, ikincisi 1596'da yayınlanan *The Faerie Queene*'de, bulunabilir. (Brotton, 2016, s. 224) Spenser, Aziz George'u bir Katolik ikonundan bir İngiliz kahramanına dönüştürme sorunuyla boğuşurken, Katolik ikiyüzlülüğü ve siyasi baskı olarak gördüğü şeyi İslaminkiyle birleştirmenin başka yollarını da buldu. *The Faerie*'nin 5. Kitabında, hukuksuzluğun ve zorbalığın sultanı tarafından tehdit edilen kadın yönetici Mercilla'ya (Kraliçe Elizabeth) Arthur yardıma gelir. Hukuksuzluk ve zorbalık sultanı, 1588 yılında Armada için planları olan II. Philip'tir. Souldan (Sultan), II. Philip'in ve Papa V. Pius'un 1570'te Elizabeth'i aforoz etmek için yaptıkları gizli anlaşmaya atıfta bulunarak "küfretmeyi, en fazla küfrederek yasaklayan" anlaşma olarak tasvir ediyordu. Souldan'ın "korkunç bir şekilde her tarafına kanca takılarak silahlandırılmış" demirden arabası (Spenser, 1978) (5.8.28.), İspanyol filosunun silahlı kalyonlarını çağırıştırıyor. Başlangıçta 'bir Pagan şövalyesi' kimliğine bürünerek Souldan'la yüzleşen Arthur, ancak güneşe benzeyen kalkanını ortaya çıkardığında düşmanını yenebiliyor. Souldan'ın arabası çöker ve Calais açıklarındaki İspanyol filosunun batması (Robinson, 2007, s.

35-36) akıbeti taklit edilerek Paynim²⁵'i yok eder (Spenser, 1978) (5.8.41) Spenser, İngiltere ve Aziz George'un İslam'la karmaşık ilişkilerini kabul eden tek kişi değildi. Diğerleri arasında, artık büyük ölçüde unutulmuş popüler bir düzyazı romantizm yazarı olan Richard Johnson da vardı. Henry V için bir kaynak olan *Hristiyanlığın Yedi Şampiyonunun Ünlü Tarihi*'nde (1596) Johnson, Aziz George'un kökenlerini Türkiye'deki Kapadokya'dan belki de şaşırtıcı bir şekilde Coventry'ye aktardı. Johnson'ın kitabında Aziz George, düşmanları İranlı Müslümanlar olarak kalmasına rağmen, biraz beceriksizce bir "İngiliz Şampiyonu"na ve Protestan ikonoklastına dönüştürülür. Spenser'in aziz versiyonu gibi, Johnson'ın Aziz George'u da macera aramak için doğuya seyahat eder ve Mısır kralının kızı Sabra yardım teklif eder, ancak o kabul etmez, "Ben bir Hıristiyanim, sen bir Pagan: Ben cennetteki Tanrı'yı onurlandırıyorum, sizler aşağıda dünyevi gölgelersiniz: Bu nedenle, eğer benim sevgimi ve beğenimi kazanmak istiyorsanız, Muhammed'inizi terk etmeli ve bizim Hıristiyan inancımızda vaftiz olmalısınız." Sabra da aynı fikirde, ancak kıskanç 'Fas'ın kara şövalyesi Almidor' tarafından ihanete uğrarlar. (Johnson R. , 1596, s. 16-21) Spenser'in Redcrosse şövalyesi gibi, Johnson'ın Aziz George'u da şehit edilmeden ve sonunda İngiltere'nin koruyucu azizi olarak kabul edilmeden önce kutsal topraklarda Müslümanlarla bir dizi karşılaşmadan geçmek zorundadır. Spenser ve Johnson'ın 1590'larda Aziz George'un karmaşık mirası hakkında yazdıklarının çoğu, oyunun sonunda Henry ve Aziz George arasında son bir çarpıcı özdeşleşmeyle sonuçlanan Shakespeare'in V. Henry'sine kadar ulaşır. Agincourt'taki zaferinden sonra Henry, prensesleri Katherine ile evlenerek Fransızlarla barışır. Oldukça beceriksizce kur yapması şu teklifle sona erer: "Sen ve ben, Aziz Denis ve Aziz George arasında, Konstantinopolis'e gidip Türk'ü sakalından tutacak, yarı Fransız yarı İngiliz bir çocuk yapalım mı?" (Henry V, 5.2.193-196) Henry babasının Kudüs'ü geri alma arzusunu

²⁵ Hristiyan olmayan, Yahudi, özellikle Müslüman

yerine getirmek için melez bir haçlıyı oluşturmak için İngiliz ve Fransız koruyucu azizlerin kanını birleştirmeyi teklif ediyordu. Bunun anlamı İstanbul'u ve onun Türk hükümdarlarını fethetmek anlamına geliyordu. Bu pek de romantik bir teklif değil, daha çok, Fransız ve İngiliz birleşmesinden meydana gelen bir varisin gücünü ve İslam'ın kalbinde kurabileceği militan bir Hıristiyan yayılmacılığını ifade ediyordu. Henry, Fransız prensesiyle yaptığı hanedan evliliği yoluyla gücünü artırırken, kendisini stratejik bir çok dilli olarak ortaya koyuyordu: Hevesle beklenen hayallerdeki çocuğun Türk'ü ele geçireceği ve Kudüs'ten İstanbul'a kadar kutsal yerleri yeniden fethedeceği ve Hıristiyan rüyasını gerçekleştireceği umuluyordu. Bununla birlikte, sonsözden seyirci bir haçlı seferi olmayacağını anlıyordu.

Shakespeare'in bu kendini tanıtma anı, izleyicilere sekiz yıl önce Henry VI'nın başına gelenleri kendi versiyonunu kullanarak hatırlatır. Henry'nin büyük zaferleri boşunaydı. Fransa ve İngiltere evliliğinden doğan bu çocuk İstanbul'u fethetmeyecekti - tam tersine, Fransa'yı kaybedecek ve İngiltere yeni bir iç savaşa sürüklenecekti. Hanedanda çatışma döngüsü yeniden başlayacak ve Carlisle piskoposunun "Barış Türkler ve kafirlerle uyuyacak" şeklindeki iç karartıcı kehanetinin hayaleti, kovulamayan bir hayalet gibi geri dönecek. Böylelikle Shakespeare, İngiltere'nin en büyük hükümdarının özünde bile Türk tiranlığının küçük bir dokunuşunun olduğunu ima eder. Belki de Hıristiyanın Türkten çok da farklı olmadığını öne sürüyor. (Brotton, 2016, s. 229)

1600'e gelindiğinde, Marlowe'un hayaleti Shakespeare'in eserlerinden silindi, ara sıra abartılı ve büyük ölçüde etkisiz karakterlerin komik parodisine teslim edildi. Ama şeytan çıkarma süreci, Shakespeare'e, V. Henry gibi yaratımlara derinlik ve karmaşıklık katmak için unsurları kullanabileceği büyüleyici yeni bir bileşik figür, Mağribli-Türk kazandırmıştı. Hıristiyanlığın mitlerinden ve onunla ilgili yanlış anlaşılmalardan ortaya çıkan karakterlerdi. Yavaş yavaş, Marlowe ve Peele'den miras aldığı canı bir kötü adam

olarak Mağribli-Türk klişesini daha ince, ancak aynı zamanda trajik ve çelişkili bir şeye dönüştürdü. İngiltere ile Fas arasındaki mal ve insan mübadelesine uygun olarak, Shakespeare'in Mağriblisi egzotik ve rahatsız ediciydi. Roma ve Belmont'un eşliğinde durarak, kadınlarını ve soylarını kirletme kendi iç ekonomilerini işgal etmekle tehdit ediyorlardı. Elizabeth dönemi izleyicisinin Mağriblilerle böyle karşılaşması mümkündü. Buna karşılık, Shakespeare'in Türkleri daha hayali figürlerdi, rollerden çok metaforlardı, İngiltere kıyılarında nadiren görülürlerdi, ezici bir siyasi gücün, askeri gücün ve hâlâ Elizabeth dönemi siyasi yapısıyla yakından ilişkili olan dini farklılığın temsilcisiydiler. Yakında en kalıcı trajik kahramanlarından birini yaratmak için bir araya geleceklerdi. Shakespeare, Henry V'i Türklere karşı beklenmedik bir haçlı seferi önerisiyle bitirdiğinde, bir grup İngiliz, Elizabeth'in Osmanlılarla olan ilişkisini uluslararası arenada yeniden zirveye çıkaracak olan İstanbul'da çok daha az kahramanca ama aynı derecede olağanüstü bir maceraya atıldı. (Brotton, 2016, s. 229-230)

3.5. İngiliz Aydınlarının Türk ve İslam Anlayışı

Tarihçiler Edebiyat Eleştirmenleri ve Düşünürler İslam'a yönelik Hristiyanlardaki bu tepkileri genellikle tehlike olarak algıladılar ve korkuya kapıldılar. Protestan vaiz Thomas Bacon, 1542'de birçok yerde Mesih'in halkının topraklarının nasıl acımasızca ve merhametsizce işgal edildiğini, ele geçirildiğini, tutsak edildiğini, aciz bir duruma düşürüldüğünü, hapsedildiğini, öldürüldüğünü, katledildiğini ve tüm mallarının yağmalandığını ve götürüldüğünü ve o nefret dolu, zalim Neron'a benzeyen, İsa'nın dininin can düşmanı, Hristiyan inancını yok eden, tüm düzenin saptırıcısı, tüm tanrısallık ve saf masumiyetin düşmanı zorba Büyük Türk... nitelermeleriyle pek çok insanın Türk İslam'ından duyduğu korkuyu dile getiriyordu. (Bacon, 1848, s. 239)

Birçok Hristiyan için, mezhepleri ne olursa olsun İslam, Hristiyanlığın antiteziydi. Ancak çok farklı görüşe sahip olanlar da vardı. Bunların içinde, başarısı, refah hayat seviyesi, sosyal adalet, askeri disiplin ve hayırseverliğe dayanan dini açıdan hoşgörülü,

liyakat sahibi insanların yönettiği bir toplum olarak İslam'ı ve özellikle Osmanlıları öven saygın ve etkili bir Fransız siyaset filozofu Jean Bodin de vardı. (Brotton, 2016, s. 22) Bodin'e göre Antik Roma ordusunda olan düzen ve disiplin sadece Osmanlı ordusunda vardı. Bu Bodin'i çok etkiliyordu. (Malcolm, 2019, s. 153) 1576'da Bodin, Habsburg İmparatorluğu'nun antik Roma'nın imparatorluk örtüsünü koruyabileceği yönündeki ortaya atılan fikirlerle alay etti ve bunun yerine eğer gerçek bir azametli sultan ya da heybetli bir imparator aranıyorsa Osmanlı sultanına bakılmalıydı. Çünkü üç kıtada en verimli topraklar Osmanlı sultanınındı ve Akdeniz sultandan soruluyordu. (Malcolm, 2019, s. 74) Bodin, Hıristiyan devletlerin Osmanlılarla ittifak kurduğu pek çok örneği biliyordu. 1453'te Konstantinopolis'in düşüşünden sonra Venedikliler, Sultan II. Mehmed ile karşılıklı kazandıran ticari anlaşmalar imzaladılar ve 1536'da Fransız kralı I. Fransuva, ortak düşmanları Habsburg imparatoru V. Charles'a karşı Sultan I. Süleyman ile resmi bir Fransız-Osmanlı ittifakı yaptı. Bacon'un ki gibi polemikler, Hıristiyanlığın İslam'la ilişkisine ilişkin tarihteki Bodin'inki gibi daha çok dikkate alınan pek çok sesi boğma eğilimindeydi. Elizabeth dönemi İngiltere'sinin, o zamanlar Avrupa'da benzersiz olan ve I. Elizabeth'in kendine özgü dini ve diplomatik politikasının bir sonucu olarak, her iki inanç arasında nasıl hassas bir denge kurduğunu göstermektedir. (Brotton, 2016, s. 23)

Oyun yazarları çelişki ve belirsizlikten beslenirler ve 16. yüzyılın sonlarında İngiltere'nin rahatsızlık duyduğu İslam dünyasıyla karşılaşmaları, Shakespeare ve çağdaşlarına çok çeşitli karakterler, olayın geçtiği yerler ve senaryolar sağladı. Bu yazarlar, daha önce pek çok eleştirmenin kabul ettiği gibi, sadece Müslüman dünyasını görmezden gelmek veya düşman olmak yerine, İngiltere'yi Katoliklikten kurtarabilecek bir inanç sistemi, tüm Hıristiyanlığı ele geçirebilecek bir askeri imparatorluk ve o dünyayla iş yapanları zenginleştirebilecek uluslararası bir ticari güç gibilerinden İslam'a birçok şekilde tepkilerini ortaya koydu. Asan kesen, zalim ve şehvet düşkünü Osmanlı,

Fas ve İnan hükümdarlarının hikayeleri birçok Avrupalı diplomat ve din adamını dehşete düşürdü, ancak oyun yazarlarına tiyatronun en büyük karakterlerinden bazılarını biçimlendirmek için harika işlenmemiş malzemeler de verdi. Oyun yazarları, Kuzey Afrika'dan İnan'a ve Babür Hindistan'ına kadar Müslüman ülkelerde vakit geçiren binlerce İngiliz tüccar, diplomat, denizci, asker, vaiz, sürgün, zanaatkar ve sair insanlara İslam ile ilgili başka bir bakış açısı sundu. İslam'ın hayranlık, saygı ve ümidin yanı sıra korku uyandırdığı bir zamanda, Elizabeth dönemi oyun yazarları bu kadar farklı duyguları ele alıp işlediler ve İslam'a karşı duygu karmaşasını oluşturarak benzersiz bir tiyatro yarattılar. Yazılan tiyatro oyunları Elizabeth'in saltanatına yeni bir ışık tutuyor ve Kraliçenin bu dönemde neredeyse her önemli anı (tahta çıkışı ve afroz edilmesinden tutun da Leicester ve Essex kontları gibi gözdeleriyle olan ilişkilerine, Sir Francis Drake'in dünyanın etrafını dolaşmasına, İspanya ve papalığa karşı politikasına, donanmasının yenilgisi ve Kalvinizm'e karşı tutumuna kadar) çeşitli zamanlarda yaptığı İngiliz-İslam ittifaklarından etkilendi. 1580'lerden itibaren Londra'da çalışan hemen hemen her oyun yazarının oyunlarından en az birine bir Türk, Fars, Mağripli veya Sarazen karakteri koyması bu etkilenmeyi yansıtan bir tabloyu çiziyor. (Brotton, 2016, s. 23)

3.6. İngiliz-Türk ve İslam İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Elizabeth'in saltanatının ilk yıllarında çeşitli Müslüman topraklar ve yöneticilerle olan ilişkilerin İngiliz yaşam tarzına yansımaları oldu. Müslüman dünyasıyla ilişki kuran Tudor erkek ve kadınlarının hikayesi her zaman sözüm ona Shakespear'ın İngilteresi olarak zannedilen Elizabeth Döneminin görüntüsünün hiçbir zaman bir parçası olmadı. İngiltere dünyanın pek çok noktasından soyutlanmış sıra dışı bir yalnızlık içinde var oldu. Türkler, Sarazenler ve Müslümanlarla sadece edebi muhayyilenin en uç noktalarında ve dünya haritasının kenarlarında karşılaştı. Aslında

durum hiçte böyle değildi. Elizabeth dönemi İngilteresi daha çok, İspanya, İnan ve Osmanlı imparatorluklarının egemen olduğu jeopolitik bir dünyanın sınırları etrafında dolaşan bir oyuncuydu. Muhtelif zamanlarda, I. Elizabeth, ülkesini defalarca dostane ilişkilere soktuğu Müslüman glerin üstünlüğünü de açıkça kabul etti. O içerisinde Hıristiyanlar ve Müslümanların uyumlu bir Şekilde birlikte yaşadıkları Elizabeth yönetimindeki İngiltere, kaybettiğimiz huzurlu dünyanın bir parçası olduğu anlamına gelmiyor. Çünkü çok az ortak paydanın olduğu dinler arasında dostluk iddiasında bulunmak yanılıcı olur. İlişkinin karşılıklı Şüphe, yanlış anlama ve kararsızlığa dayandığı açık bir Şekilde görülüyor. Bu ilişkinin çeşitli ve bazen de çelişkili sonuçları oldu. Ancak iki tarafta medeniyetler arasında derin bir çatışma olduğuna inanıyor gibi görünmüyordu. Bu yüzden medeniyetler atışması altından garip bir Şekilde toplumsal uyumun çıktığı görülüyordu. Bu Elizabeth döneminin ve aynı zamanda kendi dnemimizi de aydınlatan incelikli ve karmaşık bir tarih. (Brotton, 2016, s. 24)

IV. BÖLÜM: HARBORNE SONRASI DÖNEM

4. 1. Edward Barton İstanbul'da

İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra İngiliz büyükelçisi görevini alan Edward Barton'u Polonya Büyük Şansölyesi Zamoyski ziyaret etti ve yardım rica ettiği bir mektup verdi. Bu, Barton'un bilgisi dışında bir konuydu. Ancak ülkesinin onuruna yakışan bir şekilde bu görevi yerine getirmek istedi ve hemen kararını verdi. Polonya-Osmanlı savaşını önlemek için çaba sarf edecekti. Bu da Habsburg çıkarlarına zarar verecekti. Kraliçe Elizabeth'in o zamanki politikaları Fransız yanlısı olduğundan bu savaşı önleme çabası Fransa'ya yardım edecekti. Şöyle başka bir sebep de olabilirdi: İngiltere'nin kendi askeri malzemelerinin bir kısmını Polonya'dan aldığı düşünülürse, doğal olarak kraliçe Polonyalıların Osmanlılara karşı büyük bir savaşa girmesini istemezdi. Bu yüzden Edward Barton barış müzakeresine ön ayak olma rolünü üstlendi.²⁶

İngiliz elçiliği İstanbul'da yeni açılmıştı. William Harborne liderliğindeki küçük bir girişimci tüccar grubu çığır açmışlardı. Harborne 1583'te büyükelçi statüsü kazandı. Sekreteri olarak görev yapmış, genç ama zaten deneyimli bir tüccar olan Edward Barton 1588'de görevi devraldı. (Brotton, 2016, s. 155) İngiltere Fransa gibi, Habsburg karşıtı olduğu için Osmanlı yanlısıydı. Elizabeth Osmanlı askeri gücünü İspanya'ya yöneltmek için büyük çaba sarf etti. Hatta bunun için kraliçe 1580'lerin başlarında İspanya'ya saldırıda bulunmak maksadıyla Malta'yı ele geçirmek ve dolayısıyla ileride bir üs olarak kullanılmak üzere Osmanlılara vermek için İngiliz denizcileri kullanmayı bile planlamış olabilirdi. Çünkü Malta Avrupa için stratejik öneme sahipti. Malta'nın Osmanlı hakimiyetine geçmesi Katolik Roma'yı ve dolayısıyla Avrupa'yı tehlikeye atardı. William Harborne İspanyolların 1585'ten sonra Osmanlılarla deniz ateşkesini yenileme girişimlerini bozmak için çok çaba harcadı. Protestanlar olarak İngilizler bazı açılardan

²⁶ (TNA SP 97/2)

Fransızlardan daha açık bir şekilde Osmanlı yanlısı oldular. Örneğin, kafirlere savaş malzemesi satma konusundaki papalık yasağını göz ardı edebildiler: Osmanlı dökümhanelerine İngiliz kalay sevkiyatı özellikle İstanbul'da memnuniyetle karşılandı ve İngilizler başka türden silahlar da getirdi. Harborne sultanın huzurunda Papa ve İspanya kralını putperest olmakla suçladığı ifadelerin yanı sıra Protestanlık ile İslam arasındaki bariz benzerliklerden bazılarını özellikle kullandı. Ancak kraliçe ile sultan arasında ortaya çıkan özel ilişkiyi perçinleyen şey, 1588'de İspanyol donanmasının yenilgisiydi. (Malcolm, 2015, s. 353)

Venedik balyosu, 1590'da, önceleri bir kadın olduğu ve sadece bir adanın yarısının hükümdarı olduğu için İngiltere kraliçesini pek önemsemediklerini ama kraliçenin İspanya kralına saldırıya geçecek kadar cesarete sahip olduğunu gördüklerinde, yine her tarafta çok sayıda donanmaya sahip olduğunu duyduklarında fikirlerini değiştirmiş ve kraliçeyi takdir etmeye başlamış olduklarını yazdı. (Malcolm, 2015, s. 354) Osmanlı hükümetiyle iyi bağlantıları olan ve Batılı bir diplomat için sıra dışı bir şekilde akıcı bir Türkçe konuşan Edward Barton, herkesin yeni fark etmeye başladığı İngiliz varlığını daha fazla hissettirmek için çabalarına devam etti. Polonya büyük şansölyesi yardım istemek için İngiltere'yi seçmekle isabet etmişti. Haziran ortasında bir anlaşma yapılmıştı. Sultan ordusunu geri çekecek ve karşılığında Kral Sigismund Kazakları dizginlemeyi taahhüt edecekti. Haraç talebi, Polonya'nın sultana 100 düzine samur kürkü vereceği bir anlaşmaya indirgenmişti. Kaçınılmaz olarak, Sadrazam'a büyük nakit ödemeler de yapıldı. Barton, Zamoyski ve Bartholomeo'nun Sinan Paşa ile doğrudan ilişkilerde önemli bir rol oynadığı görülüyor. 14 Haziran'da Edward Barton, Londra'ya bu müzakereler hakkında bir mektup yazdı. Mektubunda: Polonya elçisinin yardımcısı Bartholomeo'nun söz konusu görevde kendisine akıllıca ve dürüst davrandığını; davranışları ve sözleriyle Polonya kralının hem şerefini hem de güvenini koruduğunu belirtiyordu. Ayrıca Bartholomeo'nun, hem Moldavya Prensi'nin

baş valisi olması hasebiyle, hem de son zamanlardaki iyi hizmetleri için Polonya asilzadesi olarak atandığını; Kraliçe Elizabeth ile çok görüşmek arzusunda olduğunu haber veriyordu. Eğer Polonya kralı izin verirse, ki bunun olması çok muhtemel, kraliçenin nezaketen lütfedip kabul etmesi halinde, Barton'un Polonya'ya yaptığı iyilik için Bartolomeo'nun kraliçeye şükran mektupları gönderilebileceğini; ve hatta bu nedenden dolayı eğer Bartolomeo İngiltere'ye gelirse, büyük bir nezaket ile karşılanmasını mektubunda rica ediyordu. (TNA SP 97/2) Bartolomeo'nun uzun zamandan beri İngiltere'ye gitmek istediğini gösteren başka kanıtlar da vardı. Haziran 1587'de bir mektup gönderdi. Yaş'tan Elizabeth'e bir vali olarak kraliçeye sadakatını ve ebedi dostluğunu taahhüt eden kraliçeye övgülerle dolu bir mektup yazdı. Mektubunda, süslü bir anlatım kullanıyordu. Kraliçenin iyiliği ve onun düşmanlarının kötülüğü için Tanrı'ya hep dua ettiğini belirtiyor ve İspanya aleyhinde ifadeler kullanıyordu. Bartolomeo, Boğdan üzerinden İstanbul'a gidip gelen bazı İngiliz tüccarlarla tanıştı. Ağustos 1588'de İngiliz tacirlerin ticari ayrıcalıkları almasında da büyük katkısı oldu. Düzenlenen bu ayrıcalıklarda İngilizlerden Moldavya gümrüğünde yüzde 3 oranında vergi alınacaktı. Barton Bartolomeo'nun İngiltere'yi ziyaret etmek istediğini de belirtti.

Bartolomeo Varşova'dayken, kraliçeye bol bol övgülerde bulunduğu başka bir mektup daha göndererek kraliçenin emrine amade olduğunu söyledi. Ayrıca İstanbul'daki ticari anlaşmanın bir zafer olduğunu anlatırken Büyükelçi Barton'un otoritesine ve bu konuda ki kendi çabalarına da değindi. Kraliçe I. Elizabeth kendisine Windsor'dan bir teşekkür mektubu gönderdi. Kraliçe, cevaben yazdığı mektubunda lord hazretleri ve Polonya prensine karşı sevgilerini ifade etme fırsatının doğmasını onlarında çok arzu ettiğini ifade ediyordu. Bartolomeo, böyle bir dönemde çeşitli siyasi otoritelere yakın olmaya çalışıyordu. 1589'da Venedik Balyosuna düzenli brifingler vererek Venedik ile dostane ilişkilerini tazeledi. İspanyol hükümeti Bartolomeo'ya 1586'nın ortalarına kadar, Venedik'teki büyükelçilik aracılığıyla bir vekillik ücreti

ödendiğine dair belgeler var. Polonya büyük şansölyesi ile olan yakın bağlarına rağmen, kısa süre sonra, Habsburg hizmetine geçmek istedi, daha sonraki dönemde saraydan uzaklaştı. Birkaç ay içinde Habsburg'lara İngiliz-Osmanlı meseleleri hakkında hassas bilgiler vermek istedi. Kraliçe Elizabeth'i ziyaret etme arzusu, muhtemeldir ki sarayda Avrupa'nın önemli Katolik güçlerine casusluk yapma niyetinde olmasıdır. (TNA SP 97/2)

1590 yazında Dubrovnik ile Osmanlı hükümeti arasındaki ilişkilerde ani bir gerginlik ortaya çıktı. Ragusanlar, Bartolomeo'dan şüphelendiler. İne Han krizi diye adlandırılan bu kriz şuydu: Üst düzey Osmanlı yetkililerinden bazıları 1588 senesinde, Dubrovnik kıyı şeridinin büyük bir bölümünün aslında 15. yüzyılda Osmanlıların eline geçmiş olduğunu söyledi. İne Han adında Belgrad'ın hırslı üst düzey bir görevlisi konuyu ele aldı; 1590'ın başlarında, Sinan Paşa'nın yardımıyla, İne Han'ın bu yeni keşfedilen sancağın sancakbeyi olduğunu ilan eden bir padişah fermanı bulmakla kalmadı, aynı zamanda Dubrovnik'in bunun için 150.000 düka olarak hesaplanan birikmiş tahmini haraç ödemesi olduğunu da ortaya çıkardı. Hem resmi hem de gayri resmi olarak Ragusan diplomasisi aşırı hızlandı. İstanbul'da büyük hediyeler dağıtıldı; birçok yakın görüşmelerde bulunuldu; padişahın baş hazinedarının özel doktoru Haham Abeatar gibi nüfuz sahibi kişiler bu iş için araya sokuldu. Çok geçmeden Dubrovnik'in yanında üç vezir, iki önemli beylerbeyi ve birkaç seçkin kadı olmuştu. Ama yine de İne Han ısrarcıydı. Sinan Paşa'nın desteğiyle Haziran ortasında 200-300 silahlı adamla Ragusan topraklarının sınırlarına geldi. Orada onunla konuşmaya giden Dubrovnik'in gönderdiği iki temsilcisi dövüldü ve esir alındı. Ragusan toprağında İne Han'ın ilerlemesi Dubrovnik'ten gelen küçük bir karşı grup tarafından engellendi, Dubrovnik acele görevle İstanbul'a iki özel elçi gönderdi. 12 Temmuz'da Ragusan hükümeti onlara şunları yazdı: "Prensiyle Boğdan'da bulunan Bruti'nin, İne Han'ın bizim için çıkardığı sıkıntıların kaynağı ya da en azından onu himaye eden olduğu dikkatimizi çekti."

Mektupta İne Han'ın Sinan Paşa'dan yardım aldığı da belirtiliyor ve bu konunun araştırılması isteniyordu. “Eğer durum dediğimiz gibi çıkarsa, Bartolomeo'ya bizzat gitmeleri ve İne Han'dan daha fazla onlara bu kötülükleri yapmamasını istemeleri rica edildi. Çünkü Bruti ailesi onlara her zaman büyük bir dostlukla davranmış ve prensin babası birçok vesileyle onlardan çok güzel hizmetler almıştı. Burada Bartolomeo'dan başka söz edilmemesi, hakkındaki iddianın doğru çıkmadığını öne sürüyor. Krizin uzun süre devam etmesi, başka herhangi bir kaynaktan teyit eksikliği ve Bartolomeo'nun enerjisinin yoğun bir şekilde Polonya barış müzakerelerine yoğunlaştığı gerçeği göz önüne alındığında, bu en olası sonuç gibi görünüyor. Ragusan karşıtı bazı sözler sarf ettiği duyulmuş olabilir elbette; Ragusanların yaptığı gibi, onu on bir yıl önce nasıl yakalayıp Lezhe'ye hapsedtiğini unutmuş olması pek olası değil. Ancak Sinan'ın tavrının başka makul açıklamaları da var. Bunların en bariz olanının para olması çok muhtemel olabileceğidir. Dubrovnik'in Ekim ayında elçilerine verdiği talimatta bunun nedeni belirtilmişti: Sinan'a bolca hediye verilmesi önemliydi zira Sinan'ın, kendisinin içinden çıktığı milletin önceki sadrazamlara gösterdiği cömertliği kendisine göstermemesinden ötürü böyle davranıyordu. Böyle bir ortak dil ve kökene sahip olup öncekilerle yapılan dayanışma olmayınca hırçınlaşıyordu. Sinan Paşa, Sırpça-Hırvatça konuşan bir sürü vezir içinde en fazla hizmet verendi. Hatta en önemlisi Sokollu'dan bile daha fazla hizmet ve yardımları olmuştu. Sinan'ın Ragusa karşıtı davranması bütün bu bahsedilenden dolayı olabilir. Çünkü önceki sadrazamlara yapılan jestler, verilen hediyeler kendisinden esirgenmişti. Oysa ki kendisi de aynı dili konuşuyordu aynı köklere sahipti ve üstelik onlara daha önceki sadrazamlardan daha fazla hizmeti dokunmuştu. Peçevî Tarihi Sinan Paşa'nın bencil ve kibirli olduğu; sürekli atıp tutan bir konuşma tarzının olduğu ve malı mülkünün çok olmasından dolayı halkın onu siyacı sandığından bahsetmiş. (Baykal, 1982, s. 14)

4.2. Sultan III. Murad'ın Ölümü

İngiliz büyükelçisi Edward Barton 'meraklı Yahudi' dediği Lord Burghley'e İstanbul'daki son zamanlardaki olayları anlatan 12 sayfalık bir mektup gönderdi. Mektubunda: 15 Ocak 1595'te Sultan III. Murad'ın İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda öldüğünü; Osmanlı geleneğine uygun olarak, ölümünün, varisi veliaht III. Mehmed İstanbul'a ulaşana ve yumuşak bir iktidar geçişini sağlayana kadar gizli tutulduğunu haber verdi. III. Mehmed'in 27 Ocak'ta tahta çıkmak ve babasını Ayasofya'ya gömmek için Manisa'dan geldiğini; o gece çoğu bebek olan 19 erkek kardeşini huzuruna getirip hepsini mendille boğdurduğunun detaylarını da verdi. (Rosedale, 1904, s. 18)

Padişah III. Murad'ın ölümü İngiltere'de İngiliz-Osmanlı ilişkileri üzerinde ne gibi etki edecek endişesi uyandırdı. Elizabeth'in Osmanlılarla olan diplomatik ve ticari ilişkilerinin çoğu, III. Murad'la on yedi yılı aşkın bir süre öncesine uzanan samimi kişisel yazışmalara ve son zamanlarda da artık Valide Sultan olan Haseki Safiye Sultan'a dayanıyordu. III. Mehmed, Macaristan'daki zayıflayan Osmanlı askeri seferlerini sürdürme sözü verdi, ancak pek savaşçı gibi görünmüyordu. Bir İngiliz tüccar onu hem zeki hem cesur olmasının yanısıra donuk bir yapısı olduğunu belirtiyordu. (Maclean, 2004, s. 40)

Barton, Osmanlı'ya kendisini kabul ettirmesi düşüncesini taşıyordu. Kraliyet Danışma Meclisi Londra'ya gönderdiği mektubuna geç cevap verdi ve III. Mehmed'e hediyesi gelmedi. Barton 1596'da Macaristan'da Arşidük Maximilian'ın Katolik ordularına karşı bir askeri harekate katılarak yeni padişahın desteğini almaya çalıştı. Barton'un varlığına dair haberler Avrupa'ya ve hatta Rusya'ya yayıldığında Elizabeth, Prag'a kadar elçiler göndererek bu durumu inkar etmek zorunda kaldı. (Franklin, 1944, s. 35)

Bununla birlikte, Osmanlı yöneticileri ile I. Elizabeth dönemi ittifakı nedeniyle ilişkiler devam etti. İlişkiyle ilgili endişeler, dini farklılıklar ve Osmanlı yayılma

politikaları hakkındaki korkulardan siyasi halefiyet konusundaki kardeş katili yaklaşımlarına kadar uzanıyordu, ancak bu, diplomatik ve ekonomik politika üzerinde geniş kapsamlı sonuçları olan bir ortaklıktı. Padişahlar, İspanya'ya karşı güçlü bir askeri siper görevi görürken, İngiltere'de 1570'lerin sonlarından itibaren William Harborne ve diğerleri tarafından kurulan ticaretin İngiltere'nin iç ekonomisi üzerinde belirgin bir şekilde olumlu bir etkisi olmuştu. Türk Kumpanyasının başarısı, onun 1592'de Venedik Kumpanyası ile birleşmesine yol açtı ve on yılın sonunda her yıl Akdeniz'e 150.000 £ değerinde kumaş ihraç eden yirmi gemiye sahip olan Levant Şirketinin kurulmasına neden oldu. (Wood, 1964, s. 1-14)

4.3 Lello Dönemi

Ocak 1598'de Edward Barton'un henüz otuz beş yaşındayken dizanteriden ölmesi İstanbul'da İngiliz büyükelçisi olarak kısa ama renkli görevini aniden bitiriverdi. İstanbul'dan kısa bir tekne yolculuğu mesafesindeki Heybeliada'da bir Hıristiyan mezarlığına küçük bir törenle gömüldü. Padişah, Barton'ın görevini hiçbir zaman resmi olarak onaylamamıştı çünkü tartışmalı Macar macerası, III. Mehmed'in tahta çıktığından beri Londra'dan istediği kraliyet hediyelerinin gönderilmesini daha da geciktirmişti. Londra'dan hediyeler ve mektupların mührünü talep etmek ve yenilenen Fransız muhalefeti karşısında İngiltere'nin ticari kapitülasyonlarını yeniden müzakere etmek Barton'ın halefi Henry Lello'ya bırakıldı. Ne yazık ki Lello, seleflerinin ne zeka inceliğine ne de dinamizmine sahipti; meslektaşları arasında pek saygınlığı yoktu. İstanbul'daki konumuna uyum sağlamakta zorlansa da, makul bir şekilde İngiliz-Osmanlı ilişkileri devam edecekse, statüsünü teyit eden hediyeler ve mühürlü mektupların derhal gönderilmesi gerektiğine Londra'yı ikna etmeyi başardı. Elizabeth'in danışmanları, Lello taleplerinin nasıl karşılanacağını tartışırken, Richard Hakluyt, *The Principal Navigations*'ın ikinci baskısının yayına hazırlanmanın son aşamalarında idi. Hakluyt ilk baskıyı hamisi Walsingham'a adamıştı ve ikinci baskıyı I. Elizabeth'in önde

gelen danışmanı olan Burghley'in oğlu Robert Cecil'e ithaf edecekti. Cecil muhtemelen Hakluyt'tan İngiltere'nin Türk ittifakına yönelik eleştirileri engellemek için bu yeni basımı fırsat olarak kullanmasını istemiştir. Hakluyt kitabının ikinci baskısını Cecil'e ithaf etmişti ve ithaf yazısında Bacon'ın daha önceki savunmasından yararlanarak ve daha önceki tarihten örneklere işaret ederek şu ifadeleri vurgular: "Eğer herhangi biri Türkler ve kâfirlerle yaptığımız bu yeni ticareti istisna kabul ederse, o zaman bu kişi eski ve yeni tarihi pek bilmiyordur veya kasten taraflı davranıyordur ya da kötü bir mizah anlayışına sahiptir". 'Kral Süleyman'ın, Yahudi olmayan Sur Kralı Hiram ile zorunlu olarak ittifak yaptığını bilmeyen yoktur.' Bu, konuya binaen bilhassa seçilmiş bir Eski Ahit benzetmesiydi. Sur Kralı Hiram'ın Hz. Süleyman'a kutsal Kudüs tapınağını inşa etmek için gereken keresteyi sağlaması gibi, I. Elizabeth de İngiltere'de Tanrı'nın Protestan tapınağını dikmesini sağlayan kişiyle yani Osmanlı sultanıyla iş yapacaktı. Hakluyt, her birinin tüccarları İstanbul'da bulunan İngiltere'nin Katolik rakiplerinin ikiyüzlülüğünü göstermek için Fransız, Ceneviz, Floransalı, Ragusalı, Venedikli ve Polonyalıların bugün sultanla işbirliği içinde olduğunu herkesin bildiğini ayrıca bunca yıldır Osmanlı'nın hakimiyetindeki ticaret trafiğini kullandığını ifade eder. Küresel bir bakış açısıyla şu soruyu da sorarak sözlerini bitirir: "Berberi ülkesi, Hint Adaları ve başka yerlerdeki İspanyol ve Portekizlilerin Mağribilerle, Yahudi olmayan ve Paganlarla işbirliği ve ticaret yaptıklarını, ve daha da ötesi onlara para ödediklerini ve onları hizmetlerinde ve savaşlarında kullandıklarını bilmeyen var mı? O halde, diğer Hıristiyan ulusların çoğu için mübah olan bu ilişkiler, neden biz İngilize günah olsun?" (Allinson, 2012, s. 133; Brotton, 2016, s. 230-231) Başka bir deyişle, İngilizleri Türkler veya Mağriblilerle çalışmakla suçlayamazlardı çünkü kendileri İngilizlerden önce çoktan bu işlerin içine girmişti.

4.4. Kraliçenin Hediyeleri

Ocak 1599'da, İngiliz kraliçesinin sultana hediyesini taşıyan bir geminin İstanbul'a gitmek üzere Londra'dan hareket etmek üzere olduğu haberi üzerine, John Chamberlain günlüğüne, Büyük Türk'e diğer ulusları, özellikle de Habsburgları zor duruma sokacak gösterişli bir hediye gideceğini yazdı.²⁷ (Brotton, 2016, s. 231) Elizabeth'in bizzat kendisi hediyeleri seçti. Biri, Safiye Sultan'ın hediyesi 600 sterlin değerinde bir arabaydı; akıllıca bir hareketti çünkü I. Elizabeth'in karşılıklı hediye alışverişini sahip olduğu düşünülen valide sultanla diyalogu artırmada yararı olacaktı. Lancashire'daki Warrington'dan hem bir müzisyen hem de bir demirci olan Thomas Dallam tarafından yapılmış ve kraliçenin önünde önceden çalmış olduğu saat mekanizmalı bir müzik orguydu. Edward Barton, 1595'te I. Elizabeth'e bir mektup yazarak III. Mehmed'e "horoz şeklinde bir saat" göndermesini önermişti. I. Elizabeth otomatik bir orgun horoz şekilli bir saatten daha iyi olduğunu düşündü ve bir sonraki ay, kumaş sevkiyatı ile usta Dallam'ın da dahil olduğu teknik bir ekiple birlikte org paketleni. İstanbul'a giden 300 grostonluk bir Levant Şirketi gemisi olan Hector'a yüklendi. 28 Ağustos 1599'da Hector gideceği yer olan İstanbul'a ulaştı. Yedikule açıklarına demir attı. (Bent J. T., 1892, s. 57) Venedik Balyosu Girolamo Capello'nun geminin yükünün çok akıllıca tasarlanmış olduğunu belirttikten sonra, saat fonksiyonu olan ve kendi kendine birkaç şarkı çalabilen bir org, bir araba ve padişah için aksesuarlar olduğunu haber veriyordu. Fakat hediyelerin içinde bulunan bazı gümüş vazoların kararmış ve çok sayıda kumaşın bozulmuş olduğunu da söylüyordu. Yani hediyelerin bazılarının yolda getirilirken zarar gördüğünü belirtiyordu.²⁸ III. Mehmed'in büyükelçi olarak resmi onayını alma beklentisi içindeki Lello, Dallam'ın orgunun uzun deniz yolculuğunda hasar görmüş olduğunu, bunun yanısıra harap olmuş kumaş yükünü gördüğünde dehşete kapıldı. Dallam, orgun üzerindeki yapıştırma süslemenin çürümüş olduğunu ve orgun metal borularının zedelendiğini ve kırıldığını görünce, buna sebep

²⁷Bkz. (CSPD, vol 6: 1598-1601, 31-01-1599, p. 156)

²⁸ Bkz. (CSPV, vol 9: 1592-1603, no. 814, p. 375)

olarak deniz ve ülkenin sıcaklığını gösterdi. Lello'nun Fransız ve Venedikli mevkidaşları, kırık boru yığını ile alay ettiler. Hediyeler konusundaki kargaşa bir yana, Venedik balyosu, Lello'nun Osmanlı başkentinin minarelerinin gölgesinde Protestanlığı yerleştirmeye yönelik uzun vadeli planlarından endişe duymaya devam etti. Dallam'ın gelişinden birkaç hafta sonra Capello üstlerine şunları yazdı: “İngiliz Büyükelçisi yarın sabah el öpecek. Padişah'tan Galata'daki kiliselerden birinde yanında getirdiği bir vaize görev vermesini isteme gibi saçma planları var. Hem Fransız Büyükelçisi hem de ben, onun bu planının Kutsal Kilise'nin şerefini olumsuz etkileyeceğini düşündük ve bu nedenle konuyu konuşmak için müftüyle irtibata geçtik. Müftü bize her türlü desteği vaat etti. Ayrıca Harem Ağasına da gittik. Burada bile Calvin'in sapkınlığını ve saygısızlığını yaymaya çalışacak olan İngilizleri engellemek için her türlü çabayı sarf etmekten geri kalmayacağız.”²⁹ (Brotton, 2016, s. 232) Fransızlar ve Venedikliler, Lello'nun dini emelleri hakkında endişelenirken, İngiliz elçi, daha çok Dallam'ın bu sorunu çözüp çözemeyeceği konusunda endişeleniyordu. Çalışkan Lancaster'lı usta Dallam, meraklı bakışlar altında orgla ilgili sorunların çabucak üstesinden geldi. Onarımı tamamladığında Dallam, padişahla birlikte bir seyirci kitesinin önünde orgu çalması için çağrıldı. 25 Eylül'de o ve org Topkapı'nın iç tarafına götürüldü. Padişah içeri girerken sessizlik istendi ve Lancashire'lı yirmi dört yaşındaki demirci müzisyen dünyanın en güçlü hükümdarının önünde org çalmaya başladı. Dallam, daha sonra yaşananları şöyle anlattı: “Herkes sustu ve hiç ses çıkmadı, hediye padişahı selamlamaya başladı; padişahın geliş saatini hesaplamıştım. Önce saat 22.00 yi vurdu; sonra on altı zil çaldı ve akabinde bir şarkı çaldı. Bunu yaptıktan sonra, orgun ikinci katı iki köşeye konuşlandırılmış ellerinde gümüş borazan olan iki figür, borazanları başlarına kaldırdı ve çaldı. Sonra tekrar tekrar çalan davul sesi duyuldu ve org başka bir şarkıyı iki kez çaldı. (Bent J. T., 1893, s. 67) 4.88 metre yüksekliğindeki orgun

²⁹ Bkz. (CSPV, cilt 9: 02-10-1599, no. 817, s. 377)

tepesinde, müziğin sonunda şarkı söyleyen ve kanatlarını sallayan siyah kuşlar ve ardıc kuşlarıyla dolu kutsal bir çalı duruyordu. Padişahın bayağı merakını celbeden orgun çalışması ile ilgili çeşitli hareketler vardı. (Bent J. T., 1893, s. 68) III. Mehmed çok beğendiği için Dallam'dan iki saatten fazla çalmasını istedi, bu sırada aşağılanan Lello, padişahın elini öpmek için boşuna beklerken çok öfkeli bir halde dışarıda bırakıldı. Resital, Dallam için bir başarıydı. III. Mehmed tarafından kendisine 20 sterlin değerinde altın verildi ve padişahın danışmanları Dallam'a sürekli orada kalması için ısrarcı oldular. Dallam III. Mehmed'in özel odasına götürüldü ve burada padişahın kılıcını çekmesine izin verildi ve ona iki cariye teklif edildi. Aklını çelmek için duvardaki bir ızgaradan harem kadınlarını gözetlemesine bile izin verildi, burada Sadrazam'ın, pamuktan yapılmış, beyaz tenlerini gösteren ince bir kumaş giymiş otuz güzel cariyesini gördü. Fakat rehber ayağını yere vurarak, gördüğü güzel manzara karşısında zevkten dört köşe olmuş Dallam'ı daldığı rüya aleminden gerçeklere döndürdü ve bu Genç Dallam'ı çok kızdırdı. Dallam, padişahın haremını gören ilk İngilizdi. Bütün bunlar Dallam'ı kalmaya ikna etmedi. Hem III. Mehmed hem de Lello Dallam'ın kalmasını istiyorlardı. Dallam'ın Safiye Sultan'ın kraliçeye hediyelerinin yüklendiği ve Elizabeth'e diplomatik mektupları da götürecektir Hektor adlı gemiye binmesine izin vermediler. Aralık 1599'da gemi İngiltere'ye doğru yola çıktı. Öfkeli org ustası, sonunda korkudan titreyen büyükelçiyi, hastalık bahanesiyle kaçmasına ve Hektor'a binebileceği bir sonraki liman Zante'ye gitmesine izin vermeye ikna etti. Bir daha geri dönmek üzere İstanbul'dan ayrılırken, Osmanlı topraklarında rehberlik etmesi için kendisine tahsis edilen, Lancashire, Chorley doğumlu ama Müslüman olmuş adı Finch olan Dallam'ın dostum dediği bir İngiliz ile ayrılırken duygusal anlar yaşadı. Dallam, Yunan kıyısına vardığında Finch'ten ayrıldı. (Bent J. T., 1893, s. 74-82) Lancashire'dan olan bu iki adam, kısa bir süreliğine dost olmuşlar, Yunan sahilinde birlikte duruyorlarken, Hıristiyan olan batıya yöneldi, diğeri mühtedi olanı yani Müslüman ve Türk olanı

doğuya döndü. Dallam, Warrington yakınlarındaki evinden sadece 32 küsur km uzakta Chorley'de doğmuş bir adamla tanışmak için Yunanistan üzerinden 5600 küsur kilometreden fazla yol kat ederek yaklaşık bir yıllık seyahatten sonra Londra'dan İstanbul'a gelmişti. On günlük beraberliklerinde neleri tartıştıklarını veya hayatlarından, inançlarından ve onları ayıran seçimlerinden söz edip etmediklerini şüphesiz asla bilemeyeceğiz, ama aralarında ne geçerse geçsin, varsayılan dinleri ne olursa olsun, çok da farklı değillermiş gibi görünüyorlardı. (Brotton, 2016, s. 234)

Thomas Dallam eve döndükten sonra evlendi, altı çocuğu oldu ve sonraki otuz yılını Cambridge'deki King's College Chapel, Oxford'daki St John's College, Eton College, Scottish Chapel Royal ve Norwich, Worcester ve Bristol 'daki katedraller için dönemin en iyi orglarını yaparak hayatını geçirdi. Muhtemelen ne padişahın huzurundaki büyük performansını, ne de haremi görüp saraydan kaçışını muhtemelen hiç unutmamıştır. (Brotton, 2016, s. 236)

4. 5. Safiye Sultan'dan Kraliçeye Hediye ve Yahudi Kira³⁰

Mayıs 1600'de Hector, Safiye Sultan'nın hediyeleri ve Elizabeth'e yazdığı mektuplarla İngiltere'ye yansıdı. İlk başta her şey normal görünüyordu. Safiye Sultan'ın tercüme mektubunda hediye ile birlikte, bir ustanın geldiği ve hediyein teslim edildiği ifade ediliyordu. Kraliçenin hediyelerine karşılık olarak bir elbise, bir kemer, altın ve sim işlemeli beş eşarp, bir yakut ve inci kolye gönderilmişti. Ama bu hediye alışverişinde en önemli ayrıntı III. Mehmed'i Anglo-Türk Kapitülasyonlarını onaylamaya ikna etme gibi istenen diplomatik etkiye sahip olmasıydı. Safiye Sultan I. Elizabeth'e "Yazdıklarınıza göre hareket edeceğim" diye güvence verdi. Mektubun devamında Safiye Sultan 'Bu

³⁰Valide sultanlar dahil olmak üzere Osmanlı sarayının harem dairesindeki hanımları saraydan dışarı çıkamıyorlardı, dolayısıyla saray dışındaki işlerini "kira" adı verilen Yahudi hemcinsleri görüyordu.

konuda kalbinizi ferah tutun; oğlum Padişah III. Mehmed'e sürekli olarak sizinle yapılan antlaşmanın önemli olduğunu hatırlatıyorum. İnşallah bu konuda hayal kırıklığına uğramayacaksınız ve bu yüzden endişe etmeyiniz" anlamını kapsayan ifadeler kullandı. (Pierce, 1993, s. 228; Skilliter S. A., 1970, s. 139) Safiye Sultan'ın gönderdiği bu mektup detaylı incelendiğinde, aslında alelacele ve özensiz yazıldığı görülüyor. Öyle ki "İngiltere kralına hitaben" ibaresi kullanılmıştı. Bu açıklama 135inci sayfanın 3 numaralı dipnotuna düşülmüş. (Skilliter S. A., 1970, s. 135) Safiye Sultan'ın armağanları, İstanbul'a gönderilen kraliçenin cömert ve gösterişli hediyeleri araba ve orgla karşılaştırıldığında sönük kalmıştı. Aslında bunun nedeni kira kadın gibi görünüyordu. III. Murat'ın eşi ve III. Mehmet'in annesi olan Safiye Sultan'ın Yahudi kirası Esperanza Malchi idi (Lamdan, 2007, s. 49-67) I. Elizabeth'e gönderilen hediyelerden bazılarını alıkoymakla suçlanan Safiye Sultan'ın kirası Esperanza Malchi, doğrudan kraliçeye bir mektup göndererek, dindar bir Musevi ve Yahudi olmasına rağmen ona severek hizmet ettiğini yazarak, adeta kendisinin kraliçeye lütuf yaptığını ve bu yüzden karşılık beklemesinin yadrganmaması gerektiğini ima etmiştir. Malchi kraliçeye, Safiye Sultan'a yüz için her çeşit nadir damıtılmış sular ve eller için kokulu yağlar göndermesini rica ediyordu. Esperanza bir hizmetçi olarak valide sultana danışmadan, kendi kafasına göre kraliçeden böyle bir talepte bulunabilecek kadar cesur aslında cüretkar ya da haddini bilmez diye betimlenebilecek bir davranış sergiledi. (Skilliter S. A., 1970, s. 143) Elizabeth'in Esperanza'nın bu talebine herhangi bir yanıt verdiğine dair hiçbir kayıt günümüze ulaşmamıştır. Bu alışveriş, Elizabeth yönetimindeki İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin zirvesi olacaktı. (Brotton, 2016, s. 235)

Safiye Sultan'ı temsilen Yahudi kira kadın Esperanza Malchi'nin bir çok Avrupa ülkesine seyahat ettiğini görüyoruz. Bu kira kadın Safiye Sultan ile Kraliçe I. Elizabeth'in iletişimini sağlıyordu. 1599 yılı Kasım ayı ortalarında Esperanza Malchi I. Elizabeth'e Safiye Sultan namına İtalyanca bir mektup yazmıştı. Ekler bölümünde

verilen bu mektubun orijinali British Library'de bulunmaktadır. (Koblar, 1953, s. 391)
Malchi yazdığı mektupta Valide Sultan ile İngiliz kraliçesinin hediyeleşmesinin sadece kendisi tarafından yapılacağını ve bu işe başka birilerinin müdahil olmamasının önemli olduğunu belirtiyordu. (Ellis, 1825, s. 52-55)

Kraliçe Elizabeth'in şık giyinmeyi sevdiği ve öldüğünde "tam üç bin tane elbiseye" sahip olduğu biliniyor. Hediye olarak en fazla elbiseyi tercih ederdi. Esperanza Malchi'nin mektubundan anlıyoruz ki Safiye Sultan kraliçenin bu elbise tutkusunu biliyordu. British Museum da Donation Manuscripts adındaki yerde *The Book of Queen Elizabeth's Jewels* adlı deftere kraliçenin takıları el ile tek tek yazılarak kayıtlara geçirilmiştir. Safiye Sultan'ın gönderdiği hediyeler de bu kayıtlarda bulunuyor. (Ellis, 1827, s. 52-55)

Esperanza Malchi'nin mektubunun daha detaylı içeriği şu minvalde ifadeleri kapsıyordu: "İngiltere, Fransa ve İrlanda'nın en ışıltılı kraliçesine! Güneş, ışınlarıyla dünyayı nasıl aydınlatıyorsa kraliçe hazretlerinin fazileti ve büyüklüğü de işte öyle tüm evreni aydınlatıyor. Öyle ki farklı milletlerden ve dinlerden olanlar da siz majestelerine hizmet etmek istiyorlar. Bunu, bir İbrani ve Musevi olmama rağmen, başından beri, aydınlık yüzlü kraliçe annemize canı gönülden hizmet etme fırsatını yakalamayı hep arzu ediyordum. Majestelerinin bu imparatorluğa seçkin bir büyükelçi göndererek, aydınlık yüzlü valide sultan hanımına bir hediye sundu. Sizin her zaman hizmetinizde bulunmaya çalıştım. Soylu büyükelçiniz ayrılırken, aydınlık yüzlü hanımım valide sultanın siz kraliçe hazretlerine beslediği sevgiyi kanıtlayan, ülkenizin giyim tarzına uygun bir elbise, inci ve yakuttan bir kolye, bir kemer ve ipek kumaşa altın ve sim işlemeli beş başörtüsü gönderiyor. Hediyelerinizi bizzat kendi ellerimle büyükelçi hazretlerine teslim ettim. Büyükelçiye bu sevgiyle gönderilen takıları mutlulukla takmanızı söyleyerek ve hediyelerin kaydının olduğu bir pusulayı da verdim. Hoşgörünüze sığınarak sizden krallığımızda bulunan her tür cilde uygun damıtılmış su

ve el için güzel kokulu yağlar lütfedip göndermenizi istiyorum. Kraliçe hazretleri lütfedip hediyeleri bizzat bana teslim ettirebilir mi? Çünkü hediyeler hanımlara ait özel şeyler olduğu için aydınlık yüzlü valide sultan başkalarının eline geçmesini hiç istemeyecektir. Aynı şekilde, krallığınızda ipek veya yünden giysiler, hanımım nur yüzlü valide sultana yakışacak uygun süslü eşyalar varsa, eminim majesteleri onları göndermekten mutluluk duyacaktır; böyle hediyelere valide sultan da çok memnun olacaktır. Sizin düşmanlarınıza galip gelmeniz ve mutlu mesud yaşamanız için dualarımı içeren ifadelerden başka yazacaklarım kalmadı. Duamın kabul olması niyazıyla! 10 Kasım 1599. Daima majestelerinin mütevazi hizmetkarı olan, Esperanza Malchi” (Ellis, 1825, s. 52-55)

Yahudi kira kadın iki oğlu ile Safiye Sultan’ın desteği sayesinde çok müreffeh bir hayat yaşıyordu. Öyle ki bu zengin yaşam tarzları yeniçerilerin dikkatini çekiyor ve huzursuz ediyordu. Yeniçerilerin bu huzursuzluğu 1600 yılında ayaklanmaya kadar gitti. Bu ayaklanmada yeniçeriler Esperanza Malchi’yi öldürüp servetini ele geçirdiler. Mehmet İpşirli’nin 1999’da bugünün Türkçesiyle yayınladığı Selanikî Mustafa Efendi Tarihi’nde Esperanza Malchi ile ilgili şu anlamı kapsayan ifadeler bulunuyor: “Feci şekilde linç edilen uğursuz kira kadın ve erkek evladının parçalanmış cesedi Atmeydanı’nda üç beş gün köpeklerin yemesi için bırakıldı. Fakat bu yüzden etrafa çok kötü bir koku yayıldı. Bu kötü koku insanları rahatsız etti. Bu yüzden Sipahiler ceset parçalarını toplayıp yaktılar.” Kira kadının diğer oğlunun, Müslümanlığı din olarak seçmesi ile hayatını kurtardığını da Tarih-î Selanikî’den öğreniyoruz. (İpşirli, 1999, s. 854-857) Ekler bölümüne kitabın bu bölümleri resim olarak konulmuştur.

Safiye Sultan’ın Zengin Yahudi kirasının nasıl öldürüldüğü o dönemde İstanbul’da olan John Sanderson adlı bir gezgin tarafından British Museum’da el yazması olan seyahatnamesindeki anılarında yazılmış. Evinden zorla alınan Yahudi kadının sadaret kapısında öldürüldüğünü anlatır. Zavallı kadının sadaret kapısından

sarayın önüne getirildiğini ve Sultan III. Mehmed'in penceresinden bu olayı gördüğünü ve kadının iplerle sürüklenecek şehrin meydanına götürülüp Bizans'tan kalma iki sütun arasına köpeklerin yemesi için bırakıldığını anlatmış. Kadıncağızın kemikleri, bacakları ve ayak tabanı dışında köpekler tarafından yendiğini ifade etmiş. Baş ve edep yerleri bir mızrağa takılarak İstanbul'da dolaştırıldığını, geriye kalmış küçük et parçalarını iplere dizip kızgın sipahilerin şehrin her tarafında dolaştırdığını kaydetmiş. Sipahiler herkese ve Yahudilere lime lime ettikleri kadının ceset parçalarını gösterip hakaret ederek "Kahpenin etinine bakın!" dediklerini kaydetmiş. Bu kızgın güruhtan bazılarının kadının lime lime edilmiş parçalarını Sanderson'ın Galata'daki evinin önünden de geçirdiğini ve ertesi gün kadının büyük oğlunun da vezir-i azam'ın ikametgahının bahçesinde aynı akıbete uğradığını belirtmiş. Ölüsü annesinin bırakıldığı yere bırakılmış ama çok şişman olan cesede bu sefer köpeklerin gelmediğini bunun nedeninin bir gün önce ölen kadıncağızı yedikleri içindir şekline tahminde bulunduğu görülür. Kadının kısa boylu tıknaz bir yapıda olduğu bilgisini de verir. Sonra cesedlerin yakıldığını anlatır. Kadının diğer oğlu Müslüman olarak öldürülmekten kurtulduğunu ve bunu sipahilerin biraz sakinleşmesine bağlar. Katledilmiş olan oğula da Müslüman olma fırsatı verilseydi ölmezdi diye ekler. Sipahilerinin kızgınlığı Yahudi kiranın ve oğullarının Safiye Sultan sayesinde zengin olması olduğunu yazar. (Foster, 1931, s. 85-86) Mustafa Selaniki ile John Sanderson'un bu olayla ilgili yazdıklarının neredeyse birebir örtüştüğü söylenebilir.

Burada linç kültürüne değinmeden geçmemek gerekiyor. Hukukta "canavarca hisle, acı çektirerek öldürmek" diye tanımlanan bu cinayet kökleri tarihin karanlık sayfalarına kadar uzanan korkunç bir davranış şeklidir. Bir insanın hem de bir kadının oğuluyla birlikte böyle insanlık dışı bir şekilde öldürülmesine bakınca, günümüz insan hakları her ne kadar eleştiriliyor ve çok ideal düzeyde bulunmuyor olsa da insanlığın ne büyük mesafe katettiğini gösteriyor. Demek ki "Kırk katır mı kırk satır mı istersin?"

ifadesi gerçek hayattan masallara geçmiş korkunç bir sosyolojik olgu denilebilir. Mustafa Selanikî Efendi'nin anlatımında “uğursuz kadın, ceset kokusunun insanları rahatsız etmesi, cesedin köpeklere atılması” vb ifadeleri kullanması kadına ve oğluna hiç merhamet edilmediğini, bunları hakettikleri gibi bir yaklaşım içerisinde olayın korkunç boyutlarını gösteriyor. Bu kültür o dönemde dünyanın her yerinde aynı şekildeydi. İnsanın ruhunun derinliklerinde kan dökmeyi seven bu yönünü bugün bile gözlemek mümkün oluyor. İnsanların bilhassa hassas olduğu konularda suç işlemiş kişileri linç etmeye kalktıklarını ve polisin bu suçluları korumak zorunda kaldığını haber bültenlerinde görüyoruz. Bu kültür yüzünden günümüzde bazen suçsuz kimselerin şiddete maruz kaldığına ve hatta hayatını kaybettiğine şahit bile olabiliyoruz. İnsanlar, kişinin suçlu olup olmadığını tam olarak bilmese de amiyane bir ifadeyle “sürü psikolojisi” diye belinen karanlık bir ruh haline bürünerek hiç tereddüt etmeden gördüğü şiddet olayının içine dalıveriyor. İnsan ruhunun şiddete meyyal yönü kalabalık ortamlarda çok acımasızca tezahür edebiliyor. Adeta çıldırmaşçasına kan dökme sahneleri yaşanabiliyor. Sanırım bu psikoloji insanlığın genlerine işlenmiş ya da kodlanmış olmalı ki günümüzde bile zaman zaman ortaya çıkıyor. Hukuk ve eğitim ile bir nebze kontrol edilse de bu içgüdüsel ilkelik nesiller boyunca devam edeceğe de benziyor.

İngiliz kaynaklarında anlatıldığına göre, İstanbul'da Esperanza Malchi'nin şansı, Hector daha Londra'ya varmadan tükendi. Harem tarafından uygulanan siyasi ve ekonomik yolsuzluktan bıkan yeniçeriler, öfkelerini Esperanza'ya kusarak Safiye Sultan'a karşı ayaklandı. (Brotton, 2016, s. 235) Humphrey Conisby adlı bir Levant Şirketi yetkilisi olayı kraliçeye gönderilen hediyeyle eşlik ettiğinden İstanbul'da olmadığı ve olaya bizzat şahit olmadığı ama muhtemelen kendisine mektupla haber verildiği düşünülüyor. Kira kadının başına gelenleri şöyle anlatır: Yeniçeriler Esperanza'yı evinden çıkardı. Onu sokaklarda sürüklediler, Edirne Kapı'ya kadar

götürüp orada öldürdüler (1 Nisan 1600) ve sonra da ölüsünü lime lime ettiler. Oğlunu da öldürdüler ama onun cesedini parçalamadılar ama yakıp yok ettiler. Diğer oğlu Türk(Müslüman) oldu ve kurtuldu. Conisby, bu kira kadını, İngiliz kraliçeye Valide Sultan'dan (Safiye Sultan) mektuplar ve değerli hediyeler getirdiğinden dolayı iyi hatırladığını ifade ediyor. (Skilliter S. A., 1970, s. 153) Bu olayın Safiye Sultan, isyanın ateşini almak ve nüfuzunu korumak için Esperanza'yı kalabalığın kurban etmesine sessiz kalmak zorunda kalmıştı. Safiye Sultan bu vahşi olaydan sonra beş yıl daha yaşadı. Oğlu III. Mehmed'i etkilemeye devam etse de sarayda eski gücünü yitirmişti. Bu arada Şehzade Mahmud da babanesinin babası üzerindeki etkisini sorgulamış ve bunu hisseden babası tarafından boğdurulmuştu. (Brotton, 2016, s. 236)

SONUÇ

Birbirine çok uzak coğrafyalarda konuşlanmış olan Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin birbirleriyle karşılaşma ihtimali çok düşüktü. O yüzden birbirlerini pek tanımıyorlardı. 16. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere büyük bir emperyal güce dönüşmeden bir başka ifadeyle Hindistan'dan Amerika'ya kadar olan büyük bir coğrafyada sömürü düzeni kurmadan önce, aslında Avrupa'nın batı kıyısında bulunan Katolikliğe karşı bayrak açmış küçük bir ada devleti idi. Protestanlığı tercih etmesi İngiltere'yi Katolik Avrupa'dan dışlamıştı. I. Elizabeth XVI. yüzyılın yarısından sonra papalığın kendisine karşı kurduğu tuzak ve suikastlara rağmen 1558 yılında Tudor kraliçe olarak İngiltere tahtına oturmayı başarsa da papalık tarafından aforoz edilmekten kurtulamamıştır (1570). Yalnızlaştırılmış ve Katolik Avrupa özellikle İspanya'nın tehditi altında kraliçenin bulduğu çare Türk-İslam dünyası ile ittifak arayışları olur.

Bu arada Avrupa'nın en güçlü Hristiyan Devleti İspanya ile sadece İngiltere değil Osmanlı Devleti de sorun yaşamaktadır. Bu iki devlet Afrika, Akdeniz ve Orta Avrupa'da sık sık çatışır. Ortak düşman İspanya iki devleti yakınlaştırmıştır. I. Elizabeth Osmanlı Sultanı III. Murad'a Protestanlık ve İslam'ın resim ve puta tapmayı reddettiğini ve bu yüzden ortak düşman olan putperest İspanya'ya karşı birlikte mücadele etmeleri gerektiğini söyleyerek ittifak önerir. Bu dinî ve siyasi ittifak sosyoekonomik askeri ve kültürel alanlarda işbirliğine kadar gider. Kraliçe İngiltere'yi sadece Osmanlı'yla değil aynı zamanda İran şahı ve Fas kralı ile de yakınlaştırdı. Öyle ki İslam dünyası ile İngiltere'nin bu ticari, siyasi, askeri, içtimai, kültürel ve ekonomik alanlardaki yakın işbirliği o dönemden önce görülmediği gibi o dönemden sonra da bir daha hiç olmamıştır.

XVI. yüzyılın ilk yarısında, İngilizlerin ticaret amacıyla Doğu Akdeniz'e birkaç sefer yaptığı biliniyor. İngiliz tüccarlar bu ticari seferlerinde Sakız adası, Girit adası gibi Akdeniz limanlarına uğramış ve buralarda kötü muamele, rüşvet, yüksek vergiler

şeklinde birçok zorlukla karşılaşmıştı. Bunlardan başka, Anthony Jenkinson adında bir İngiliz'in 1553 senesinde Halep'te Osmanlı padişahı Kanuni'den ticaret yapmak için izin belgesi aldığı tarihi kayıtlardan bilinmektedir. 1600'lerde basılan Richard Hakluyt'un kitabında bulabileceğimiz bu izin belgesi ya da o zaman ki ifadesiyle "mürur tezkeresi" ekler bölümünde paylaşılmıştır.

İngilizler, daha önceden Osmanlı Devleti, Uzak Doğu, Mezopotamya ve Kızıldeniz yoluyla ticaret yapma olasılığını görmek için keşif turları da yapmıştı, ancak bu turlardan bir sonuç alınmamıştı. 1566 ile 1581 yılları arasında, Rusya'nın sert kış koşullarının tüm zorluk ve tehlikelerine rağmen, Rusya üzerinden İran'la ticaret yapılmaya da çalışılmıştı. Ayrıyeten, Levant bölgesi ve İngiliz Kanalı Limanları arasında gidip gelen gemilerle İngiliz ticareti sürdürülmüştü.

1575 yılında Wright Adası açıklarında bir Venedik argosi³¹si battı. O tarihten sonra İngiltere'ye Venedik argosileri gelmedi. Bu olay Shakespear'in Venedik Taciri³² isimli tiyatro oyununda kullanılır. 1582'de İngiliz gemisi Susan of London'ın son derece kazançlı yolculuğuna çıkması yani İngilizlerin Türklerle olan diplomatik ve ticari ilişkilerinin başlaması büyük ölçüde bu Venedik ticaretinin aniden kesilmesiyle olmuştur. İngiltere'nin Levant bölgesinde piyasaya girebilmesi ve ticaret yapabilmesi Afrikalı, Türk, Yunan, Malta korsanları ve İtalyan rekabeti yüzünden hiç kolay değildi. Artı çoğunlukla göz ardı edilen Türklere karşı yaygın bir korku ve nefret de vardı. Tabii ki iş insanları böyle duygusallığa kapılmaz ve yeni pazarlara girme fırsatı yakaladıklarında, din, dil, ırk, mezhep gözetmeden kazanacağı paraya bakar. Kraliçe Elizabeth de iş kadını gibi bir düşünce yapısına sahipti. 1500'lerin ortalarına kadar Londra'da ticari gemiler seyrek olarak faaliyet gösteriyorlardı. Tarih 1575'lere yaklaştığında İngiltere, Osmanlı limanları ile İngiliz ticaretini başlatmak için harekete

³¹ Ticaret gemisi: Şu anda Dubrovnik diye bilinen coğrafyanın eski adı Ragusa ya da Venedik olup tarihte burada ticaret için faaliyet gösteren gemilere verilen isim.

³² *Merchant of Venice* William Shakespear'in tanınmış tiyatro oyunudur. Oyun çoğunlukla komik olmak üzere trajik öğeler de içerir.

geçti. Joseph Clements ve John Wight isimli iki İngiliz İsytanbul'a gelip yaklaşık iki yıl kalıp bir tür fizibilite yaptılar. O arada da Joseph Wight William Harbourne için bir geçiş izni almayı başardı. (Kütükoğlu M. S., 1974, s. 6; Epstein M. , 1908, s. 9) Fakat o zaman kendilerine ayrıcalık verilmeyip Fransa bayrağı altında ticari faaliyetlerde bulunabilmelerine izin verildi. 1578'de iki önemli Londra tüccarı, Edward Osborne ve Richard Staper'i temsilen William Harborne İstanbul'a ticaret izni almak için gitti. Venedik'in yoğun muhalefetine rağmen, 15 Mart 1579'da Harbourne bu İngiliz tüccarların güvenliğini, ticaret hakkı iznini garanti eden ticari ayrıcalıklar almayı başardı. Bu başarının yanı sıra, Kraliçe I. Elizabeth ile Sultan III. Murad arasında bir mektup diplomasisi de başlattı. Tabii ki Venedikli balyosların İngilizlere karşı İstanbul'daki faaliyetlerinin istihbaratı İngiltere'ye sürekli gönderilmeye başladı. Hatta bu durum İngiliz tiyatrosunda İtalyan tüccarlara karşı önyargı olarak yansımıştır. Daha sonra kraliçe Sultan III. Murad'ın mektubuna 25 Ekim 1579 da karşılık yazarak ayrıcalıkların tüm tebaasına verilmesini ister. Haziran 1580'de kraliçe ile Osmanlı padişahı arasında daha önce verilen ticari ayrıcalıkları onaylayan resmi bir sözleşme yapılır.

Bu anlaşmadan sonra, İngiltere yönetimi, Edward Osborne'un idaresinde bulunan Levant Şirketi'nin toplamda yirmi taciri için mühürlü mektuplar çıkardı. İngiliz yünlü kumaşları ve diğer emtialar için pazarlar arayan bu tacirlerin mücadeleleri sonucu elde ettikleri bu ticari ayrıcalıklar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen bir arkadaşına Richard Hakluyt İstanbul'un tekstil teknolojisi ve ürünlerini gözlemlemesini ve yoksul insanları için gelir kapısı olabilecek ustalık ve teknik konularda çalışmalarda ve incelemelerde bulunmasını ister. Birçok İngiliz'e geçimlerini sağlayabilecek fikirler ve becerilerle dönmesini ister.

İngiltere ve Osmanlı'nın ilk resmi diyalogu 1580 senesinde III. Murad'a gönderilen özel temsilci William Harborne'a vermiş olduğu ticari ayrıcalıkların yazılı

olduğu ahidname ile başladı. 1583 senesinde William Harborne resmi olarak kraliçeyi temsil etme görevine atandı ve Osmanlı payitahtına elçi olarak geldi ve 1588’de görevi diğer elçi Barton’a devredene kadar sürdürdü. Harborne’un III. Murad’dan aldığı ticari imtiyazlar geçerliliğini Lozan Anlaşmasına kadar devam ettirmişti. Katolik Avrupa dünyası ve özellikle İspanya İngiltere’nin aldığı bu ticaret müsadelerinden çok rahatsız oldu. Papalığın kafirlere satışı yasakladığı kalay vb savaş malzemelerinin Osmanlı Devleti’ne satışı Katolik Avrupa’nın İngiltere’ye olan tepkisini iyice artırdı. Bu hoşnutsuzluğa ilaveten İngiliz kraliçenin Katolik kiliselerinin çanlarını sökerek Osmanlı’ya satması hadisesi Katolikler üzerinde soğuk duş etkisi yarattı.

İşte bu çalışma, Sultan III. Murad ve Kraliçe I. Elizabeth döneminde en yakın zamanını yaşamış Osmanlı-İngiliz diyaloguunu dini, politik, askeri, toplumsal ve kültürel açıdan sonuçları ile ortaya koymaya çalışmıştır. Şöyle ki, I. Elizabeth III. Murad’a yazdığı mektuplarda İslam ve Protestanlığın resimlere ve putlara tapmaya karşı olduğundan yola çıkarak putperest İspanya ile ortak mücadele yapılması gerektiğine dem vurmıştır. Osmanlı-İngiliz ticari, politik ve savunma ittifakı din benzerliğinden yola çıkılarak Katolik dini ve İspanya karşıtlığı üzerine kurulmuştur.

Bu işbirliği sürecinde İngilizlerin Türkler ve İslam ile ilgili haçlı seferlerinden sonra uydurulan kulaktan duyma hikayelere dayanan ön yargıları ve olumsuz kanaatleri tamamen olmasa da olumlu yönde değişmeye başlamıştır. İngilizler Müslümanların birçok konuda başarılı olduklarına şahit oluyorlardı. Türkler ilim ve teknikte onlardan daha ileri bir seviyede idiler. Türkler üç kıtada hüküm sürüyor ve kutsal topraklara hükmediyordu. Osmanlı sultanının verdiği güvencelerle ticaret yapıyor ve geçimlerini gayet güzel sağlıyorlardı. Yine Türkler inanç olarak, Allah ve peygamberden oluşan gayet basit bir din anlayışına sahiplerdi. Bu sebeplerden ötürü İslamı sečenler oluyordu. İşte “Türkleřmek” tabiri Elizabeth döneminde Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin etkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Müslüman olan İngilizlere “Müslüman

oldu” anlamında “Türkleşti” ifadesi kullanılmış yani “İslam” ve “Türk” kelimeleri birbiri yerine kullanılmıştır. Böyle Türkleşen İngilizler önemli Osmanlı görevlerine bile getirilmiştir.

Giyim Tarzları bile bu ilişkilerden etkilenmişti. Türk giyim tarzının geçmişi Kral VIII. Henry ile başlar. Kral VIII. Henry, Türk asrı 16. Yüzyılın başlarında üç kıtada hüküm süren Osmanlı Devleti’nin sultanı gibi giyinirdi. Tudor giyim tarzı olarak bilinen bu tarz aslında Osmanlı’nın İngiliz kültürüne olan etkilerinden biridir.

Onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru İngiliz ev eşyaları arasında Türk halıları, işlemeleri, Osmanlı sultanları ve İstanbul’un tabloları ve Türk çinileri vs İngiliz soylularının evini süslüyordu. Böyle Türk eşyalarına sahip olmak onlara toplumda saygınlık getiriyordu.

1500 lerin son demlerinde Osmanlı-İngiliz-İslam ilişkilerini konu olarak işleyen İngiliz tiyatrosunun ortaya çıktığı görülüyor. Konusu “Türkler ve Müslümanlar” olan 100 kadar oyun yazılıp sahnelenmiştir. Bu oyunların önde gelenlerinden bazıları arasında Christopher Marlowe’un *Timurlaine the Great* adlı Timurleng’in hayatını anlatan eseri vardır. Robert Greene *Yavuz Sultan Selim*’in hayatı konulu olan bir oyun yazmıştır. Shakespeare *Othello*, *Venedik Taciri* ve diğer 13 oyununda Türk ve Osmanlı’ya göndermelerde bulunmuştur. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin dini, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel boyutları oyunlarda veya sahnelerde yansıtılmıştır. Bu oyunlarda Osmanlı-İngiliz-İslam birliği sorgulanmıştır. “Bu ilişkileri kurmakla iyi mi yaptık, kötü mü yaptık?” ikilemi içerisindeki psikoloji yansıtılmıştır.

Sözün özü, 1500 lerin son otuz yılında Osmanlı Sultanı III. Murad ve İngiliz Kraliçe I. Elizabeth’in kurmuş olduğu bu çok boyutlara yayılmış ittifak, o zayıf ada devletini güçlendirmiş ve bir dünya gücü olmasına giden yola sokmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV KAYNAKLARI:

A) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx> adresinden alındı.

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafî Dîvân-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri 71, 67, 60, 43, 49, 39, 72, 58

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00071 s. 38). H-04-02-1002 / M-30-09-1593

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00067 s. 69). H-07-09-999 / M-29-06-1591

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00060 s. 130). H-29-12-994 / M-11-12-1586

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00043 s. 52). H-05-05-988 / M-18-06-1580

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00049 s. 29). H-04-04-991 / M-27-04-1583

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00039 s. 119). 17-01-988 / 04-03-1580

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00072 s. 24). H-19-09-1002 / M-08-06-1594

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00058 s. 34). H-17-09-993 / M-12-09-1585

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00064 s. 31). H-10-03-997 / M-27-01-1589

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DVNSMHHM.d.00043 s. 93). H-29-06-988 / M-11-08-1580

B) İngiliz Ulusal Arşivi (The National Archives)

The National Archives, “Education” erişim: 22 Aralık 2022

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-1/>.

The National Archives, “Education” erişim: 22 Aralık 2022

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-2/> .

The National Archives, “Education” erişim: 22 Aralık 2022

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/> .

II- KRONİKLER:

A) Osmanlı Kronikleri

İpşirli, M. (Dü.). (1999). *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)* (II b., Cilt II).

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Baykal, B. S. (Dü.). (1982). *Peçevi Tarihi* (I. b., Cilt II). Ankara: Ankara Basımevi

(Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 467, 100 TEMEL ESER DİZİSİ:82).

B) İngiliz Kronikleri

C)

Knolles, R., Rycaut P., Grimestone E., Roe T., Manley R. (1687). *The Turkish History*

from the Original of that Nation to the Growth of the Ottoman Empire with the

Lives and Conquests of Their Princes and Emperors. With a Continuation to

This Present Year MDCLXXXVII. Whereunto is added the present state of the

Ottoman Empire (Cilt I). London: T. Basset.

Hall, E. (1809). *Hall's Chronicle (Containing the history of England during the reign of Henry IV and succeeding Monarchs to the end of Henry VIII)*. London: Cornell University Library.

III-

IV- Kitaplar ve Makaleler

- Afyoncu, E. (2005). *Osmanlı'nın Hayaleti*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aksoy, N. (1990). *Rönesans İngiltere'sinde Türkler* (I ed.). İstanbul: Çağdaş Yayınları,.
- Allen, J. (Ed.). (1844). *John Calvin, Institutes of the Christian Religion* (Vol. II). London: Thomas Regg.
- Allinson, R. (2012). *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence And English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*. Basinstoke: Palgrave.
- Altınay, A. R. (1932, Eylül). Türkler ve Kraliçe Elizabet. *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VIII(5), pp. 3-29.
- Arık, T. (2016, 02 13). Osmanlı İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), pp. 137-152.
- Arık, T. (2016, 02 13). Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadar Seyri. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), pp. 137-152.
- Armağan, A. (2011, Ocak 01). Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), pp. 139-156.
- Arnold, J. (1988). *Queen Elizabeth's Wardrobe Open'd* (I ed.). London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Arpa, H. İ. (2016). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>. Retrieved from YÖK Ulusal Tez Merkezi Sitesi:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=rIti3s3uR21yIU6T0bwG6Q&no=RWWBg9AYxudw-VLJ9IK8KA>
- Arslan, I. (2022, 08 02). Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Tür-İngiliz Ticari İlişkileri. *Mavi Atlas*, pp. 419-437.
- Ata Bey, M. (1947). *Büyük Osmanlı Tarihi* (39-40 ed., Vol. 7). (M. Ata Bey, Trans.) İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Aydın, M. (2002). <https://dergiler.ankara.edu.tr/>. Retrieved from Ankara Üniversitesi Web sitesi:
<https://dergiler.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/78469>
- Bacon, T. (1848). *The early Works of Thomas Bacon*. (J. Ayre, Ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Baktır, H. (2017, 12 25). Türkler ve İngilizler; Tarihte İlk Münasebetler. *The Journal of Academic Social Science Studies*(63), pp. 169-179.

- Baktır, H. (2020). *İngiliz Osmanlı İlişkileri; Ticaret-Siyaset-Keşifler 1578-1632*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Bayatlı, A. (2022, Ocak 26). Osmanlı ve Kutup Stratejisinin Haritacılık Tarihi ve Coğrafi Keşifler Perspektifinden İncelenmesi / Examining of The Ottoman and Polar Strategy from The Perspective of The History of Cartopital and Geographical Discoveries. *Trakya University Journal of Quality and Strategy Management*, 2(1), pp. 39-91.
- Bent, J. T. (Ed.). (1892). *Early Voyages and Travels in the Levant: 1 The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600*. London: Hakluyt Society.
- Bent, J. T. (Ed.). (1893). *Early Voyages and Travels in the Levant*. London: Hakluyt Society.
- Boogert, M. H. (2005). *The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, consuls And Beraths In The 18th Century (Studies in Islamic Law and Society) (Vol. 21)*. (R. Peters, & B. Weiss, Eds.) Boston: Brill Leiden.
- Braudel, F. (1972). *The Mediterranean and The Mediterreanean in the Age of Philip II (Vol. I)*. (S. R. English), Trans.)
- Brenner, R. (1993). *Merchants and Revolution: Commencil Change, Political Conflict and London's Overseas Traders 1550-1603*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brotton, J. (2016, 02 18). *This Orient Isle*. (International Edition). London, UK: Penguin Random House UK.
- Burian, O. (1951, Mart-Haziran). Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX(1-2), pp. 1-41.
- Burian, O. (1951, Nisan). Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyehatnamesi. *Bellekten*, XV(57), pp. 223-245.
- Burian, O. (1952, 09). *The Report of Henry Lello, Third English Ambassador to the Sublime Porte= Babîâli nezdinde üçüncü İngiliz elçisi Lello'nun muhtırası*. Ankara: TTK Basımevi.
- Burian, O. (1992, 8 20). Türk Görüntüsünün Rönesans Dönemi İngiliz Edebiyatına Yansıması. (Ç. İpek, Trans.) *Bellekten*, 56(216), pp. 567-590.
- Calap, A. (2018). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>. Retrieved from YÖK Ulusal Tez Merkezi Web Sitesi:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=nFhq9YtmEDhL9kLFAWFXmA&no=N12iygVG199tz5qszudyGA>
- Can, D. (1998). <https://acikbilim.yok.gov.tr/>. Retrieved from Açık Bilim / HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ / SBE / TEZLER Web sitesi : <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/470990>
- Carlos, A. M., & Nicholos, S. (1988, Sonbahar). Giants of an Earlier Capitalism: the Chartered Trading Companies as Modern Multinationals. *62*(3).
- Cezar, M. (2011). Mufassal Osmanlı Tarihi - Resimli Haritalı. *III*, 1373. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cezar, M. (2011). Osmanlı Mufassal Tarihi - Resimli Haritalı. *II.*, 1084-1085. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Chew, S. C. (1937). *The Crescent and the Rose Islam and England During Renaissance*. New York: Oxford University Press.

- Chew, S. C. (1937). *The Crescent and the Rose Islam and England during the Renaissance*. New York: Oxford University Press.
- Cox, E. G. (1949). *A reference guide to the literature of travel: including voyages, geographical descriptions, adventures, shipwrecks and expeditions*. (Vol. 3). Seattle: University of Washington.
- Cust, L. (1918). The Lumley Inventories. *The Walpole Society 1917-1918*, VI, 15-35. Oxford: Oxford University Press. Retrieved 12 22, 2022
- Çelik, Z. (1993). *the Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Dereli, H. (1951). *Kraliçe Elizabet Döneminde Türkler ve İngilizler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları.
- Dereli, H. (1951). *Kraliçe Elizabeth döneminde Türkler ve İngilizler: Bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Diefendorf, B. (2010, Mart 31). Blood Wedding: The Saint Bartholomew's Day Massacre in History and Memory. *Blood Wedding: The Saint Bartholomew's Day Massacre in History and Memory by Barbara Diefendorf*. Boston, the US. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=5UlfXUoEKgo>
- Dimmock, M. (2016). *New Turkes Dramatizing Islam and the Ottomans in Early Modern England*. New York: Routledge.
- Dönmez, A. (2013). <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr/>. Retrieved from Selçuk Üniversitesi Web Sitesi: <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/5739/337685.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Dursteler, E. R. (2012). *İstanbul'da Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Ellis, H. (1825). *Original Letters, Illustrative of English History: Including Numerous Royal Letters* (II ed., Vol. 3). Londra: Harding, Triphook and Lepard.
- Ellis, H. (1827). *Original Letters, Illustrative of English History: Including Numerous Royal Letters; from* (Vol. 3). Londra: Harding and Lepard.
- Epstein, M. (1908). *The English Levant Company The Early History of the Levant Company*. London, New York : George Loutredge & Sons Limited, E. P. Dutton & Co.
- Epstein, M. (1968). *The early history of the Levant Company*. New York: Augustus M. Kelley.
- Ercan, Y. (2010). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknik*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ergenç, Ö. (1995). *XVI. Yüzyılda Ankara Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Yayınları.
- Eyice, S. (2010, Aralık 30). Çorum'un Mecidözü'nde Âşık Paşa-oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi. *Journal of Turcology*, 15(0), pp. 211-246. Retrieved Aralık 25, 2022, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172925>
- Faroqhi, S., McGowan, B., Quataert, D., & Pamuk, Ş. (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1600–1914 (Part 2 Crsis and Change 1590-1699)* (6 ed., Vol. 2). (H.

- İnalçık, & D. Quataert, Eds.) New York, Melbourne, the USA, Australia: Cambridge University Press.
- Feuillerat, A. (1908). *Documents relating to the Office of the Revels in the Time of Queen Elizabeth*. Louvain, Belçika.
- Forster, E. S. (Ed.). (2005). *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Foster, S. W. (Ed.). (1931). *The Travel of John Sanderson in the Levant 1584-1602*. London: Hakluyt Society.
- Foster, S. W. (Ed.). (1931). *The Travels-Of-John-Sanderson-In-The-Levant1584-1602* (Vol. LXVII (Series II)). Cambridge University Press.
- Foxe, J. (1877). *The Acts and Monuments* (Vol. Volume IV). London: The Religious Tract Society.
- Franklin, L. B. (1944). Englang The Turk and the Common Corps of Christendom. *American Historical Review*, 1(50).
- Gökbilgin, M. T. (1964, Temmuz 1). Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri. *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1(2).
- Gülsaran, A. U. (2020, October). <http://www.levantineheritage.com>. Retrieved from Levantine Heritage Foundation Web sitesi: <http://www.levantineheritage.com/pdf/the-role-of-david-urquhart-within-the-framework-of-the-ottoman-british-relations-during-19th-century-Arif-Gulsaran.pdf>
- Hakluyt, R. (1927). *The Principal Navigations Voyages Traffiques and Discoveries of the English Nation* (Vol. V). Glasgow: University of Glasgow.
- Harrison, W. (1876, Mayıs 30). *Elizabethan England (Description of London-1586)*. London, UK.
- Hearn, K. (Ed.). (1996). *Dynasties: Painting in Tudor and Jacobean England, 1530-1630*. London: Tate Publishing.
- Hutchings, M. (2007). *Turks Repertories And The Early Modern English Stage*. (A. H. Cedric C. Brown, Ed.) London: Palgrave Macmillan.
- İnalçık, H. (2000). TDV İslam Ansiklopedisi. *İmtiyâzât Maddesi*, 22, 245-252. İstanbul, Türkiye: TDV.
- İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar - Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*. (A. Koçal, Ed.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ingram, A. (2015). *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England*. Basingstoke: Macmillan.
- Jacobson, M. E. (2014). *Barbarous Antiquity: Reorienting the past in the poetry of early modern England* (I ed.). Pennsylvania, Philadelphia, USA.
- Johnson, R. (1596). *The Famous History of the Seven Champions of Christendom*. London.
- Johnson, S. (1793). *Rambler 'A Criticism on English Historians'* (Vol. III). Dublin: Printed for Luke White.
- Kafadar, C. (2012, Ocak). *Kim var imiş biz Burada Yoğ iken*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Karaca, T. N. (2020, 01). dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri. *Journal of Anglo-Turkish Relations* , pp. 11-32.
- Koblar, F. (Ed.). (1953). *A Treasury of Jewish Letters: Letters from the Famous and the Humble* (Vol. I). Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Köprülü, O. F. (1985, Nisan 12). <https://dergipark.org.tr>. Retrieved from DergiPark Web sitesi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1948527>
- Kuin, R. (Ed.). (2012). Jean Lobbet to Sidney Strasburg 5July 1575. *The Correspondence of Philip Sidney, 1*. Oxford: Oxford University Press.
- Kurat, A. N. (1953). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, N. A. (1949, Mart). İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII(1), pp. 1-18.
- Kurat, N. A. (2010). Hoca Saadettin Efendi'nin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü. &O. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı(2)*. Ankara, Türkiye: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi.
- Kurat, N. A. (2018). III. Murad'dan Kraliçe Elizabeth'e Gönderilen Name. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*(7 (1)), pp. 19-24.
- Kütükoğlu, M. (1988). TDV İslam Ansiklopedisi. *Ahidname*, 1, 536-540. İstanbul.
- Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)* (Vol. 1). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Lamdan, R. (2007). Jewish Women as Providers in the Generations Following the Expulsion from Spain. *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies and Gender Issues*, 13, pp. 49-67.
- Levey, S. M. (2007). *The Embroideries at the Hardwick Hall: A Catalogue*. London: National Trust Books.
- Lewis, B. (1984, 01 06). Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahları. 2(1), pp. 245-264.
- Lightbown, R. (2004). *Carlo Crivelli*. New Haven: Yale University Press.
- Lipson, E. (1931). *The Economic History of England* (Vol. II). London.
- Maclean, G. (2004). *The Rise of Oriental Travel*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Maclean, G. (2007). *Looking East*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Macpherson, D. (1805). *Annals of Commerce (Mr. AndersonQs History of Commerce from 1492 to the End of George III* (Vol. II). London.
- Malcolm, N. (2015). *Agents of Empire -Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World*. London, New York, the Great Britain, the USA: Penguin Random House, Oxford University Press.
- Malcolm, N. (2019). *Useful Enemies*. Oxford, UK: Oxford University Press.

- Malhut, M. (2019). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>. Retrieved from YÖK Ulusal Tez Merkezi Web Sitesi:
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=pZ3pv2e0m4X8CjV6UJdRMw&no=_FDg0JrPv1M4wj-pmLGEw
- Matar, N., & Maclean, G. (2011). *Britain and the Islamic World 1558-1713*. Oxford: Oxford University Press.
- Moore, T. (1832). *The Works of Lord Byron* (Vol. 2). (J. Wright, Ed.) London: John Murray.
- Moran, B. (2012, 07 03). İngiliz Edebiyatında Fatih Sultan Hakkında Piyesler. *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, 8(1958), pp. 73-83.
- More, I. L. (1600). *Geographical Historie of Africa (written in Arabickie and Italian)*. London: Sig. A2.
- Öztuna, Y. (1989). *Türk Tarihinden Yapraklar*. İstanbul: MEB.
- Picard, L. (2016, 03 10). Elizabeth's London. 11-12, 16-17, 26, 30. New York, USA: St Martin's Press.
- Pierce, L. P. (1993). *Imperial Harem (Women and Sovereignty in the Ottoman Empire)*. Oxford: Oxford University Press.
- Reyhanlı, T. (1983). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Robinson, B. (2007). *Islam and Early Modern English Literature*. Basingstoke: Palgrave.
- Rosedale, H. G. (1904). *Queen Elizabeth and the Levant Company*. London: Oxford University Press.
- Sağlam, D. M. (2009). *İktisat Tarihinin Evrimi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Searight, S. (1979). *The British in the Middle East*. London: East-West Publications.
- Shakespear, W. (2005). *Othello*. (B. Owens, Ed.) St Paul, Minesota: EMC/Paradigm Publishing.
- Skilliter, S. A. (1970). Three letters from Safiye to Elizabeth I. In S. M. Stern (Ed.), *Documents from Islamic Chanceries (Oriental Studies III, First Series)* (pp. 119-159). Columbia, USA: University of South Carolina Press.
- Skilliter, S. A. (1970). Three Letters from the Otoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I. In S. M. Stern (Ed.), *Documents From Islamic Chanceries (Oriental Studies III, First Series)* (Vol. III, pp. 119-159). Columbia: The University of South Carolina Press.
- Skilliter, S. A. (1977). *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578-1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Spenser, E. (1978). *Faerie Quene (5.8.28.)*. (T. P. Roche, Ed.) London: Penguin.
- Stow, J. (1603). *Annales or a Generale Chronicle of England*. London: John Windet.
- Şigan, E. (2015). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>. Retrieved from YÖK Ulusal Tez Merkezi Web sitesi:
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YwxOI_3HvtN94Uw9hcSSOQ&no=7slmd96lud9gBhBnHWgUA
- Thomson, G. S. (1930). *Two Centuries of Family History*. London.

- Thomson, G. S. (2019). *Two Centuries of Family History*. (T. I. 2019), Compiler) Oxford, Oxford, the UK. Retrieved from <https://archive.org/details/twocenturiesoffaOOthom>
- Turan, Ş. (1969). Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya krallığı arasındaki ticaretle ilgili gümrük tarife defterleri. *TTK Belgeler*, IV(7-8), pp. 79-167.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi* (Vol. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vlami, D. (2015). *Trading with the Ottomans-The Levant Company in the Middle East*. London: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- Welch, C. (1916). *History of the Cutlers' Company of London* (Vol. 1). London, UK: London printed privately for the Cutlers' Co. Retrieved from www.
- Willan, T. S. (1955). Some Aspects of English Trade with the Levant in the Sixteenth Century. *English Historical Review*, 70(276). Retrieved 12 24, 2022, from <https://www.jstor.org/stable/i224311>
- Wood, A. C. (1935). *A History of the Levant Company* (I ed.). London: Oxford University Press.
- Wood, A. C. (1964). *A History of the Levant Company* (II ed.). London: Frank Cass & Co Ltd.

EKLER

EK I: Osmanlı Albümünden III. Murad'ın Portresi 1588-1589.

Kraliçe Elizabeth ve Sultan Murad bu tarihte çoktan yazışmaya başlamışlardı. (Brotton, 2016, s. 320)

EK II: Kraliçe Eizabeth'in Gökkuşığı Portresi (1600)

Kraliçe İngiliz - İslam ticari ittifakını gösteren bir kıyafet giymiş. İnci takması bakire olduğuna vurgu yapıyor. Elindeki gökkuşığı barışı temsil ediyor. (Brotton, 2016, s. 312)

EK III: II. Selim'in IX. Charles'a gönderdiği name

Françe padişahlarına name-i hümayunum yazıla ki kadimü'l-eyyamdan Asitane-i gerdun iktidarımız canibine olan vüfur ihlas ve fart-ı ihtisasınız muktezasınca aduyi kinecu caniblerine mazarrat-zarar irişdirüb vilayet ve memleketlerinin garet ve hasareti babında dakika fevt olunmıyub mahalli iktizasına göre vakit ve mevsimi geldikte te'hir ve aram asla münasib ve evvela görülmıyub her ne tariykle fırsat elverirse 'adayı hakisardan intikam alınması hususlarında envai- cehdü ikdama sa'yü ihtimam diriğ olunmıyub üzerlerine hücum olunub murad üzre haklarından gelinmek kabil ve asan olduğı ve kadimden olageldüğü üzre yarar kapudanlarımızla Tulum (Tulon) caniblerine Haziran evailinde iki yüz kıt'a kadirğa 'isal olunub muavenet ve muzaheret olunmak ve anın gibi İspanya ve Talya (İtalya) vilayetlerinin feth ü teshiri babında bezl-i mahüve'l-makdur kılınub inayeti safveti Bari yarı kılınub vilayet ve memleketlerinde feth-i müyesser olan yerlere bu canibden dahl ü taarruz olunmamak hususu Asitane-i Saadet-meabımda risalet hidmetinde olan ademimize iş'ar eyledüğü nüz ü 'ilam eyledi. Bu babda her ne ki hakrir eylediyse ala sebilü't-tafsil paye-i serir-i saadet-masir-i husrevanemize arz olunub ilm-i şerifi alemaramız muhit ve şamil olmuşdur. İmdi cadde-i sadakat ve ihlasta sabit-kadem olanların her birine muavenet ve muzaheret itmek adeti hasene idüğüne iştibah yokdur. Eyle olsa re'yi isabet-pezir ve hüsn ü tedarik ve tedbirünüz mucibince 'adanuz caniblerine hareket ve hücum mukarrer oldukda eğer kadirğa irsali iledir ve eğer ahir tariyk iledir kadimden olageldüğü üzre bab-ı muavenetde dakika fevt olunmıyub iltimasunuz hayyiz-i kabulde vaki olduğına tereddüd itmiyesiz. Ve lakin Süddei Saadetimizden ol diyarlara iki bin milden ziyade baid yerler olmağın donanma-i hümayunumuz ne kadar mükemmel ve müretteb gönderüldüğü takdirde ol kadar derya geçmekle anda varıldıkda eğer gemilerin kalafatı ve eğer sayir mühimmatı asakir yeniden tedarike muhtaç idüğüne mahalli iştibah değildir. Eyle olsa Name-i hümayunu saadet-makrunumuz vusul bulıcak anın gibi düşmanlarınızın vilayet ve memleketlerine kasd-ı mazarrat için hareket ve hücum ne zamanda olacağını Asitane-i devlet-penahımıza ilam eyledüğünüzde kadimü'l-eyyamdan Barigah-ı gerdun iktidarımız tarafına olan vüfur ihlas ve fartı iltisasınız müstedasınca ilamı lazım ve mühim olan ne ise zuhura getirilüb iltimasınız üzre kapudanımızla kadirğa irsal olunmak ile mi kabil olur yohsa ahir tariyk ile mi olur ve bi'l-cümle her ne vechile mümkün ve mutasavver ise sa'yi belighde kusur konulmıya. Ve kal'a muhasarasına külli barut ve yuvarlak ve ana göre yarak (silah) lazımdır. Ve inşa Al-lahü'l-aaz işaretiniz mucibince taleb olunduğı mikdar donanma-i hümayunumuz irsal olunduğı zamanda kürekçilerine ve siper içinde olan asakir-i nusrat-measirim halkına kifayet idecek mikdar zahire tedariki kabil midir. Nicedir. Ber takrir eğer zahireler ahvalidir ve eğer sayir levazim ve mühimmatıdır bir vechile tedarik olunmak kerekdir ki hiç bir hususa muzayaka ve ıztırab çekilmek lazım gelmiye. Anın gibi inayet-i hak-celle ve ala ile feth-i müyesser olan vilayet ve memlekete bu canibden taarruz olunmıyub ol babda olan memulatınız kabule karin olmamak ne ihtimaldir. Heman talep olunan, mikdarı donanma-i hümayunumuzun eğer zahiresi ve eğer sayir mühimmatı müstevfa tedariki babında mesai-i cemilenüz vücuda getüresiz. Ve müşarünileyh elçiniz arzuhal sunub kendüye mektubunuz varid olub mazmunu muhalasat meşhununda Nevare Beği (Henri de Navarre IV üncü. Henri) luteranın (Lutherien) başı İspanya (II. Felipe) ve Papanın (VIII: Greguvar) gayetle düşmanı olub rağmen kız karındaşınız (Marguerite de Valois) ana ve İngiltere nam Kırالیçe (Kırالیçe Elizabeth) ile ittihad üzre olub. dostuna dost düşmanına düşman olmağa ahd ü yemin olunub Alman beğleri dahi zikrolunan ittifakda bile olub görülürse anlara itimad ve itikad hasıl olmak ecili için Ahitname-i hümayun irsali hususu iş'ar olunub fırsat müyesser oldukda bir taraftan siz ve bir canibden Alman beğleri (Alman Protestanları) ve Kapandok (Kalé) tarafından mezkur Kırالیçe evvel bi'l-ittifak yürüyüb vilayeti aduyi fitnecüye mazarrat kasdına hücum olunub say'ü ikdam olunmak mukarrerdir. Fi Rebiülahir 980 (1572)

İspanya Kralı II. Philip'e karşı Kırالیçe I. Elizabeth'le birlikte hareket eden ve bunun için Osmanlı Padişahı II. Selim'den yardım isteyen IX. Charles'a gönderilen mektup (Altınay, 1932, s. 3-29)

EK IV: İngiltere Kraliçesine Yazılan Name-i Hümâyun

Belge Özeti: İngiltere kraliçesine yazılan name-i hümayun: İngiltere kraliçesi Elizabeth gönderdiği mektupda İspanya kralı putperest olmakla dini dinimize muhalif olduğundan başka eskiden beri bize karşı düşmanlık gösterdiği için karadan ve denizden vilayetlerimize ve İslam memleketlerinde ticaret yapan bezirganlarımıza zarar vermek için Septe Boğazı'nda ve başka limanlarda kadırgalar hazırlattığı ve İspanya'da bulunan Müslüman esirleri kurtararak İstanbul'a gönderdikleri, bu hizmetimize mukabil sizden İspanya kralının sözlerine itibar olunmayarak memalik-i İslamiye'nizde tacirlerimizden birisinin davası olursa elçimiz marifetiyle Dîvân-ı Hümâyun'da bakılarak kadıasker istima etsinler denmektedir. Dîvân-ı Hümâyun'da ahidname-i Hümayun mucibince tüccarlarınıza ve adamlarınıza muhalif zulüm ve teaddide bulunmaya ihtimal yoktur denilmektedir. İspanya'da bulunan Müslüman esirlerin kurtarılması suretiyle gösterilen sadakat ve ihlas da zikredildikten sonra ilkbaharda büyük bir donanmanın ihracı mukarrer olduğu yazılmaktadır.

Yer Bilgisi: 71-141

Belge Tarihi: H-04-02-1002

Kurum: A. (DVNMHM. d. ...)

(Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-ı

Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri

(Defter no: 71) s. 38).

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>

EK V: III. Murad'dan I. Elizabeth'e name

Sultan III. Murad'ın
İngiltere Kraliçesi I.
Elizabeth'e gönderdiği
name-i hümayun: (Hicri
Rebû'l-âhir 991 & Miladi
12-22 Mayıs 1583) (London
the Public Office) (Kurat N.
A., 1949, s. 17)

İngiltere Kraliçesine
Yazılan Name-i

Hümayun'un Transkripsiyonu

MURÂD BIN SELİM HAN EL-MUZAFFAR DA'İMÂ

İftihârü'l-muhaddaratü'l-'İsaviyyeh Muhtâru'l-muvakkarate fi'l-milletü'l-Mesihyyeh Muslihatü masâlihi't-tâ'ifatü'n-nasrâniyeh Sâhibatu azyalü'l-haşmati va'l-vakar vilâyet-i İngiltere kraliçesi Elizabeth'e, Kraliçe hutimat 'avâkibuha bi'l-hayr tevkî-i refî-i humâyun vasıl olıcak ma'lûm ola ki hâlâ südde-i seniyye-i sa'adet-medâr ve 'atebe-i 'aliyye-i `adâlet-şî'ârumuza ki malaz-i salâtin-i I 'ali-mikdar ve ma'âz-i havâkîn-igerdün-vakardur ulu ve mu'teber elçinüz vâsıtasıyle mektûb u sadâkat-mashûbuñuz vârid olub mazmûn-i meymûnında sâbıka murad-fuâduñuz üzere ahidnâme-i humâyûn-ı 'izzet-makrûnumuz erzânî kılınub âdemleriñüz emin ü salim varub îşâl eyledüklerin ve kendü vilayetüñüz âdemleri karadan ve deryâdan memâlik-i mahrûsemüze gelüb istedikleri yirlere emn ü emân üzere yürüyüb ticâret eyleyüb alış veriş eyleyüb kimesne zarar ü gezend irişdirmemek bâbında ferman-ı kazâ-cereyânumuz sudûr eyledüğüne tamâm mertebe hazz idüb min-ba'd dahi memâlik-i mahrûsamüzde olan ümerâ vü kuzâta ve hukâm ü vülâta ahkâm-ı şerifemüz irsâl olunub mabeynümüzde vâki' olan şerâit-i 'ahd ü peymân ve revâbit-i sulh ü emân kemâ-yenbagî ri'âyet ü himâyet olunub eğer deryadan ve eğer karadan kimesne dahl ü ta'arruz eylemeyüb ademleriñüz kemâl-i emn ü emân ve refâh ü itminân üzere kâr ü kisblerinde ve ticaretlerinde olmak ve Françe kıralıñ elçisi ve konsolosları olduğı gibi sizüñ dahi südde-i sa'adetümüzde elçinüz oturub size müta'allik olan mesâlih u mehâmmuñuzı görüb ve yir yir konsuloslarıñuz oturub ticâret eyleyen bâzırgânlarıñuzıñ ve sair âdemleriñüzüñ mesâlihin görmek için ruhsat ü icâzetümüz recâ eyledüğüñüz iş'ar olunmuş Ol bâbda her ne ki tahrîr ü beyan ve takrîr ü 'iyân olunmuş ise cümlesi nakir ü kıtmir paye-i serir-i 'âlem-masir-i pâdişâhânemüze `arz u takrir olunub 'ale'l-vechi'l-kâmil 'ilm-i şerifümüz muhit ü şâmil olmuşdur İmdi ebvâb-i 'aliyyetü'l-a'kâbumuz izhâr-ı muvâlât idenlere lütf u ihsan yüzünden meftûh u güşâde ve cünüd-i sa'adet-vufûdumuz mu'âdat idenlere her zaman hâzır u âmâde olub müşarünileyh elçinüz Âsitâne-i devlet-asyânumuzda Françe kıralı elçisi gibi ve sair 'atebe-i 'ulyâ ve südde-i sünyâmuza sadakat ü ihlas ile `arz-ı muhalaşet u ihtisâs eyleyen kırallarıñ elçileri gibi ri'âyet ü himâyet olunub size müte'allik vâki' olan mesâlih ü merâm ve âdemleriñüzüñ berren ve bahren ahval ü mehâmmaların tedârük eyleyüb gözetmek husûsında fermân-ı kazâ-cereyânumuz sudûr eyleyüb memâlik-i mahrûsemüzde vâki' olan hukâm ü vülâta ve ümerâ vü kuzâta müekkid ahkâm-i şerifemüz yazılıb mabeynümüzde vâki' olan 'ahd ü peymân ve sulh-ü emâna muhâlif vaz'dan ihtiyat ü ihtiraz üzere olmak muhkem tenbih ü tekid olunmuşdur İn-şâ' Allahu ta'âlâ bâ'is-i fevz ü felah olan sulh ü salâha muhâlif vaz` sudur eylemez Gerekdür ki nâme-i humâyûn-i sa'adet - makrunumuz vusûl buldukda min-ba'd siz dahi Asitane-i adâlet-'unvânımız ile daima muvâlât u muşafat üzere olub cadde-i muhalaşat ü ihtisâsda sabit-kadem ve şahrah-i musadakat ü ihtisâsda rasih-dem olub taht-ı hükûmetüñüzde olan tüccar ve bazırgânlar memâlik-i mahrûsemüze gelüb gidüb kendü hâllerinde olub memleket ü vilayete bâ'is-i ihtilal olur hususlardan ihtiyat üzere olalar Deryada ve karada istedikleri yirlerde ticaret eyleyüb kâr ü kisblerinde olub mabeynümüzde vâki' olan şarayit-i 'ahd ü peyman ve revabit-i sulh ü eman tarafeynden kemâ-yenbagî ri'âyet olunub in-şâ' Al-lahu a'zz sulh ü salaha muhalif bu canıbden bir vaz` sudur eylemek ihtimali yokdur. Hemen siz dahi bâ'is-i fevz ü felah olan sulh ü salah ri'âyetinde gereğı gibi mukayyed olub daima ahhâr-ı sıhhat-âsâr ile ol diyâr-ı kesirü'l-i'tibârıñ ahval ü etvârın 'ala't-tevâlî i'lâmdan hâlî olmıyasuz

Tahrîren fi'avahiri şehri Rabîü'l-âhir seneti ihdâ ve tis'ına va tis'a mi'ah.

Be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse

(Kurat N. A., 2018, s. 19-24)

Hakluyt'un kitabının V. Cildinin baş tarafında resmi bulunan ve Sultan III. Murad'dan Osmanlı Devleti'nde ticaret yapmak için izin alan İngiliz tacirlerden biri (Hakluyt, 1927, s. iç kapak sayfası)

EK VIII: Kanuni'nin İngiliz taciri Anthony Jenkinson'a verdiği geçiş izni

Sultan Süleyman'ın Halep'te Anthony Jenkins'e verdiği ve devamı bir önceki sayfada olan geçiş İzni (1553) (Hakluyt, 1927, s. 109-110)

EK IX: III. Murad'ın I. Elizabeth'e ilk mektubu

Hakluyt'un 1600 yılında bastırđıđı kitabı V. cildinde verdiği 15 Mart 1579'da Sultan III. Murad'ın Kraliçe I. Elizabeth'e gönderdiği ilk verilen ayrıcalıkları ve III. Murad'ın W. Osborne ve Richard Stapper adlı iki İngiliz tacire ticaret izni vermesini içeren nameyi hümayun

(Hakluyt, 1927, s. 169-171)

EK X: Kraliçeden III. Murad'a mektup

Richard Hakluyt'un kitabı V. cildinden alınmış Kraliçe I. Elizabeth'in III. Murad'ın
namesine cevaben yazdığı ve bütün tebasına ticari ayrıcalıklar istediği mektubu
(Hakluyt, 1927, s. 174-178)

EK XI: III. Murad'ın İngilizlere verdiği 22 maddelik kapitülasyonlar

Hakluyt'un kitabı V. cildinden alınmış İngiliz tacirlere verdiği 22 maddelik ticari kapitülasyonların olduğu Osmanlı Sultanı III. Murad'ın (Büyük Türk) Kraliçe ile ittifakı ve Levant şirketine verilen berat (Hicri 988/Miladi 1580)

(Hakluyt, 1927, s. 183-189)

EK XII: kraliçenin Osmanlı Ülkesinde ticaret için İngiliz tacirlere verdiği izni

Kraliçe Elizabeth'in İngiliz Tacirlere verdiği Osmanlı Devletinde Ticarete İzin Belgesi
(1581) (Hakluyt, 1927, s. 192)

EK XIII: Kraliçe'nin W. Harbourne'u elçi ataması

Hakluyt'un 1600 yılında yayınladığı kitabının V. cildinde verdiği Kraliçe Elizabeth'in William Harborne'u elçi olarak görevlendirdiğini yazan mektubun (1582) İngilizce versiyonu (Hakluyt, 1927, s. 221-224)

EK XIV: Kraliçenin III. Murad'a mektubu

Yine Hakluyt'tan 1581'in Nisan ayında, imtiyazları aldıktan hemen sonra bir İngiliz gemisinin Osmanlı tebaası Yunanlılara korsanlık yapması sonucunda İngilizlere verilen kapitülasyonların iptali sonucu kraliçenin bu konuda Harbourne'a yardım ricası ve Mustafa Bey'in görevinde terfisine dair kraliçenin Padişah III. Murad'a yazdığı mektup. (Hakluyt, 1927, s. 226-227)

EK XV: Hakluyt'tan İngiliz tekstil sektörü ile ilgili notlar

Richard Hakluyt'un Middle Temple'de 1582 senesinde İstanbul'a gönderilen görevliye
tekstil ve kumaş boyama teknikleri ile yapması gereken çalışmaların kısa bir listesi
(Hakluyt, 1927, s. 229-230)

EK:XVI: Kraliçenin Ali Paşaya Yazdığı Latince Mektup (1582) (Hakluyt, 1927, s. 228)

EK XVII: Mustafa Çavuş'un kraliçeye mektubu

Hakluyt'un kitabı V. cildinde verilen Mustafa Çavuş'un Kraliçe I. Elizabeth'e Latince Mektubu (1583) (Hakluyt, 1927, s. 258-259)

EK XVIII: Yahudi kiradan kraliçeye mektup

Safiye Sultan'ın Yahudi Kirası Esperanza Malchi'nin Kraliçe I. Elizabeth'e yazdığı hediye konulu Latince mektubu (Ellis, 1825, s. 52-55)

EK XIX: Tarih-i Selaniki'de Yahudi kira kadının linç edilmesi

Safiye Sultan'ın Yahudi kirası Esperanza Malchi'nin katledilmesi (Tarih-i Selanikî)

(İpşirli, 1999, s. 854-857)

EK XX: Fas kralına nameyi hümayun:

Fas Kralından Portekiz Kralının Rehin Oğlu İsteniyor

Belge Özetı: Fas hakimine name-i hümayun yazıla ki: İngiltere kralıçesi ile dostluk münakid olup İspanya İngiltere'nin ve bizim düşmanımız olmakla Portekiz kralı dahi İngiltere ile müttefik olup İspanya'yı düşman bildiği cihetle Portekiz kralı Don Antuvan sizden muavenet edilmek şartı ile oğlunu size rehin verüp muavenet görmediği poliçesi bildirmekle mezkur çocuğu gönderilen çavuşa teslim ederek Dersaadet'e göndermeleri ve baharda çıkacak azim donanma ile babasına iade olunacağı.

Yer Bilgisi: 67-357

Belge Tarihi: H-07-09-999

Kurum: {A. (DVNSMHM.d.00067

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafı Dîvân-1 Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no: 67) s. 69. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXI: Cezayir beylerbeyine hüküm

Belge Özeti: Ahidname-i Hümayuna muhalif olarak Cezayirliler tarafından zaptedilen gemilerin ve içlerindeki Malların ve esirlerin iadelerine dair , Cezayir ve Trablus Garb ve Tunus Beylerbeyine evvelce verilen emirlerin tekid olunduğu İngiltere kraliçesine name-i hümayun . a..g.tt.

Yer Bilgisi: 60 599

H-29-12-994

Kurum: A. (DVNSMHH.d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafî Dîvân-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no:

60) s. 130. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXII: Hakluyt'tun kitabından İngiliz gemilerine saldırıp mallarını yağmalayan ve birçoğunu esir alan Cezayir Beylerbeyine gönderilen hükmün İngilizcesi

İngiliz gemilerine saldırıp mallarını yağmalayan ve birçoğunu esir alan Cezayir Beylerbeyine gönderilen Hüküm

Majestelerinin büyükelçisi William Harbourne Beyefendi tarafından Büyük Senyör'den alınan hüküm yazısı: Hareborne, kraliçenin tebaasının Osmanlı hakimiyetinde olan yerlere barış içinde girip çıkması için 1584'te Berberi bölgesindeki Tunus, Cezayir ve Trablusgarb Genel Valisine (Beylerbeyine) gönderildi.

(Hakluyt, 1927, s. 275-276)

Belge Özeti:

İngiltere kraliçesine
name-i hümayun ki:
Elçisi iki nefer
adamıyla gelip
gerek karadan ve
gerek denizden
İngiltere'den mal
gelip bu taraftan da
mal gitmesine

müsaade rica etmekle Fransa Venedik Lehistan gibi oradan da meta gelip gitmesine
müsaade talep etmekle verildiği

Yer Bilgisi: 43 – 186

Belge Tarihi: H-05-05-988

Kurum: A. (DVNSMHHM.d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter
no:43) s. 52. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXIV: Osmanlı Devletinde İngiliz Tacirlere Kolaylık Sağlanması için Yetkililere
Hüküm

Belge Özeti:

Yalılarda vaki olan
beylere ve kadılara
ve dizdarlara ve
deryada yürüyen
kapudanlara ve
iskelelerde olan
eminlere hüküm:
İngiltere kraliçesi
Asitane'ye arz-ı

ubudiyet ve ihlas edip tüccar ve bezirganlarının memalik-i mahruseye gelip
gitmelerine icazet istemekle o yolda ahidname-i hümayun verildiğinden gelecek
gemilerinin kadimden alınageldiği yerlerde bac ve gümrükleri alındıktan sonra denizde
ve iskelelerde gemilerine ve içlerindeki eşhas, eşya ve eslihayaya ve hava muhalefeti
dolayısıyla karadan gönderecekleri metalarına dahl ve taarruz edilmemesi, ettirilmemesi
ve ancak memnu eşya alıp gitmelerine rıza gösterilmemesi

Yer Bilgisi: 49-109

Belge Tarihi: H-04-04-991

Kurum: A. {DVNSMHHM. d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-ı Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter
no:49) s. 29. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXV: İngiliz elçisinin adamlarından bir nefer güvenle kraliçeye nameyi hümayun götürmesine yardım için Hükm-ü Hümayun

Yer Bilgisi: 64 93

Belge Tarihi: H-10-03-997

Kurum: A. {DVNSMHHM. d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-1 Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no:64) s. 31. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXVI: Nikola isminde bir şahsın alışverişine izin verilmeden güvenle ülkesine gönderilmesine dair İngiltere Kraliçesine Name-i Hümayun

Belge Özeti: İngiltere kraliçesine name-i hümayun ki: Hassa-i Hümayun'a mahsus bazı eşya satın almak için gönderilen Nikola nam kimse ile Ahmet nam bezirganın satın alacakları eşyayı almalarına mümanaat edilmemesi ve emin ve salim avdet ettirilmeleri

Yer Bilgisi: 39-463

Belge tarihi: 17-01-988

Kurum: A.{DVNSMHHM.d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no:39) s. 119. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

Belge Özeti: İspanya'ya name-i hümayun ki: Dersaadet'te olan elçisi arzuhal verip dostluk rica ettiği cihetle gemileri ve korsanları bu taraf reayasına taarruz etmedikleri takdirde bu taraftan da İspanya tüccar ve ahalisine taarruz edilmeyeceği ve sulh mukarrer olması malubları ise mutemed bir adamlarını gönderip ahidname tahrir olunması.

Yer Bilgisi: 43-322

Belge Tarihi: H-29-06-988

Kurum: A.{DVNSMHH.d....

(Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafî Dîvân-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no:43) s. 93. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

Abdü'l-vahid bin Mesud Fas Elçisi 'Morisco' (1600 Ağustos'unda İngiltere'ye ortaklık teklifle gelen İspanyol doğumlu Müslüman. Shakespeare'de bu tekliften muhtemelen altı ay sonra **Othello**'yu yazmaya başladı ve bunu oyununa konu etti.) (Brotton, 2016, s. 309)

I. Elizabeth'in Osmanlı sarayına hediyesi: Nicholas Hilliard'ın soylular için altın, elmas, kristal ve yakuttan yaptığı mücevher (1595). Elizabeth, 1590'larda Osmanlı sarayına bunlar gibi üzeri portrelerle süslenmiş mücevherler göndermişti.

(Brotton, 2016, s. 322)

EK XXX:

Armada'nın ilerleyişi hakkında ayrıntılar veren İngiliz hükümetine yazılan bir mektuptan bir alıntı.

Kaynak 1

İspanyol donanmasında görev yapan bir İtalyan gemisinin kaptanının 7 Mayıs'ta Lizbon'dan yazdığı mektupta, filonun yola çıkması için tüm hazırlıkların yapıldığı, asker ve denizcilerin ödenmemiş maaşından sadece iki aylık maaşlarını aldıkları haberini veriyor.

Bu Kaptan'ın gemisinde İspanyol piyadelerinin Generali Don Alonso di Lieva [Leiva] ve onunla birlikte 700 asker ve yaklaşık 150 denizci vardı. Ayrıca, gemi için normalden büyük olan beş top topunu da gemiye almışlardı. Filo irili ufaklı 125 ila 130 gemiden oluşuyordu. Yaklaşık 73 büyük gemi var. Ayrıca üç direkli 4 savaş gemisi çoğunlukla kürekle, ancak yelkenle yürütülen 4 gemi vardır. Gemideki asker ve denizcilerin toplam sayısı on ila on bir bin arasındadır.

Yine de sayılarının daha fazla oldukları

söyleniyor. Medina Sidonia Dükü, çok sayıda beyefendinin eşlik ettiği tüm filonun Generalidir. Roma'dan Parma Dükü'ne gelen İspanyol bir haberci, filonun Lizbon'dan ayrılacağını kesin olarak bildirdi.

Calais'e, filodan dört gün sonra Lizbon'dan ayrılan bir İspanyol gemisi geldi, bu da onun Groyne'de [liman, Coruna] belki de rüzgarsızlıktan değil, başka bir nedenle kaldığını gösteriyor.

Armada'nın ilerleyişi hakkında ayrıntılar veren İngiliz hükümetine yazılan bir mektuptan alıntı

[https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-](https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-1/)

[1/](#) (SP 94/3)

Kaynak 2

Efendim, sizi uzun bir mektup yazarak sıkımayayım. Hem böyle yaparsam benimde çok vaktimi alacak. Cuma günü, Plymouth'ta, Lizard kıyılarında çok sayıda geminin görüldüğüne dair bir istihbarat aldım ve rüzgar çok hafif olmasına rağmen, ilk önce o gece limandan ayrıldık. Cumartesi günü rüzgar güneybatıdan estiği için neredeyse dönemiyorduk. Rüzgar sabahleyin düzelince yelken açabildik. İspanyolların filoları 4 kadirge ve çok sayıda ağır gemi olmak üzere 120 gemiden oluşuyordu. Onları saat dokuzdan bire kadar kovaladık ve sonra bazılarını su sızan yerlerini tıkamaları için zaman verdik. Buna rağmen filoları çok güçlü olduğu için aralarına girmeye cesaret edemedik. Ama hiçbir şeyi ihmal etmedik ve onları yenmek için her şeyi riske attık.

Efendim, Majestelerinin gemilerindeki kaptanlar bu kadar cesurca davrandılar. Daha önce veya sonra başka hiçbir adam bu kadar övülmeye layık olmamıştır. Başarılarımızın devamı için tanrıya dua etmeye devam edin. 21 Temmuz 1588'de Plymouth'ta bulunan gemiden size yürekten veda ediyorum. Sizi seven dostunuz

Howard

Efendim, bizi İspanya kıyılarından geri getiren güney rüzgarı onları dışarı çıkardı. Tanrı bizi geri çevirerek kutsadı. Efendim, Tanrı ve vatan sevgisi için bir an önce bize her boyuttan mermi gönderin. Çünkü bu uzun süre devam edecek ve yanında biraz barut da gönderin.

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/god-blew-they-were-scattered/source-2/> (SP 94/3)

EK XXXI: İngiliz elçi ile ilgili suçlamalar

Belge Özeti: Galata Kadısına
Tophane'de oturan İngiltere
elçisinin adamlarıyla birlikte
fisk u fücur takımından olduğu;
fahişe getirip ezan vakti davul,
zurna, çan çaldığı; evi deniz
kenarında olduğundan kaçak
köleleri sakladığı; Müslüman
mezarlarına kazurat döktüğü
gibi iddialardan dolayı eskiden
oturduğu Galata semtindeki
evine taşınması

Yer Bilgisi: 72-329

H-19-09-1002

Kurum: A.{DVNSMHM.d....

Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi

Dîvân-1 Hümâyun Sicilleri

Mühimme Defterleri (Defter

no:72) s. 24. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

EK XXXII: Mısır Kadısına ve beylerbeyine ve İskenderiye kadısına hüküm:

Belge Özeti: Mısır Kadısına ve beylerbeyine ve İskenderiye kadısına hüküm: İngiltere kraliçesinin Dersaadet'e sefiri gelip İskenderiye'de Vezir İbrahim Paşa'nın İngiltere tüccarına tahsis ettiği hanın Fransa tüccarına verildiğini bildirmekle doğru ise yine İngiltere tüccarına tahsis ettiği hanın Fransa tüccarına verildiğini bildirmekle doğru ise yine İngiltere tüccarına tahsis etmesi.

Yer Bilgisi: 58-811

H-17-09-993

Kurum: A.{DVNSMHHM.d....

(Osmanlı Arşivi Bab-1 Asafi Dîvân-1 Hümâyun Sicilleri Mühimme Defterleri (Defter no:58) s. 34. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> adresinden alındı.

ÖZET

16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ile İngiliz toplumu arasındaki savunma diplomatik ve siyasi bir çok yararlı ilişkilere sahip ticari ilişkilerin temelini atılması, İngiltere için hem içeride hem dışarıda kapsamı büyük sonuçlara yol açtı. İlk İngiliz Elçisi William Harbourne'un Osmanlı Sultanı III. Murad'dan almayı başardığı ticari ayrıcalıklar ve neticesinde Levant şirketinin kurulması yoluyla İngiliz Kraliçe I. Elizabeth'in Osmanlı Sultanı III. Murad ile ittifak yapması İngiliz toplumuna özgür bir dünyanın kapılarını açtı. Osmanlı-İngiliz işbirliğinin sadece diplomatik, siyasi ve ticari bir sonucu olmadı aynı zamanda İngiltere'de yanlış bilinen Osmanlı ve İslam ile ilgili bir sürü algıyı da değiştirdi. İngiltere'nin Avrupa'daki imajını değiştirdi. Bu işbirliği İngiltere'nin kıta Avrupa'sından bağımsız bir şekilde dini ve siyasi kimliğini daha sağlam bir yere getirdi. Hem Osmanlı sultanı hem de İngiltere kraliçesi karşılıklı olarak aralarındaki bu diyalogu sadece ticari alanda değil aynı zamanda siyasi, diplomasi, dini alanlarda da teşvik ettiler.

Anahtar Kelimeler: XVI. Yüzyıl, Osmanlı, İngiliz, İttifak, Kraliçe, Sultan

ABSTRACT

Towards the end of the 16th century, the commercial relations laid foundations between the Ottoman and English society, which have many benefits in the field of defense, diplomacy and policy, caused great results for England both at home and abroad. Through the commercial privileges that the first English ambassador William Harborne managed to obtain from Ottoman Sultan III. Murad and then the establishment of the Levant company, this alliance of the English Queen Elizabeth I with the Ottoman Sultan Murad III opened the doors of a free world to the English society. Ottoman-English cooperation did not only have diplomatic, political and commercial consequences, but also changed many misconceptions about Ottoman and Islam in England. It changed England's image in Europe. This alliance brought England's religious and political identity to a more solid place independently of continental Europe. Both the Ottoman sultan and the queen of England mutually encouraged this dialogue between them not only in the commercial field, but also in the political, diplomatic and religious fields.

Key Words: 16th Century, Ottoman, English, Alliance, Queen, Sultan